

הבולשביקים ושליטת עובדים

המדינה ומהפכת-נגד

מוריס ברינטון

הקדמה למהדורה המקוונת העברית

זהו תרגום של החוברת 'The Bolsheviks and Workers' Control', מאת מוריס ברינטון [Maurice Brinton]. החוברת התפרסמה לראשונה על-ידי קבוצת 'סולידריות' (צפון לונדון; דרך לאתום 123, לונדון E.6) ב-1970, ופעמיים נוספות ב-1972 ו-1975 על-ידי 'אדום ושחור' [Red&Black], ת"ד 9546, דטרויט, מישיגן, מיקוד 48202, ארה"ב.

למצער, נדמה שבתמליל האנגלי נפלו מספר אי-דיוקים זעירים, כמו העברת פעלים לזמן בו כותב ברינטון עצמו במקום לזמן בו נכתבו במקור, מספר סימני פיסוק מוטעים, והעלמות ההדגשות המקוריות מקטעי-התמליל שברינטון מצטט, וטעויות דפוס שונות בציון המקורות. ניסיתי לשער כמיטב יכולתי את הכוונות המקוריות והנוסחים המקוריים, מבלי לחרוג משמעותית מלשון התמליל האנגלי הקיים.

עובדה מצערת נוספת הינה היעדר תרגומים מרוסית לעברית של התמלילים המצוטטים אותם יכול אני לקבל כמהימנים, שכן עיקר התרגום בוצע בידי מפלגת הקומוניסטרן המקומית, לאחר עליית הסטאליניזם (דוגמה בולטת לכך הינו שמו של חיבורו של לנין אשר בתרגום לאנגלית נקרא **Left-Wing Communism: An Infantile Disorder** – בתרגום כפול, **קומוניזם שמאלי: הפרעה ילדותית** – אשר תורגם לעברית כ**מחלת-הילדות של השמאלנות בקומוניזם**). לפיכך כל הציטוטים תורגמו מן התמליל האנגלי של ברינטון.

הערותיי בגוף התמליל והערות-השוליים שלי מופיעות בתוך סוגריים מרובעים [], כאשר סוגריים רגילים מקורם בסוגריים מסוג כלשהוא במקור האנגלי.

מספר נקודות ראויות לציון בתרגום:

- תת-הכותרת 'המדינה ומהפכת-נגד' הינה פרפראזה על **המדינה ומהפכה**, כותרת חיבורו של לנין.
 - תרגום צירופים כמו national economy, nation-wide, וכיו"ב – מילולית, התרגום אמור היה לעשות שימוש במילים 'לאום', 'לאומי' וכיו"ב, אך נראה כי המשמעות העיקרית הינה 'ארץ', 'כלל-ארצי' וכיו"ב.
 - המילים committee ו-commission תורגמו כ-'ועד' ו-'ועדה' בהתאמה, זולת בצירוף subcommittee אשר תורגם כ-'תת-ועדה'.
 - המילה deputy תורגמה כ-'נבחר'.
 - המילה coherent תורגמה כ-'לכדי'.
 - הביטוי piece work לא תורגם כ-'עבודה קבלנית' אלא כ-'עבודה לפי יחידות'.
 - המילה 'פרולטריון' פירושה, לפחות בהקשרו של מסמך זה, 'מעמד העובדים' – היינו המעמד המתקיים ממכירת כוח-עבודתו, ולא ממכירת תוצר עבודתו או מרווחים על הון. פירושה אינו 'ההמונים' או 'המעמד של רוב האוכלוסייה': ברוסיה של 1917-1921 היחס בין עובדים לאיכרים היה (לפי טרוצקי **בלהגנת אוקטובר**) 4 מיליון ל-100 מיליון.
 - תרגמתי agitation ו-agitator כ-'הסערה' ו-'מסעירן'.
 - תרגמתי district ו-province כ-'מחוז' ו-'נפה' בהתאמה.
- לבסוף, אבקש את עזרת הקוראים:

- בחיפוש אחר הערות-תחתית 37-40 ו-46-48 לחלק 'שנת 1918', והערות-תחתית 28 לחלק 'שנת 1921', אשר אינן מופיעות במקור המקוון באנגלית.
 - בגילוי ודיווח על שגיאות וטעויות-דפוס בתרגום ובתמליל ככלל.
- אני תקווה שתמצאו את התמליל מעניין ומועיל כאחד.

אייל רוזנברג <eyalroz@technion.ac.il>
חיפה, נובמבר 2002

הקדמה למהדורת 'סולידריות'

לחברת זו שתי כוונות. היא מבקשת לתרום מידע עובדתי חדש לדיון הנוכחי על 'שליטת עובדים', והיא מנסה את כוחה בניתוח מסוג חדש [בשנת 1970] של גורל המהפכה הרוסית. שתי המטרות, כפי שיוברר, קשורות זו בזו.

שוב [שנת 1970] מדברים על 'שליטת עובדים'. הלאמה (מן הגון המערבי או המזרחי) ושלטון מפלגת מעמד העובדים (מן הגון המזרחי או המערבי) נכשלו בברור. הן לא ענו לתקוות ולציפיות של אנשים רגילים – או נתנו להם כל אמירה ממשית בקביעת התנאים בהם הם חיים. דבר זה עורר עניין חדש בנושא 'שליטת העובדים' וברעיונות אשר, בהקשר שונה, היו חזון נפרץ בתחילת המאה [ה-20].

כיום אנשים שונים כשוני הליברלים הצעירים וה-שמאליים של מפלגת העבודה [ה-labour בבריטניה], פקידים איגודים-מקצועיים עיפיים ו-טרופיקיסטים מסוג כזה או אחר – שלא להזכיר אנארכו-סינדיקליסטים ו-'מרקסיסטים חירותניים' – כולם מדברים על 'שליטת עובדים'. דבר זה פירושו אחד משניים. או שלאנשים אלו מטרות משותפות – אפשרות הנראית בלתי-סבירה – או שהמילים משמשות למיסוך מסר בה-במידת שימושן להעברתו. אנו מקווים להפיג חלק מן הבילבול באמצעות הזכרות כיצד, בשלב מכריע של ההיסטוריה, מקדמי התפיסות השונות של 'שליטת עובדים' התעמתו זה עם זה ובאמצעות הצגת מי ניצחו, מדוע ניצחו, ואילו השלכות עתידות היו לנבוע מכך.

המניע לחזרה לשורשיה ההיסטוריים של המחלוקת אינו התמכרות לארכיונות או חיבה לתחומים אוטוריים. התנועה המהפכנית בבריטניה – בניגוד לכמה ארצות אירופאיות – לא התעניינה מעולם עניין רב בתיאוריה, בהעדיפה ככלל גישה אמפירית, של 'נסה וראה מה יקרה'. ייתכן שהעדפה זו סייעה לה להתחמק מלשקוע בביצות ההשערה המטאפיזית, אך עלויות התקורה – במונחים של בהירות ועקביות, היו כבדות. מבלי הבנה ברורה של מטרות ושל הכוחות (ובכלל זאת הכוחות האידיאולוגיים) המכשילים התקדמות – בקיצור מבלי תחושת היסטוריה – המאבק המהפכני נוטה להפוך למאבק של 'רק תנועה ללא כיוון'. ללא השקפות בהירות, מהפכנים נוטים ליפול למלכודות – או להיות מוטים לסימטאות חד-סיטריות – מהן, באמצעות מעט ידע על עברם-שלהם, ניתן היה להימנע בקלות.

הבילבול לגבי שליטת עובדים (לפחות בבריטניה) הוא בחלקו בילבול שבמינוח. בתנועה הבריטית (ובמידה פחותה בשפה האנגלית), לעיתים רחוקות מובחנת הבחנה ברורה בין 'שליטה' – control – ו-'ניהול' – management, תפקודים אשר עשויים לעיתים לחפוף, אך אשר הינם בדרך-כלל מובחנים למדי זה מזה. בספרות הפוליטית הצרפתית, הספרדית או הרוסית שני מונחים נפרדים (control, gestion ו-control, gerencia ו-kontrolia ו-upravljeniye) מתייחסים בהתאמה לשליטה [domination] חלקית או מוחלטת של היצרנים על תהליך הייצור. התבוננות של רגע תבהיר כמובן-מאליו מדוע יש להבחין הבחנה זו.

שני מצבים אפשריים עולים על הדעת. באחד מהם מעמד העובדים (היצרן הקיבוצי) מקבל את כל החלטות הבסיסיות. הוא עושה זאת ישירות, באמצעות גופים פרי בחירתו שלו איתם הוא מזהה עצמו לחלוטין או בהם הוא מרגיש מסוגל לשלוט לחלוטין (ועדים מפעליים, מועצות עובדים, וכו'). גופים אלו, המורכבים מצירים נבחרים ובני-פסילה [revocable] מתקשרות-בפדרציה על בסיס אזורי וארצי. הן מחליטות (בהתירן אוטונומיה מירבית ליחידות מקומיות) מה לייצר, כיצד לייצר זאת, באיזו עלות לייצר זאת, על חשבון מי לייצר זאת. במצב האחר האפשרי החלטות יסודיות אלה מתקבלות 'במקום אחר', 'מבחוץ', הווה אומר בידי המדינה, המפלגה או גוף אחר כלשהוא חסר שורשים עמוקים וישירים בתהליך היצרני עצמו. ה-'הפרדה בין היצרנים ואמצעי הייצור' (הבסיס לכל חברה מעמדית) משתמר. ההשפעות הדכאניות של סידור מסוג כזה מוצאות את ביטויין עד מהרה. דבר זה מתרחש ללא תלות בכוונות טובות-מהפכנית כלשהן של הסוכנות הנדונה, ובצעדים כלשהן אותן היא עשויה לנקוט (או לא לנקוט) למסירת החלטות מדיניות לאשרור או תיקון מעת לעת.

ישנן מילים לתיאור שני מצבי עניינים אלו. לנהל משמעו יוזמה עצמית של החלטות, כאדם ריבון או באופן קיבוצי, תוך ידע מלא של כל העובדות הנוגעות בדבר. לשלוט משמעו לפקח, לבקר או לבדוק החלטות שיזמו אחרים. 'שליטה' מרמזת על הגבלה של ריבונות או, לכל היותר, מצב של כפילות כוח, בו כמה אנשים קובעים את המטרות בעוד אחרים מוודאים שהאמצעים המתאימים מגיעים לכדי שימוש להשגתן. באופן היסטורי, מחלוקות לגבי שליטת עובדים נטו להתגלע בדיוק בתנאים כאלו של כוח כלכלי כפול.

כמו כל צורות הכוח הכפול, כוח כלכלי כפול הינו מטבעו בלתי-יציב. הוא יתפתח לכדי גיבוש של כוח ביורוקרטי (כאשר מעמד העובדים מפעיל פחות ופחות שליטה), או שיתפתח לכדי ניהול בידי-עובדים, כאשר מעמד העובדים תופס את כל התפקודים הניהוליים. מאז 1961, כאשר 'סולידריות' החלה לקדם ניהול 'בידי-עובדים' של הייצור, אחרים החלו לקרוא ל-'שליטת עובדים ישירה', 'שליטת עובדים מלאה', וכו' – כאשר כל אלו הינן הודאות-שברמז בהיות הניסוחים הקודמים בלתי-ראויים.

תהא זו השקפה קצרת-טווח לראות בכל זאת שאלה של טהרנות לשונית, התפלפלות מינוחית או דוקטרינית. עלינו לשלם כופר הן לעבר והן להווה. לא הופענו בזירה הפוליטית משום-מקום. אנו מהווים חלק ממסורת המהפכנית חירותנית עבורה למושגים אלו הייתה חשיבות עמוקה. ואיננו חיים בריק פוליטי. אנו חיים בהקשר היסטורי מסויים, בו מתרחש מאבק מתמיד. במאבק זה האינטרסים המנוגדים של שכבות חברתיות שונות (בורגנות, ביורוקרטיה, פרולטריון) מובעים בסוגים שונים של דרישות, מנוסחות בבחירות פחות-או-יותר. רעיונות שונים לגבי שליטה וניהול תופסים מקום מרכזי במחלוקות אלה. שלא כמו האמפטי-דאמפטי, איננו יכולים להביע במילים מסויימות כל משמעות בה אנו בוחרים.

התנועה המהפכנית עצמה הינה, כמו-כן, אחד מן הכוחות בזירה החברתית. אם נרצה זאת ואם לאו – ואם היא מודעת לכך באופן מלא ואם לאו – רוב התנועה המהפכנית הינה מעוברת באתוס, במסורות ובתפיסות האירגוניות של הבולשביזם. ובהיסטוריה של המהפכה הרוסית – בפרט בין 1917 ו-1921 – נושא 'שליטת העובדים' מול 'הניהול ביד-עובדים' התגלה ברוב-גודל. "מ-1917 עד 1921 נושא המינהל התעשייתי היה המצביע הרגיש ביותר להתנגשות העקרונות לגבי עיצוב הסדר החברתי החדש... היה זה המוקד הרציף והמעורר ביותר של עימות ממשי בין הסייעות הקומוניסטיות"¹. ויש להטעים כי, בין הבולשביקים ונטיות אחרות בתנועה המהפכנית, אלפי מהפכנים עתידים היו להיהרג ומאות אלפים להיאסר, בהילחמם באותו עימות.

רוב אלו הנכנסים עתה לתנועה המהפכנית עלולים שלא להכיר מחלוקות אלה. אין, עם זאת, להציג מצב עניינים זה כמצב ראוי. הבהרה הינה חיונית, אך כאן עולות בעיות חדשות. העוני המתודולוגי, הא-היסטוריות (לעיתים אפילו אנטי-אינטלקטואליות) בקרב רבים כל-כך מן המהפכנים הללו אשר להם ידע מסויים לגבי מה ממש קרה, הינם מכשול טראגי ראשון. ואחת האירוניות של המצב הנוכחי היא שאותם אחרים (היורשים השיווריים של הבולשביזם) אשר מדברים בקול הרם ביותר לגבי 'הצורך בתיאוריה' ו-'הצורך ללמוד את ההיסטוריה' הם אלו בעלי הצורך להסתיר את המידה הרבה ביותר של מידע היסטורי (אם אכן ייחשפו קודמיהם ההיסטוריים), והמועדים ביותר להפסיד מכך (אם חלופה עקבית תצוץ אשר תקרא תיגר על אמונותיהם המאובנות).

חלק מן הביבלוב לגבי 'שליטת עובדים' אינו מינוחי ואף אינו תוצאה של בורות לגבי מחלוקות עברו. הוא מכוון. כיום, למשל, ניתן למצוא לניניסטים או טרוצקיסטים ותיקים וקישחים (בליגת העבודה הסוציאליסטית, הקבוצה המרקסיסטית הבינלאומית, או ב-'הנהגה' של 'סוציאליזם בינלאומי' למשל) המקדמים 'שליטת עובדים' בלי הנד עפעף. בבקשם להרוויח מן הביבלוב הנפוץ עתה כל-כך בתנועה, אנשים אלו מדברים על 'שליטת עובדים':

כאילו כוונתם במילים אלה למה שהאדם הבלתי-מתוחכם-פוליטית עשוי להניח על כוונתם (הווה אומר שהאנשים העובדים צריכים להחליט בעצמם לגבי העניינים הבסיסיים הנוגעים לייצור), ו-

כאילו הם – והדוקרטינה הלניניסטית בה הם דבקים לטענתם – תמיד תמכו בדרישות מסוג זה, או כאילו הלניניזם ראה תמיד בשליטת עובדים את הבסיס התקף בכל מצב לסדר חברתי חדש, ולא רק סיסמה לשימוש למטרות מניפולטיביות בהקשרים מסויימים ומוגבלים ביותר.²

שאלת הניהול-העצמי אינה אזוטריה. דיון זה – במונחים החדים ביותר האפשריים – אינו כיתתי. ניהול-עצמי הינו לב מהותה של המהפכה של זמננו. דבר זה כשלעצמו יצדיק חוברת דומה לזו הנוכחית. למרות זאת, למחקר של אותה תקופה (רוסיה, 1917-1921) ישנן השלכות עמוקות יותר. הוא יוכל לספק את הבסיס לסוג חדש של ניתוח של גורל המהפכה הרוסית, משימה אליה אנו פונים עתה בקיצור.

המהפכה הרוסית

הצעת דרך הסכלות חדשה במה שקרה ברוסיה ב-1917 (ואחרי-כן) הינה שם-נרדף להזמנה להיות מובן שלא-כראוי. אם, כמו-כן, קורה והשאלות הנשאלות והמתודולוגיה המוצעת שונות מאלו הנמצאות בשימוש נוכחי, ההצעה הופכת כמעט לכדי ביטחון לאי-הבנה-כראוי. כפי שנקרו בפנינו הזדמנויות לציין בעבר, הצגה-שלא-כראוי הינה דרך חיים בשמאל המסורתי, עבורו דבר אינו מכאיב כמו רעיון חדש.

לאורך 50 השנים האחרונות פירטו כל אירגוני השמאל הקיימים מיתולוגיה שלמה (ואפילו אנטי-מיתולוגיה שלמה) לגבי המהפכה הרוסית. הפטישיסטים הפרלמנטריים של הסוציאל-דמוקרטיה רואים את 'כשלון הבולשביזם' ב-'נהגים האנטי-דמוקרטיים' שלו. החטא הקדמון, עבורם, היה פירוק האסיפה המכוננת. התנועות המתכונות 'קומוניסטיות' (סטאליניסטים, טרוצקיסטים, מאואיסטים וכו') מדברים בגאווה בנים על 'מהפכת אוקטובר הסוציאליסטית המהוללת'. הם מבקשים להתפאר בהישגיה המקוריים ולהפיץ את זכרונם ברבים בעודם חולקים בהערכת מה התרחש בהמשך, מתי התרחש, מדוע התרחש ולמי התרחש. עבור מספר אנארכיסטים העובדה שהמדינה או 'כוח פוליטי' לא 'בוטלו' מיד הינה ההוכחה הניצחת וקנה-המידה לכך שדבר מהותי לא קרה ממש³. ה-SPGB (המפלגה הסוציאליסטית של בריטניה הגדולה) הסיקו מסקנות דומות למדי, אלא שהם ייחסו זאת לעובדה שמערכת השכר לא בוטלה, בהיות רוב האוכלוסיה הרוסית נעדרת את הזכות לשמוע את השקפת ה-SPGB בעניין (כפי שמנסחים אותה דוברים הממונים כראוי בידי הועד הפועל שלהם) ומשום שלא הגיעו אז לרוב פרלמנטרי במוסדות הרוסיים הקיימים.

בכל הצדדים אנשים מבקשים להשתמש במהפכה הרוסית במסגרת מבט כלשהוא כדי לתכללה לתוך התעמולה שלהם – מותירים מתוכם רק את אותם היבטים אשר תואמים במקרה את הניתוח המסויים שלהם של

ההיסטוריה, או את מרשמיים המסויימים להווה. כל שהיה חדש, כל שנדמה לסתור תיאוריות קיימות או לשבור את מסגרתן של צורות קיימות, 'נשכח' באופן שיטתי, מוזער, עוות, הוכחש.

כל ניסיון לשערך-מחדש את הניסיון החיוני של 1917-1921 מועד לעורר התנגדות. הראשונים להגיב יהיו ה-'אפארטצ'יקים' אשר במשך שנים עסקו בהגנה על אירגונים 'מהפכניים' (ואידיאולוגיה 'מהפכנית') מן האימונים הכפולים של חתרנות והתחדשות. התנגדות תימצא, למרות זאת, גם בראשיהם של מיליטנטים כנים רבים, התרים אחר הדרך לפוליטיקה מהפכנית באמת. אין העניין כאן בהתנגדות פסיכולוגית גרידא אלא בתופעה עמוקה הרבה יותר אשר אין לתרצה בהתייחסות לתפקיד ולהשפעה הריאקציוניים של 'הנהגות' שונות. אם המיליטנט הממוצע מתקשה בהבנת המשמעות המלאה של כמה מן הבעיות שהועלו בשלבים הראשונים של המהפכה הרוסית הרי זה משום שבעיות אלו הינן בין החשובות והמסובכות (אם לא הקשות והמסובכות ביותר) שבבעיות שעמדו אי-פעם בפני מעמד העובדים. מעמד העובדים ביצע מהפכה אשר עברה מעבר לשינוי פשוט בהרכב הפוליטיקאים שבצמרת. עלה בידו לנשל את בעליהם הקודמים של אמצעי הייצור (ובכך לשנות שינוי מהותי את יחסי הרכוש הקיימים). אך באיזו מידה עלה בידו להמשיך מעבר אפילו לכך? באיזו מידה עלה בידו – או היה הוא מוכן – לחולל מהפכה ביחסי הייצור? האם היה הוא רוצה להרוס את מבנה הסמכות אשר יחסי הייצור מגלמים ומנציחים בכל החברות המעמדיות? באיזו מידה היה הוא עצמו מוכן לנהל את הייצור (ובכך את החברה כולה), או באיזו מידה נטה הוא להאציל משימה זו לאחרים? ובאיזו מידה עתידה הייתה האידיאולוגיה השלטת לנצח, בהכריחה את מעמד העובדים להחליף את אויביו המוצהרים במפלגה אשר טענה לדבר 'בשמו'?

מענה על שאלות אלה הינו מטלה רבת-חשיבות הזרועה מכשלות. אחת הסכנות העומדות בפני כל אחד המבקש לנתח שלא-מתוך-להט את 'התקופה ההירואית של המהפכה הרוסית' הינה הסכנה של 'הזדהות בדיעבד' עם נטייה זו או אחרת או עם פרט שהיה פעיל אז בזירה הפוליטית (אוסניסקי, קולונטאי, מקסימוב, מאכנו או מיאזניקוב, למשל). זהו בילוי פוליטי חסר-תוחלת. הוא מוביל במהירות רבה למצב תודעה בו במקום בקשת הבנה של מהלכם הרחב של המאורעות (שהינה עיסוק רלבנטי), מהפכנים מוצאים עצמם שואלים שאלות כמו "מה היה צריך לעשות ברגע זה או אחר?", "האם פעולה זו או אחרת הייתה מוקדמת מדי?", "מי צדק בכנס הזה או ההוא?", וכו'. אנו מקווים שנמנענו מפיח זה. כאשר, למשל, אנו חוקרים את מאבק 'אופוזיצית העובדים' נגד הנהגת המפלגה (ב-1920 ו-1921) אין זו עבורנו שאלה של 'בחירת צד'. זוהי שאלה של הבנה מה באמת ייצגו הכוחות המתעמתים. מה, למשל, היו המניעים (וההגבלות האידיאולוגיות והאחרות) של אלו אשר נדמה היה כי הם קוראים תגר על הסחף בכיוון בירוקרטיזציה בכל היבט של החיים החברתיים?

סכנה אחרת (או צורה אחרת של אותה הסכנה) מאיימת על אלו הפונים לעסוק בשדה-חקר זה לראשונה, בעודם מבולבלים עדיין בידי המיתולוגיה הרשמית. זוהי סכנת ההפיכה למסובך באותה האגדה המיועדת להריסה. אלו, למשל, המבקשים 'למוטט' את סטאלין (או טרוצקי, או לנין) עשויים להציג את מטרם המיידית. אך הם גם עשויים להצליח' במחיר אי ראיית, חישת או זכירת המאפיינים החדשים היסודיים ביותר של תקופה זו: הפעילות האוטונומית של מעמד העובדים המבקש לשנות לחלוטין את תנאי קיומו. אנו מקווים שהתחמקנו ממלכודת זו. אם ציטטנו באריכות-מה את הצהרותיהם של פרטים רבי-חשיבות הרי זה רק במידה בה הם מהווים תמצית של האידיאולוגיות אשר, בנקודה מסויימת בהיסטוריה, כיוונו את פעולותיהם ומחשבותיהם של אנשים. כמו-כן, הרגשנו לאורך החיבור כי הדרך היחידה לעסוק ברצינות באשר אמרו הבולשביקים או עשו היה להסביר את התפקיד החברתי של אמירותיהם ופעולותיהם.

עלינו עתה להצהיר על הנחות-היסוד המתודולוגיות שלנו. אנו סוברים כי 'יחסי הייצור' – היחסים בהם פרטים או קבוצות מתקשרים ביניהם בתהליך ייצור העושר – הינם היסודות המהותיים של כל חברה. דגם מסויים של יחסי ייצור הינו המכנה המשותף של כל החברות המעמדיות. דוגמה זו הינה כזו בה המייצר אינו שולט באמצעי הייצור, אלא להיפך, הינו גם 'מופרד מהם' ומתוצרי עבודתו. בכל החברות המעמדיות המייצר הינו בעמדה של כפיפות לאלו המנהלים את תהליך הייצור. ניהול בידי-עובדים של הייצור – ברומזו על השליטה המוחלטת של המייצר על תהליך הייצור – אינו עבורנו עניין שולי. זוהי ליבת הפוליטיקה שלנו. זהו האמצעי היחיד בו ניתן להתעלות מעל יחסים סמכותניים (קבלת-פקודות, מתן-פקודות) בייצור ולהביא לקיומה של חברה חופשית, קומוניסטית או אנארכיסטית.

כמו-כן אנו סוברים כי אמצעי הייצור עשויים להחליף ידיים (בעוברם למשל מידיים פרטיות לאלו של בירוקרטיה, המחזיקה בעלות עליהם באופן קיבוצי) מבלי שדבר זה יביא למהפכה בייחסי הייצור. תחת תנאים כאלו – ויהי מצבו הרשמי של הרכוש אשר יהי – החברה הינה עדיין חברה מעמדית בייצור והינה מנוהלת עדיין בידי סוכנות אחרת מאשר הייצרנים עצמם. יחסי רכוש, במילים אחרות, אינם משקפים בהכרח את יחסי הייצור. הם עשויים לשמש כמסכה להסתירם – ולמעשה שימשו כך פעמים רבות.⁴

חלק זה של הניתוח מקובל במידה רחבה למדי. מה שלא נוסה עד עתה הינו ייחוס ההיסטוריה של המהפכה הרוסית למסגרת תפיסתית זו. כאן יכולים אנו אך להצביע על קווייה הכלליים של גישה כזו.⁵ בראייתה באור כזה המהפכה הרוסית מייצגת ניסיון בלתי-מוצלח בידי מעמד העובדים הרוסי להשתחרר מיחסי ייצור אשר הפכו דכאניים יותר ויותר. הגל ההמוני של 1917 הוכח כחזק מספיק למחוץ את העליונות הפוליטית של הבורגנות (באמצעות שבירת הבסיס הכלכלי עליה נוסדה: הבעלות הפרטית על אמצעי הייצור). הוא שינה את המערכת הקיימת של יחסי רכוש. אך הוא לא הוכח כחזק מספיק (למרות ניסיונות גבורה בכיוון זה) לשנות את יחסי הייצור הסמכותניים המאפיינים את כל החברות המעמדיות. חלקים של מעמד העובדים (אלו הפעילים ביותר

בתנועת הועדים המפעליים) בהחלט ניסו להשפיע על המהפכה בכיוון זה. אך ניסיונם נכשל. כדאי לנתח את הסיבות לכישלון זה – ולראות כיצד אדונים חדשים הגיעו להחליף את הישנים.

מה היו הכוחות שהוצבו כנגד אלו המבקשים שינוי-צורה מוחלט של תנאי החיים התעשייתיים? ראשית, כמובן, הייתה הבורגנות. לבורגנות היה כל מה להפסיד בתהפוכה חברתית מוחלטת שכזו. בהיעמדה מול ניהול בידי-עובדים, עתידה הייתה היא להפסיד לא רק את בעלותה על אמצעי הייצור אלא גם את האפשרות לעמדות מיוחסות כתוצאה ממומחיותם ומהפעלת סמכות החלטה. אין פלא כי הבורגנות נאנחה אונחה רווחה בראותם כי מנהיגי המהפכה "לא יגיעו אל מעבר להלאמה" והיו להוטים להותיר בשלמותם את יחסי נותן-הפקודה/מקבל-הפקודה בתעשייה ובכל מקום אחר. אמת, חלקים גדולים של הבורגנות לחמו נואשות להשתלט על רכושם האבוד. מלחמת-האזרחים הייתה פרשה ארוכה ועקובה-מדם. אך אלפים מאלו אשר היו קשורים, באמצעות מנהג ותרבות, קשר הדוק פחות או יותר לבורגנות המנושלת זכו עד מהרה להצעת הזדמנות להיכנס מחדש אל תוך ה-'מבצר המהפכני' – בדלת האחורית, ניתן לומר – ולהמשיך בתפקידם כמנהלים של תהליך העבודה ב-'מדינת העובדים'. הם ניצלו הזדמנות בלתי-צפויה זו בשקיקה. בהמוניהם הצטרפו הם למפלגה – או החליטו לשתף עימה פעולה, מקדמים בציניות כל אמירה של לנין או טרוצקי לטובת 'משמעת עבודה' או 'ניהול בידי-איש-אחד'. רבים מהם עתידים היו להתמנות במהרה (ממעל) לעמדות מובילות בכלכלה. בהתמוגג עם ה-'עלית' הפוליטית-מנהלית החדשה, אשר המפלגה היוותה את ליבתה, החלקים ה-'נאורים' יותר והמוכשרים יותר בטכנולוגיה של ה-'מעמד המנושל' חזרו עד מהרה להחזיק בעמדות שולטות ביחסי הייצור.

שנית, על תנועת הועדים המפעליים היה להתמודד עם נטיות עוינות במופגן ב-'שמאל', כמו המנשביקים. המנשביקים הטעומו שוב ושוב שמשום שהמהפכה יכולה הייתה להיות רק מסוג בורגני-דמוקרטי לא יכול היה להיות כל עתיד לניסיונות מצד העובדים לנהל את הייצור. כל המיזמים הללו הוקעו כ-'אנארכיסטיים' ו-'אוטופיים'. במקומות מסויימים הוכחו המנשביקים כמכשול רציני לתנועת הועדים המפעליים, אך התנגדות זו הייתה צפויה, תואמת עקרונות ועקבית.

שלישית – וקשה הרבה יותר לחדירה בהתבוננות – הייתה גישת הבולשביקים. בין מרץ ואוקטובר הבולשביקים תמכו בהתרחבות הופעת הועדים המפעליים, אך בשבועות האחרונים של 1917 פנו לצאת נגדן באכזריות, בבקשם לתכלול למבנה האיגוד-מקצועי החדש, כדי לסרסן ביתר יעילות. תהליך זה, המתואר במלואו בחוברת, עתיד היה לשחק תפקיד חשוב במניעת האתגר הגובר במהירות ליחסי הייצור הקפיטליסטיים מלהגיע להצלחה. תחת זאת, הבולשביקים תיעלו את האנרגיות שהשתחררו בין מרץ ואוקטובר להסתערות נגד הכוח הפוליטי של הבורגנות (ונגד יחסי הרכוש עליהם התבסס כוח זה). ברמה זו המהפכה 'הצליחה'. אך הבולשביקים 'הצליחו' גם בשחזור 'חוק וסדר' בתעשייה, חוק וסדר שגיבשו מחדש את היחסים הסמכותניים בייצור, אשר לתקופה קצרה עורערו ערעור רציני.

מדוע פעלה המפלגה באופן זה? מענה על שאלה זו יצריך ניתוח מלא הרבה יותר של המפלגה הבולשביקית ושל יחסה למעמד העובדים הרוסי מאשר יכולים אנו לנסות כאן. שוב יהיה צורך לנווט הרחק הן ממיתולוגיה ('המפלגה הבולשביקית הגדולה', 'הנשק שחושל בידי לנין', 'חוד-החנית של המהפכה' וכו') ומאנטי-מיתולוגיה (המפלגה כהתגלמות הטוטליטריות, המיליטריזם, הביורוקרטיה וכו'), תוך בקשה מתמיד של הבנה תחת ריטון או שבח. ברמה השטחית הן האידיאולוגיה של המפלגה והמעש שלה היו מושרשים עמוקות בנסיבות ההיסטוריות של רוסיה הצארית, בעשור הראשון של מאה זו (המאה ה-20). אי-חוקיות ורדיפה מסבירים חלקית (למרות שאינם מצדיקים) את המבנה האירגוני של המפלגה ואת תפיסתה את יחסיה עם המעמד.⁶ מה שקשה יותר להבנה הוא הנאיביות של המנהיגים הבולשביקים אשר נדמה כי לא העריכו את ההשפעות שיהיו לסוג זה של אירגון ולסוג זה של יחסים עם המעמד על ההיסטוריה העתידה של המפלגה.

בכותבו על ההיסטוריה המוקדמת של המפלגה, פרשן מהותי לא פחות של האורתודוכסיה הבולשביקית מאשר טרוצקי ציין: "ההרגלים המיוחדים... למנגנון פוליטי היו כבר נוצרים במחתרת. הביורוקרט המהפכני הצעיר צץ היה כבר כטיפוס. תנאי הקשר [conspiracy], אמנם, אפשרו טווח צר למדי לגינונים רשמיים כמו דמוקרטיה או בחירות, חובת-דין-וחשבון ושליטה. עם זאת, אנשי הועד צמצמו, אין ספק, הגבלות אלה צמצום רב מעבר לדרישת הצורך. הם היו בלתי-מתפשרים ונוקשים הרבה יותר כלפי האנשים העובדים המהפכניים מאשר כלפי עצמם, מעדיפים להשליט עצמם אפילו במקרים בהם היה מתבקש בהכרח להטות אוזן קשבת לקולות ההמונים. קרופסקאיה מבחינה כי, כמו בועדים הבולשביקיים, כך בכנס עצמו, כמעט ולא היו אנשים עובדים. האינטלקטואלים היו הרוב המכריע. 'איש הוועד', כותבת קרופסקאיה, 'הינו בדרך-כלל אדם די בטוח-בעצמו... ככלל הוא לא הכיר בדמוקרטיה מפלגתית פנימית כלשהיא... לא רצה חידושים כלשהם... לא שאף לשינוי בתנאים ולא ידע כיצד להתאים עצמו לתנאים המשתנים במהירות'.⁷

ב-1905 נרמז לראשונה מה היה עתיד כל זאת להוליד. סובייטים הופיעו במקומות רבים "ועד פטרבורג של הבולשביקים נפחה בתחילה לנוכח החידוש שבייצוג בלתי-מפלגתי של ההמונים הנאבקים. היא לא יכולה הייתה למצוא דבר עדיף לעשות זולת להציג אולטימטום לסובייט: לאמץ מיידית מצע סוציאלי-דמוקרטי או להתפרק. הסובייט של פטרבורג ככלל, ובו גם הנציגות של אנשים עובדים בולשביקים, התעלמו מאולטימטום זה מבלי להניד עפעף".⁸ ברו [Broue], אחד האפולוגטים המתוחכמים של הבולשביזם, עתיד היה לכתוב כי "אלו במפלגה הבולשביקית אשר היו בעלי היחס החיובי ביותר לסובייטים ראו בהם רק, בטוב שבמקרים, עוזרים למפלגה... רק באיחור גילתה המפלגה את התפקיד שתוכל לשחק בסובייטים, ואת העניין שהסובייטים הציגו להגברת השפעת המפלגה בראייה לכיוון הנהגת ההמונים".⁹ הבעייה מוצגת כאן

בתמציתה. הקאדרים הבולשביקיים ראו כתפקידם את הנהגת המהפכה. כל תנועה שלא הייתה פרי יוזמתם או אשר הייתה עצמאית משליטתם יכולה הייתה אך לעורר את חשדם.¹⁰ פעמים רבות נאמר כי הבולשביקים 'הופתעו' בידי יצירת הסובייטים: אל לכינוי זה של 'לשון נקייה' להטעותנו. תגובת הבולשביקים הייתה בעלת חשיבות עמוקה הרבה מעבר ל-הפתעה גרידא – היא שיקפה תפיסה כוללת של מאבק מהפכני, תפיסה כוללת של היחסים בין עובדים ומהפכנים. פעולת ההמונים הרוסים עצמם, מוקדם עד כדי 1905, עתידה הייתה כבר אז להוכיח תפיסות אלה כמיושנות.

הפרדה זו בין הבולשביקים וההמונים עתידה הייתה להתגלות שוב ושוב במהלך 1917. היא הופיעה לראשונה במהלך מהפכת פברואר, שוב בעת 'תזות אפריל', ושוב מאוחר יותר בזמן 'ימי יולי'.¹¹ רבות מודים בכך שהמפלגה 'טעתה טעויות' הן ב-1905 והן ב-1917. אך 'הסבר' זה אינו מסביר דבר. מה שיש לשאול הוא מה אפשר טעויות אלה? וניתן לענות על כך רק מתוך הבנה של סוג העבודה שלקחו הקאדרים המפלגתיים על עצמם, מאז יצירת המפלגה ועד לזמן המהפכה. מנהיגי המפלגה (מאלו בועד המרכזי ומטה עד לאלו האחראים על קבוצות מקומיות) הוצבו, באמצעות ההשפעות המצטברות של תנאי המאבק בצאריזם ושל התפיסות האירגוניות שלהם-עצמם, במצב שהתיר להם לקיים רק קשרים רופפים עם תנועת העובדים האמיתית. "עובד-מסעירין" כתב לנין, "אשר מראה כשרון כלשהוא והינו מבטיח במידה כלשהיא, אל לו לעבוד במפעל. עלינו לדאוג לכך שיחיה על תמיכה מפלגתית... ועובר למצב מחתרת".¹² אין פלא שהקאדרים הבולשביקים המעטים שמוצאם במעמד העובדים איבדו עד מהרה קשרים ממשיים עם המעמד.

המפלגה הבולשביקית נקרעה בידי סתירה אשר עוזרת להסביר את גישתה לפני ואחרי 1917. כוחה היה טמון בעובדים המתקדמים אשר תמכו בה. אין כל ספק שתמיכה זו הייתה לעיתים רחבה וכנה. אך עובדים אלו לא יכולים היו לשלוט במפלגה. ההנהגה נתונה הייתה באופן יציב בידי מהפכנים מקצועיים. במובן מסויים היה זה בלתי-נמנע. דפוס מחתרת והפצת תעמולה יכולים להתקיים באופן סדיר רק בידי מיליטנטים בתנועה מתמדת ואשר נאלצים לעיתים למצוא מחסה מעבר לים. עובד יכול היה להצטרף לקאדר בולשביקי רק בתנאי שהפסיק לעבוד והעמיד עצמו לרשות המפלגה, אשר הייתה אז שולחת אותו למשימות מיוחדות, לעיר זו או אחרת. מנגנון המפלגה היה בידי מומחים מהפכניים. הסתירה הייתה שהכוחות החיים האמיתיים שסיפקו את כוחה של המפלגה לא יכולים היו לשלוט בה. כמוסד, המפלגה חמקה לחלוטין משליטה בידי מעמד העובדים הרוסי. הבעיות בהם נתקל מעמד העובדים הרוסי לאחר 1917 לא הביאו לסתירה זו, הם אך סייעו להחרפתה. גישת המפלגה ב-1917 וגישתה אחר-כך הינן תוצרים של ההיסטוריה שלה. זהו הדבר אשר הפך לחסרי-תוחלת כל-כך את רוב ניסיונות הפעילות של קבוצות אופוזיציה בתוך המפלגה בין 1918 ל-1921. הם כשלו לתפוס שהנחה אידיאולוגית נתונה (ההגמוניה הקבועה-מראש של המפלגה) הובילה בהכרח למסקנות מסויימות במעשה.

אך אפילו הבחנה זו אינה כנראה הפלגה רחוק מספיק בניתוח. ברמה עמוקה עוד יותר, עצם התפיסה של סוג כזה של אירגון וסוג כזה של יחסים לתנועת ההמונים משקפים את ההשפעה הבלתי-מודעת של אידיאולוגיה בורגנית, אפילו על מוחותיהם של אלו אשר ביקשו ללא-הרף למוטט את החברה הבורגנית. התפיסה לפיה על החברה להתחלק בהכרח ל-'מנהיגים' ו-'מונהגים', הרעיון לפיו ישנם כמה אשר נולדו לשלוט בעוד אחרים אינם יכולים באמת להתפתח מעבר לשלב מסויים, היוו מאז ומעולם את ההנחות המובלעות של כל מעמד שליט בהיסטוריה. קבלה שלהן אפילו על-ידי הבולשביקים מראה כמה צודק היה מרקס כאשר הכריז כי "הרעיונות השליטים של כל עידן הינם הרעיונות של המעמד השליט בו". בעמדם מול אירגון 'יעיל', ארוג-הדוקות, מסוג זה, הבנוי על רעיונות מסוג זה, אין זה מפתיע כלל כי הועדים המפעליים הצצות ועולות לא היו מסוגלות לשאת את המהפכה לידי השלמה.

הקושי האחרון שעמד בפני הועדים היה טבוע בתנועת הועדים עצמה. למרות שפרטים מסויימים הציגו בהירות בלתי-רגילה, ולמרות שתנועת הועדים ייצגה את הביטוי הגבוה ביותר של המאבק המעמדי שהושג ב-1917, התנועה כלל לא הייתה מסוגלת להבין מה היה קורה לה ולהציג התנגדות רצינית כלשהיא. היא לא הצליחה בהכללת ניסיונה והרישום שהותירה הינו, למצער, מקוטע ביותר. בהיותה בלתי-מסוגלת להכריז על מטרותיה שלה (ניהול בידי-עובדים) במונחים ברורים וחיוביים, היה זה בלתי-נמנע שאחרים ייכנסו לתוך הואקום. כאשר הבורגנות נמצאת בהתפוררות מוחלטת, ומעמד העובדים עדיין לא חזק או מודע מספיק לכפות את פתרונותיו-שלו על הבעיות הקורעות את החברה, נצחון הבולשביזם והביורוקרטיה היו שניהם בלתי-נמנעים.

ניתוח של המהפכה הרוסית מראה כי בהתרה לקבוצה מסויימת, נפרדת מן העובדים עצמם, לקחת לעצמה את תפקידי הנהלת הייצור, מעמד העובדים מאבד כל אפשרות של שליטה על אמצעי ייצור העושר. הפרדת העבודה היצרנית מאמצעי הייצור תוצאתה חברה מנצלת. יתר על כן, כאשר מוסדות כמו הסובייטים לא יכולים היו עוד להיות מושפעים בידי עובדים פשוטים, המשטר לא יכול היה עוד להיקרא משטר סובייטים. אין כל אפשרות לראות אותו עדיין כמשקף של האינטרסים של מעמד העובדים. השאלה הבסיסית: מי מנהל את הייצור לאחר הפלת הבורגנות? צריכה עתה להפוך למרכז של כל דיון רציני לגבי סוציאליזם. היום המשוואה הישנה (חיסול הבורגנות = מדינת עובדים) אשר לנייסיטים, סטאליניסטים וטרוצקיסטים הפכו לרווחת, פשוט אינה טובה מספיק.

ב-1917 העובדים הרוסים יצרו גופים (ועדים מפעליים וסובייטים) אשר עשויים היו להבטיח את ניהול החברה בידי העובדים עצמם. אך הסובייטים עברו לידי נושאי-תפקידים בולשביקיים. מנגנון מדינתי, נפרד מן ההמונים, נוצר עד-מהרה מחדש. העובדים הרוסים לא הצליחו ליצור מוסדות חדשים באמצעותם יכולים היו לנהל הן את התעשייה והן את החיים החברתיים. משימה זו נלקחה לפיכך בידי גורם אחר על עצמו, קבוצה אשר משימה זו

הפכה להיות המשימה המסויימת שלה. הביורוקרטיה ארגנה זאת תהליך העבודה בארץ בה הייתה היא גם אדון למוסדות הפוליטיים.

כל זאת מצריך שערך רציני מחדש של מספר מושגים בסיסיים. 'כוח עובדים' אינו יכול להיות מזהה או משווה לכוח המפלגה – כפי שעשו הבולשביקים פעמים רבות. במילותיה של רוזה לוקסמבורג, כוח עובדים חייב שיהיה מיושם "באמצעות המעמד, לא בידי מיעוט, המנהל את העניינים בשם המעמד. עליו לנבוע מן המעורבות הפעילה של ההמונים, להיוותר תחת השפעתם הישירה, להיות נתון לשליטה בידי כלל האוכלוסייה, להיות תוצאה של המודעות הפוליטית הגוברת של העם". לגבי מושג 'תפיסת הכוח', פירושו לא יכול להיות פוטש חצי-צבאי, המבוצע בידי מיעוט, כפי שאכן מפרשים אותו רבים כל-כך אשר מדמים עדיין כי הם חיים בפטרורגד של 1917. כן לא יכול להיות פירושו רק ההגנה – הכרחית ככל שתהיה – על מה שהשיג מעמד העובדים בפני ניסיונות מצד הבורגנות לזכות בכך בחזרה. מה שיש להבין ב-'תפיסת כוח' הוא כי הרוב המכריע של מעמד העובדים מכיר לבסוף ביכולתו לנהל הן את הייצור והן את החברה – ומתארגן למטרה זו.

תמליל זה אינו בכל אופן שהוא היסטוריה כלכלית של רוסיה בין 1917 ל-1921. הוא, לכל היותר, כרונולוגיה תעשייתית חלקית. ברוב המקרים העובדות מדברות בעד עצמן. במספר מקומות, ניצלנו את ההזדמנות לתאר את השקפותינו שלנו, בייחוד כאשר חשנו שכל הגיבורים המשתתפים בויכוחים ההיסטוריים הגדולים טעו, או שהיו לכודים במערכת רעיונות שמנעה מהם מהערכת החשיבות האמיתית של המתרחש. מאורעות כמו שלבי מלחמת-האזרחים מוזכרים רק לשם מיקום מחלוקות שונות בהקשרן – והזמנה אחת ולתמיד של הטענה כי רבים מן הצעדים המתוארים נקטו 'כתוצאה ממלחמת-האזרחים'.

סביר להניח כי תועלה ההתנגדות לפיה, לאורך התמליל, הדגשה יתרה ניתנה למאבקים שונים בתוך המפלגה מאשר על מעשי המיליונים אשר, מסיבה זו או אחרת, מעולם לא הצטרפו למפלגה או אשר, מלכתחילה, תפסו את אשר ביקשה היא לעשות. ה-'אשמה' היא נכונה, אך החסרונות הללו הינם כמעט בלתי-נמנעים. שאיפותיהם של אלפי אנשים, ספקותיהם, היסוסיהם, תקוותיהם, קורבנותיהם, תשוקתם לשנות את תנאי חייהם היומיים ומאבקם לעשות כן הינם ללא-ספק כוח המעצב את ההיסטוריה לפחות כמו החלטות כנסי המפלגה או נאומי מנהיגי המפלגה. אך פעילות שלה לא חוקים ולא כללים, לא במות ולא פייטנים, שייכת כמעט בהגדרה למהות אשר ההיסטוריה מדחיקה. מודעות לבעייה, חריפה ככל שתהייה, לא תייצר את החומר החסר. וכתובת מאמר שכזה הינה במידה רבה שאלה של תיעוד. ההמונים עושים את ההיסטוריה, הם אינם כותבים אותה. ואלו שאכן כותבים אותה הינם כמעט תמיד טרודים יותר בפולחן-אבות והצדקה בדיעבד מאשר בהצגה מאוזנת של העובדות.

האשמות אחרות יועלו גם-כן. הציטוטים מדברי לנין וטרוצקי לא יוכחשו, אך יוצהר כי הם "סלקטיביים" וכי "גם דברים אחרים" נאמרו. שוב, אנו מודים באשמה. אך נטעים כי ישנם מספיק כותבי-ספרי-קודש פעילים אשר ה-'אובייקטיביות' שלהם (כמו זו של דויטשר למשל) אינה אלא מסווה לאפולוגטיקה מתוחכמת. ישנן, כמו-כן, סיבות נוספות לחשיפת חומר זה. חמישים שנה לאחר המהפכה – וזמן רב לאחר שבירת 'בידודה' – המערכת הביורוקרטית ברוסיה דומה בבירור אך דימיון מועט לדגם הקומונה הפריסאית (צירים נבחרים ובני-פסילה, אשר אף אחד מהם אינו מקבל יותר ממשכורתו של פועל, וכו' וכו'). למעשה, למבנה החברתי של רוסיה [בשנת 1970] אין כמעט כל ציפייה בכל גוף התיאוריה המרקסיסטית. כך נראה רלבנטי יותר לצטט את אותן הצהרות של המנהיגים הבולשביקים של 1917 אשר סייעו לקבוע את התפתחותה של רוסיה תחת אותן הצהרות אשר, כמו נאומי האחד במאי של מנהיגי מפלגת העבודה [הבריטית], עתידות היו להישאר לעולמים בגדר רטוריקה.

¹ דניאלס [Daniels], ר. ו., **מצפון המהפכה** [The Conscience of the Revolution], דפוס אוניברסיטת הארוורד, 1960; עמ' 81.

² לא כל הנטיות הטרוצקיסטיות מבצעות סוג כזה של תרמית. כמה מהן הינן ריאקציוניות במובהק. לדוגמה, ק. קוטס [Coats] ו-[Topham] מצהירים "נראה סביר שנדבר על 'שליטת עובדים' לציון הסגת-גבול אלימה של איגודים מקצועיים" (כך!) "על כוחות ההנהלה, במסגרת קפיטליסטית, ועל 'ניהול בידי-עובדים' לציון ניסיונות לנהל כלכלה מחוברת" [socialized] "באופן דמוקרטי." (דמוקרטיה תעשייתית **בבריטניה הגדולה** [Industrial Democracy in Great Britain], מקגיבון [MacGibbon] וקי [Kee], 1968; עמ' 363).

³ דוגמה לניתוח מפושט-יתר-על-המידה שכזה של גורל המהפכה ניתן למצוא ב-**אלף תשע-מאות ושבע-עשרה** [Nineteen Seventeen] לולין [Voline], דפוס חופש [Freedom Press], 1954: "המפלגה הבולשביקית, ברגע היותה בשלטון, כוננה עצמה כאדון מוחלט. היא הושחתה במהרה. היא ארגנה עצמה כקאסטה פריביליגיונית. ומאוחר יותר היא שיטחה את מעמד העובדים ושעבדה אותו כדי לנצלו, בצורות חדשות, למען האינטרסים שלה עצמה."

⁴ לדיון מלא בתפיסה זו – וכל השלכותיה – ראה **יחסי הייצור ברוסיה** [Les rapports de production en Russie], מאת פ. שולין [Chaulieu], בגיליון 2 (מאי-יוני 1949) של **סוציאליזם או ברבריות**. למרות שהתפיסה עלול להתפעל מ'מרקסיסטים' רבים, מעניין לציון שאנג'לס החזיק בה בבירור. במכתבו לשמידט [Schmidt] (27 באוקטובר 1890) כתב הוא: "במדינה מודרנית החוק אינו תואם רק למצב הכלכלי הכללי ולביטוי, אלא חייב להיות גם ביטוי עקבי-פנימית אשר אינו, בשל סתירותיו הפנימיות, מצמצם עצמו לאין. וכדי להשיג זאת, השיקוף הנאמן של התנאים הכלכליים סובל במידה הולכת ורבה... שיקוף היחסים הכלכליים כעקרונות חוקיים הינו בהכרח דבר-מה הפכפך." (מרקס-אנג'לס, **תכתובת נבחרת**; עמ' 504-505)

-
- ⁵ היות ניתוח כזה אפשרי הוצעה לראשונה בחוברת קצרה מצויינת, **הערות לניתוח של המהפכה הרוסית** [Notes pour une analyse (de la Revolution Russe (n.d.) מאת ג'. בארו [J. Barrot] אותה ניתן להשיג מספריית 'האפורה הישנה' [Librarie 'La Viellie'] Fosses-St. Jacque] 5, פאריס, צרפת).
- ⁶ שניהם מתוארים תיאור כללי במפורש בתיאוריה (כך לנין: **מה יש לעשות ו-צעד אחד קדימה, שני צעדים אחורה**) ובמעש של הבולשביזם, בין 1901 ל-1917.
- ⁷ ל. טרוצקי, **סטאלין [Stalin]**, לונדון, 1947; עמ' 61. הכנס המדובר הוא כנס המפלגה השלישי (25 אפריל – 10 מאי, 1905).
- ⁸ ל. טרוצקי, שם; עמ' 64-65.
- ⁹ פ. ברו, **היסטוריה של המפלגה הבולשביקית [Histoire du Parti Bolshevik]**, מהדורות חצות [Editions de Minuit], פאריס, 1963; עמ' 35.
- ¹⁰ אותה הגישה ניתן למצוא בתוך המפלגה עצמה. כפי שהיה טרוצקי עצמו עתיד לומר, הפעם בחיוב, "התקנות צריכות לבטא את חוסר-האמון המאורגן של ההנהגה בחברים, חוסר-אמון המבטא עצמו בשליטה עירנית ממעל על המפלגה" (א. דויטשר, **הנביא בחימושו [The Prophet Armed]**, הוצאת OUP, 1954; עמ' 76).
- ¹¹ לא, איננו אומרים כי ההפיכה הצבאית של הממשלה הזמנית הייתה אפשרית ביולי. איננו אלא מטעימים כמה מנותקת הייתה המפלגה מרצונם האמיתי של ההמונים.
- ¹² לנין, **כתבים**; כרך ד', עמ' 441.

פברואר

שביתות ומהומות לחם בפטרוגרד. הפגנות רחוב כעוסות נגד הממשלה. גייסות, הנשלחים להשיב את הסדר על כנו, מתחברים עם מפגינים. סובייטים מופיעים שוב במספר ערים, לראשונה מאז 1905.

27 בפברואר

התפטרות ניקולאס ה-II. ייסוד הממשלה הזמנית (הנסיך לבוב כראש-הממשלה).

מרץ

ועדים מפעליים וועדי בית-מלאכה¹, מועצות עובדים ומועצות זקנים מופיעות בכל מרכז תעשייתי עיקרי ברוסיה האירופית. מלכתחילה, דרישותיהן אינן מוגבלות למשכורות או שעות-עבודה אלא קוראות תגר על זכויות-בכורה רבות של ההנהלה.

בכמה מקרים ועדים מפעליים הוקמו משום שהבעלים או המנהלים הקודמים נעלמו במהלך מהומת פברואר. רבים מאלו אשר נסחפו אחר-כך בחזרה הורשו להמשיך בתפקידיהם – אך נאלצו לקבל את הועדים המפעליים. "הפרולטריון" כתבה פנקראטובה², "בלא רשות חקיקתית, החל בו-זמנית ליצור את כל אירגוני: סובייטים של נבחרים עובדים, איגודים מקצועיים וועדים מפעליים"². לחץ עצום של המעמד העובד היה מתפתח בכל רחבי רוסיה.

10 במרץ

כניעה רשמית ראשונה מצד גוף משמעותי של מעסיקים. הסכם נחתם בין הועד הפועל של סובייט פטרוגרד ואיגוד הייצרנים של פטרוגרד, אשר קובע את יום 8-השעות במספר מיזמים ו-'מכיר' בכמה מן הועדים. רוב יתר המעסיקים סירבו ללכת בעקבות אלו. למשל ב-14 במרץ, הועדה למסחר ותעשייה הכריזה כי "שאלת יום 8-השעות אינה יכולה להיפתר באמצעות הסכמה הדדית בין עובדים ומועסקים, משום שהיא שאלה של חשיבות ממלכתית". הקרב העיקרי הראשון של הועדים המפעליים התרחש בעניין זה.

יום 8-השעות הוטל עד מהרה בפטרוגרד, בהסכמה המהוססת של המעסיקים או באופן חד-צדדי, בידי העובדים. ה-'הכרה' בועדים המפעליים הוכחה כקשה הרבה יותר לאכיפה, בהכרת הן המעסיקים הן המדינה באיום עליהם הטבוע בצורה זו של אירגון.

2 באפריל

ועידה ניסיונית של ועדים מפעליים בתעשיות המלחמה בפטרוגרד. התכנס ביוזמת עובדי חטיבת הארטילריה. ועידה זו עתידה הייתה להכריז כי שררו, באותה העת, 'תנאי ההתייחסות' המתקדמים ביותר לכל ועד מפעלי. פסקאות 5-7 של ההכרזה קבעו:

"מן הועדים המפעליים צריכות לנבוע כל ההוראות הנוגעות באירגון מפעלי פנימי (ז"א הוראות הנוגעות לעניינים כמו שעות עבודה, משכורות, העסקה ופיטורין, חופשות וכו'). מנהל המפעל יעודכן באופן שוטף...

"כלל הסגל המנהלי (הנהלה בכל הרמות וטכנאים) מועסק לפי הסכמת הועד המפעלי אשר מחוייבת להודיעה לעובדים על החלטותיה באספות ציבוריות של כלל המפעל או באמצעות ועדי הסדנא...

"ועד המפעל שולטת בפעילות הניהולית בתחום המנהלי, הכלכלי והטכני... לנציגים של הועד המפעלי יש לספק, לשם מידע, את כל מסמכי ההנהלה, תקציבי הייצור ונתוני כל הפריטים הנכנסים אל המפעל או יוצאים ממנו..."³

* אנה מיכאילובנה פנקראטובה הצטרפה למפלגה הבולשביקית ב-1919 כסטודנטית באוניברסיטת אודסה. היא כתבה מספר ספרים על ההיסטוריה של תנועת העבודה הרוסית והפכה מאוחר יותר לפרופסור באוניברסיטת מוסקבה ובאקדמיה למדעי החברה. ב-1952 נבחרה לועד המרכזי של המפלגה ובשנה שאחר-כך הפכה לעורכת הראשית של בטאון המפלגה **וּפְרוֹסִי יִסְטוֹרְיִי** (שאלות של היסטוריה). היא מתה ב-1957.

בהתפרסמו לפני עידן העיוות ההיסטורי השיטתי, חוברתה על הועדים המפעליים מכילה חומר מעניין. עם זאת, טווח ראייתה וחזונה מוגבלים ביותר בשל קבלתה שתי הנחות בולשביקיות יסודיות:

א. "כי תפקיד הועדים המפעליים מסתיים או בשוך הגיאות המהפכנית או בנצחון המהפכה", ו-
ב. "הדרישות והשאיפות העולות מעמקי מעמד העובדים מנוסחות, וממוצקות בתוכן אידיאולוגי ואירגוני באמצעות המפלגה... המאבק לשליטת עובדים התרחש תחת הנהגת המפלגה, אשר התיירה" (כך!) "לפרולטריון לתפוס כוח פוליטי וכלכלי".

7 באפריל

פרסום **תזות אפריל**, זמן קצר לאחר שלנין חזר לפטרוגרד מחוץ-לארץ. ההתייחסות היחידה לשליטת עובדים הינה בתזה 8: "משימתנו המיידית לא תהיה 'הבאתו של סוציאליזם' אלא הבאת הייצור וההפצה החברתיים של מוצרים... תחת שליטת סובייט נבחרי העובדים".

23 באפריל

הממשלה החדשה נאלצה לוותר ויתורים מילוליים מסויימים. היא העבירה חוק ה-'מכיר' באופן חלקי בועדים, אך מגביל את השפעתם בזהירות. כל הנושאים העיקריים נותרו ל-"הסכם ההדדי של הצדדים הנוגעים בדבר" – במילים אחרות לא הייתה כל מחוייבות *שבחוק* על המעבידים לשאת-ולתת ישירות עם הועדים.

העובדים, לעומת זאת, הראו דאגה מועטה לגבי סעיפי החוק. "הם העירו, בצורתם-שלהם, הערה על חוק 23 באפריל... הם קבעו את מושגי ההתייחסות של עצמם, בכל בית-חרושת, מרחיבים בהדרגה את זכויות-הבכורה שלהם והחליטו על מה יוכלו נציגיהם לעשות, לפי יחסי הכוחות בכל מקרה מסויים".⁴

23 באפריל

לנין כותב: "על צעדים כמו הלאמת האדמה, הבנקים והסינדיקטים של הקפיטליסטים, או לפחות הכינון המידי של שליטת סובייט נבחרי העובדים עליהם (צעדים שאינם בכל אופן שהוא מצביעים על 'הבאת הסוציאליזם') יש להתעקש בהחלט ולהביאם באמצעים מהפכניים". אמצעים כאלו היו "לחלוטין בני-ביצוע מבחינה כלכלית" ובלעדיהם יהיה זה "בלתי-אפשרי לרפא את פצעי המלחמה ולמנוע את ההתמוטטות הקרבה".⁵

לרעיונותיו של לנין לגבי שליטת עובדים כ-"רסן על הקפיטליסטים" ו-"אמצעי למניעת התמוטטות", רעיון שלישי עתיד היה להתנוסס עד מהרה אשר חוזר בחלק גדול מכתביו של לנין מתקופה זו. זוהי תפיסת שליטת העובדים כ-"הקדמה להלאמה". למשל: "עלינו להכין מיד את סובייט נבחרי העובדים, סובייט נבחרי המועסקים בבנקים, וכו', להגיע לאימוץ צעדים בני-השגה ובני-מימוש לאיחוד כל הבנקים לבנק לאומי יחיד, ובעקבות זאת כינון שליטה של סובייט של נבחרי העובדים על הבנקים והסינדיקטים ואחר-כך הלאמתם".⁶

מאי 1917

יותר ויותר מעסיקים היו נאלצים להתמודד עם ועדים מפעליים. העיתונות הבורגנית פתחה במערכה מאסיבית נגד יום-העבודה של-8 שעות ונגד הועדים, מנסה להכפיש את העובדים בעיני החיילים כעצלים, חומדי-בצע, לא-טובים-לכלום, מובילים את הארץ להרס באמצעות דרישותיהם ה-'מוגזמות'. עיתונות העובדים מסבירה בסבלנות את הסיבות האמיתיות לקיפאון בתעשייה והתנאים האמיתיים של חיי מעמד העובדים. לפי הזמנת ועדים מפעליים שונות, צירי צבא נשלחו 'לוודא' את התנאים בעורף. אז העידו הם בפומבי לגבי אמת דברי העובדים...

17 מאי

באמת (פְּרַאבְּדָה) לנין מביע תמיכה במפורש בסיסמת שליטת העובדים, בהצהירו כי "על העובדים לדרוש את מימושה המידי של שליטה, בפועל ולבטח, בידי העובדים עצמם".⁷

20 מאי

לנין מכין טיוטה למצע מפלגתי חדש: "המפלגה לוחמת למען רפובליקה דמוקרטית יותר של עובדים ואיכרים, בה המשטרה והצבא הסדיר יבוטלו לחלוטין ויוחלפו בידי העם החמוש בכללותו, בידי מיליציה כללית. כל נושאי התפקידים הרשמיים לא יהיה רק נבחרים אלא גם בני-החזרה בכל עת לפי דרישת רוב של הבוחרים. כל נושאי התפקידים הרשמיים, ללא יוצא-מן-הכלל, יקבלו שכר שאינו עולה על המשכורת הממוצעת של עובד מוכשר".

באותה עת לנין קורא ל-"השתתפות בלא-תנאי (הדגשה שלי) של העובדים בשליטה על ענייני חברות-המונופול" – אשר תוכל לבוא "באמצעות צו שאינו מצריך אלא יום אחד לניסוחו".⁸ לתפיסה לפיה 'השתתפות עובדים' יכולה לבוא באמצעים תחיקתיים (הווה אומר, מלעיל) יש בבירור שורשים מרשימים.

29 במאי

ועידת חארקוב של ועדים מפעליים. במובנים מסויימים המחוזות היו במצב מתקדם מאשר פטרוגרד ומוסקבה. ועידת חארקוב דרשה כי הועדים המפעליים יהפכו "גופים של המהפכה... המכוונים לגיבוש נצחונותיהם". "על הועדים המפעליים להשתלט על הייצור, להגן עליו, לפתחו". "עליהן לקבוע משכורות, לדאוג להיגיינה, לשלוט באיכות הטכנית של המוצרים, לקבוע את כל התקנות המפעליות הפנימיות ולהחליט על פתרונות לכל העימותים".⁹ כמה צירים לא-בולשביקיים הציעו אפילו כי הועדים ישתלטו על המפעלים ישירות ויפעילו את כל תפקידי ההנהלה.

30 במאי – 5 ביוני

ועידה מלאה ראשונה של הועדים המפעליים של פטרוגרד.

הועידה התכנסה בארמון הטוריד [Tauride], באותו אולם בו 3 חודשים קודם לכן התכנסה הדומה (הפרלמנט) של המדינה. לפחות מחצית הועדים שיוצגו בוועידה היו מן התעשיות ההנדסאיות. "הנאומים הארוכים והפרחוניים של הפרלמנטרים הבורגניים פינו את מקומם למתות הפשוטות, הכנות ולרוב גם התמציתיות של 'נבחרים' אשר אך זה-עתה הניחו את כליהם או את מכונותיהם לבטא לראשונה בפומבי את השפלותיהם, את צרכי מעמדם ואת צרכיהם כבני-אדם".¹⁰

צירים בולשביקיים היוו רוב. למרות שרוב מתותיהם התמקדו בצורך להביא לשליטת עובדית כאמצעי ל-החזרת סדר ו-שימור הייצור, השקפות אחרות הועלו גם-כן. נְמִסְטוֹב, בולשביק עובד תעשיית המתכת הכריז כי "פעולת המפעלים הינה עתה בידיה הבלעדיות של ההנהלה הגבוהה. עלינו להחדיר את עקרון הבחירה. להעריך עבודה... איננו זקוקים להחלטות הפרטיות של מנהלי-עבודה. באמצעות החדרת עקרון הבחירה נוכל לשלוט בייצור". נאומוב, ציר אחר, טען ש- "באמצעות לקיחה לידינו את השליטה בייצור נלמד על פניו המעשיות ונעלה אותו לרמת הייצור הסוציאליסטי העתידי".¹¹ אנו נמצאים כאן מרחק רב מן הקידום הבולשביקי המאוחר יותר של ה-יעילות של ניהול בידי-אדם-אחד ומן הנוהג המאוחר שלהם למינויים ממעל.

הנוכחות בוועידה הייתה רחבה. אפילו מ. י. סְקוֹבְלֵב, שר העבודה המנשביקי בממשלה הזמנית, עתיד היה לפנות אליה בדברים. מתתו הייתה מעניינת כסוג של ציפייה למה שעתידיים הבולשביקים עצמם לומר לפני תום השנה. סקובלב טען כי "ההסדרה והשליטה בתעשייה היא משימה למדינה. על המעמד המסויים, בייחוד מעמד העובדים, נחה האחריות לסייע למדינה בעבודתה האירגונית" הוא הצהיר גם כי "העברת מיזמים לידי העם בעת הזו לא תסייע למהפכה". הסדרת התעשייה הייתה תפקידה של הממשלה, לא של ועדים מפעליים אוטונומיים. "הועדים ישרתו את טובת העובדים באופן הטוב ביותר באמצעות הפיכה ליחידות כפופות ברשת כלל-מדינית של איגודים מקצועיים".¹²

נקודת-השקפה דומה הוצגה בידי רוֹזְאָנוֹב, אחד ממייסדי 'איגוד העובדים המקצועיים'. טענותיו כי "תפקידי הועדים המפעליים הם חולפים-עוברים" וכי "הועדים המפעליים צריכים להוות יחידות בסיסיות של האיגודים" בוקרו בחריפות. אך זהו בדיוק התפקיד אליו – בתוך כמה חודשים – עתידים היו הועדים המפעליים להייעב בידי המעש הבולשביקי. בשלב זה, עם זאת, הבולשביקים התייחסו בביקורת לרעיון (האיגודים היו עדיין במידה רבה תחת השפעה מנשביקית).

פנייתו של לנין לוועידה הכילה רמז של העתיד לבוא. הוא הסביר כי פירושה של שליטת עובדים הוא "שרוב העובדים ייכנסו לכל המוסדות האחראיים וכי המנהל ייתן דין-וחשבון על פעולותיו לרבי-הסמכות מבין אירגוני העובדים".¹³ תחת הכותרת של 'שליטת עובדים' לנין דימה בבירור 'מינהל' אחר מאשר העובדים עצמם.

ההחלטה הסופית, בה תמכו 336 מ-421 הצירים, הכריזה על הועדים המפעליים כעל "אירגונים לוחמים, הנבחרים על בסיס הדמוקרטיה הרחבה ביותר ועם הנהגה קיבוצית". מטרתיהם היו "יצירתם של תנאי עבודה חדשים". ההחלטה קראה ל-"אירגון של שליטה יסודית בידי העבודה על הייצור וההפצה" ול-"רוב פרולטרי בכל המוסדות בעלי כוח ביצועי".¹⁴

מספר השבועות הבאים חזו בגידול משמעותי של הועדים המפעליים. בכל מקום בו היו הן חזקות מספיק (הן לפני אך בייחוד אחרי מהפכת אוקטובר, כאשר נתמכו על-ידי הסובייטים המקומיים) הועדים "סילקו בעזות את ההנהלה ותפסו שליטה ישירה במפעליהם השונים".¹⁵

16 ביוני

כנס כל-רוסי ראשון של סובייטים.

20-28 ביוני

ועידת איגודים מקצועיים שנערכה בפטרבורג העבירה החלטה שקבעה כי "האיגודים המקצועיים, המגנים על הזכויות והאינטרסים של העבודה השכירה... אינם יכולים לקחת על עצמם תפקידים מנהליים-כלכליים בייצור".¹⁶ לועדים המפעליים יועד תפקיד ההבטחה "כי חוקים להגנה על העבודה נשמרים וכי הסכמים קיבוציים שסיכמו האיגודים נשמרים גם כן". על הועדים המפעליים היה להסעיר למען הצטרפות כל העובדים במיזם לאיגוד. היה עליהם "לפעול לחיזוק והרחבת האיגודים המקצועיים, לתרום לאחדות הפעולה הלוחמת שלהם" ו-"להגביר את סמכות האיגודים בעיני העובדים הבלתי-מאורגנים".¹⁷

לוועידה זו, בה היו המנשביקים והס"רים [סוציאל-רבולוציונרים] הגורמים הבולטים, היו חששות משמעותיים לגבי הועדים המפעליים. היא הביעה חששות אלו באמצעות קידום בחירת ועדים אלה על בסיס רשימות אשר *יכינו איגודי העובדים*.

התזות הבולשביקיות, שהוצגו בפני הועד על-ידי גְלֶבּוֹב-אֶבִּילוֹב, הציעו כי לשם הסדרת 'שליטת עובדים', יש לצרף 'ועדות שליטה כלכלית' למנהל המרכזי של האיגודים. ועדות-מוסמכות אלו יורכבו מחברי הועדים המפעליים ואמורות לשתף-פעולה עם אלה האחרונות בכל אחד מן המיזמים. הועדים המפעליים יועדו למלא לא רק 'תפקידי שליטה' עבור האיגודים המקצועיים אלא גם להיות תלויות כספית באיגוד.¹⁸

הועידה הקימה מועצה מרכזית כל-רוסית של איגודים מקצועיים (ממכרא"מ), אליה נבחרו נציגים *ביחס לכוח המספרי של הנטיית הפוליטיות השונות הנוכחות בוועידה*.

בשלב זה הבולשביקים היו רוכבים על שני סוסים, בבקשם לזכות בעליונות הן באיגודים והן בועדות. הם לא סלדו מכמות נכבדה של 'דיבור כפול' ברדיפה אחר מטרה כפולה זו. באיגודים שתחת שליטה מנשביקית חזקה, הבולשביקים יהיו לוחצים לאוטונומיה נכבדת לועדים המפעליים. באיגודים שתחת שליטתם שלהם, יהיו הם נלהבים הרבה פחות בעניין זה.

נחוץ בשלב זה לומר מספר מילים לגבי תפקיד האיגודים לפני ומיד לאחר מהפכת פברואר.

לפני 1917, לאיגודים הייתה חשיבות מועטה יחסית בהיסטוריית העבודה הרוסית. התעשייה הרוסית הייתה עדיין צעירה מאוד. תחת משטר-הצארים (לפחות עד סוף המאה ה-19) אירגון איגוד-מקצועי היה בלתי-חוקי ונרדף. "בדיכוי הפעילות-איגוד-מקצועי משטר-הצארים נתן שלא-ביודעין פרס לאירגון פוליטי מהפכני... רק העובדים בעלי המודעות הפוליטית הרבה ביותר, אלו המוכנים לשלם על אמונותיהם בכליאה ובגלות, יכולים היו להזין להצטרף לאיגודים מקצועיים בנסיבות אלה... בעוד שבבריטניה מפלגת העבודה נוצרה בידי האיגודים המקצועיים. האיגודים המקצועיים הרוסיים מראשיתם קיימו עצמם בצל התנועה הפוליטית".¹⁹

הניתוח הוא נכון – ויתר על כן, בעל משמעות עמוקה הרבה מזו שדויטשר כנראה הבין. האיגודים המקצועיים של 1917 שיקפו התפתחות מוזרה זו של תנועת מעמד העובדים הרוסית

מחד, האיגודים היו הנספחים של מפלגות פוליטיות, אשר עשו בהם שימוש למטרות גיוס חברים וכהמון בר-תמרון. מאידך, תנועת האיגודים, אשר נולדה-מחדש במובן מסויים לאחר פברואר 1917, נדחפה קדימה בידי העובדים המשכילים יותר: הנהגת האיגודים השונים שיקפה את בולטותה של סוג של עליית אינטלקטואלית, בעלת יחס מעדיף תחילה כלפי המנשביקים והס"רים, אך אשר נזכתה מאוחר יותר, במידות שונות, לצד הבולשביקים.

חשוב להבין כי מאז תחילת המהפכה האיגודים נשלטו באופן הדוק בידי אירגונים פוליטיים, אשר עשו בהם שימוש לשדל לתמיכה בפעולותיהם השונות. דבר זה מסביר את הקלות בה הצליחה המפלגה – בזמן מאוחר יותר – לתפעל את האיגודים. הדבר מסייע להבין גם את העובדה כי האיגודים (ובעיותיהם) עתידים היו להוות את שדה-הקרב עליו הבדלים פוליטיים בין מנהיגי המפלגה מוכרעים שוב ושוב בקרב. עובדה זו, בצירוף לעובדה כי כלל התפתחותה הקודמת של המפלגה (ובכלל זאת מבנה הריכוזי ביותר והתפיסות האירגוניות ההירארכיות) נטו להפריד בינה לבין מעמד העובדים, מאפשרת להבין עד כמה נטו הסיכויים נגד ביטוי אוטונומי או אפילו העלאה בתוך המסגרת של שאיפות של מעמד העובדים. במובן מסויים, אלו מצאו ביטוי חופשי יותר בסובייטים מאשר הן במפלגה והן באיגודים המקצועיים.

יהי זאת כאשר יהי, החברות באיגודים המקצועיים גדלה במהירות לאחר פברואר, כאשר עובדים מנצלים את החופש בו זכו אך זה-עתה. "במהלך החודשים הראשונים של 1917 חברות (באיגודים) עלתה ממספר תריסרי אלפים ל-1.5 מיליון... אך התפקיד המעשי של האיגודים המקצועיים לא התאים לכוחם המספרי... ב-1917 שביחות לא הגיעו להיקף ולכוח שהיו להן ב-1905... ההרס הכלכלי של רוסיה, האינפלציה הדוהרת, הצמצום במוצרי צריכה, וכן הלאה, הפכו מאבק רגיל של 'לחם וחמאה' להיראות בלתי-מציאותי. בנוסף, איום הגיוס תלה מעל השוכתים המיועדים. מעמד העובדים לא היה במצב רוח לשאיפה ליתרון כלכלי מוגבל ולרפורמות חלקיות. כלל הסדר החברתי של רוסיה עמד על המאזניים".²⁰

יוני-יולי

מאמצים מתמשכים של המנשביקים להכניע לחלוטין את ועדי המפעלים ובתי-החרושת לאיגודים המקצועיים. אלו נתקלו בהתנגדות מוצלחת בידי ברית זמנית של אנארכיסטים – המתנגדים משיקולים עקרוניים – ובולשביקים הפועלים על בסיס שיקולים טקטיים.

תנועת הועדים המפעליים העצמאיים מצאה את שיא התפתחותה וביטויה הלוחמני ביותר בתעשיית ההנדסה.²¹ עובדה זו הינה בעלת חשיבות מיוחדת בהסבירה את הצעדים מרחיקי-הלכת שנאלצו הבולשביקים לנקוט, ב-1922, כדי לשבור את האירגונים העצמאיים של עובדי תעשיית ההנדסה.

26 ביולי – 3 באוגוסט

כנס המפלגה [הקומוניסטית הרוסית – בולשביקים] השישי.

מיליוטין מצהיר: "אנו נרכב על ראש הגל הכלכלי של תנועת העובדים ונהפוך תנועה ספונטנית זו לתנועה פוליטית מודעה נגד כוח המדינה הנוכחי".²²

12-7 באוגוסט

ועידה שניה של הועדים המפעליים של פטרוגרד, סביבתה, והנפות השכנות נערכת במכון סמולני.

* איננו 'מוקיעים' כאן את העובדה כי האיגודים הושפעו בידי מפלגות פוליטיות. כן אין אנו טוענים בעד דבר כה פשטני כמו 'שמירת הפוליטיקה מחוץ לאיגודים'. איננו אלא מתארים את מצב העניינים ברוסיה ב-1917 לאשורו, במבט המעריך את חשיבותו להתפתחויות העתידות של המהפכה הרוסית.

הועידה החליטה כי 0.25% ממשכורות כל העובדים המיוצגים יוקדשו לתמיכת 'סובייט מרכזי של ועדים מפעליים', אשר יהפוך בכך לעצמאי כספית מן האיגודים.²³ תומכי-שורה של הועדים המפעליים ראו את כינון 'סובייט מרכזי' זה ברגשת מעורבים. מחד חשו הם בצורך לתיאום. מאידך רצו שתואם זה יבוצע מלמטה, בעצמם. רבים היו חשדניים כלפי מניעי הבולשביקים, ביוזמתן הוקם ה-'סובייט המרכזי' הקמה ביורוקרטית. הבולשביקת סְקְרִיפְנִיק דיבר על קשיי הסובייט המרכזי של ועדים מפעליים, בייחסו אותם "חלקית לעובדים עצמם. ועדים מפעליים היססו לשחרר את חבריהם לעבודה במרכז". כמה מן הועדים "נמנעו מהשתתפות בסובייט המרכזי בשל הדומיננטיות של הבולשביקים בו".²⁴ ו. מ. לוי, בולשביק אחר, התלונן כי העובדים "לא הפרידו בין מושג ה-'שליטה' ומושג ה-'השתלטות'".²⁵

הועידה השנייה קבעה מספר רב של תקנות, בתקננה את עבודת הועדים, את חובות ההנהלה (כך!), ההליכים לבחירת הועדים וכו'.²⁶ "כל צווי הועדים המפעליים" נקבעו כמחייבים "את מינהלת המפעל כמו גם את העובדים והמעסיקים* – עד למועד בו צוים אלו בוטלו בידי הועד עצמו, או בידי הסובייט המרכזי של ועדים מפעליים". נקבע כי הועדים ייפגשו באופן קבוע במהלך שעות העבודה. פגישות יועדו להתקיים בימים שנקבעו בידי הועדים עצמם. על חברי הועדים היה לקבל שכר מלא – מן המעסיקים – בעת פעילותם בענייני הועד. הודעה לסגל המינהלי המתאים הוחלטה כמספיקה לשחרור חבר של הועד המפעלי מעבודה כך שיוכל למלא את התחייבויותיו לועד. בפרקי-הזמן שבין פגישות, חברים נבחרים של הועדים המפעליים יועדו לתפעל מתחם, בתוך המפעל, בו יוכלו לקבל מידע מן העובדים והמעסיקים. נקבע שמיינהלות מפעלים יצטרכו לספק כספים "לתחזוק הועדים וניהול ענייניהם". הועדים המפעליים יועדו לתחזוק ב-"שליטה על הרכב המינהל והזכות לפטר את כל אלו שלא יכולים להבטיח יחסים נורמליים עם העובדים או אשר הינם חסרי-יכולת מסיבות אחרות". "כל כוח-האדם המנהלי של המפעל יכול להיכנס לשירות רק בהסכמת הועד המפעלי, אשר חייב להצהיר על העסקותיו (כך!) בישיבה כללית של כלל המפעל או באמצעות ועדים מחלקתיים או ועדי בית-מלאכה". ה-'אירגון הפנימי' של המפעל (זמני עבודה, משכורות, חופשות וכו') יועד גם הוא להיקבע בידי הועדים המפעליים. הועדים עתידים היו לתחזק בית-דפוס משלהן ויועדה להן החובה "ליידע את העובדים והמעסיקים במיזם לגבי החלטות הועד באמצעות פירסום הודעה במקום נראה-לעין". אך, כפי שהזכיר במציאותיות הבולשביק סקריפניק לועידה, "אל לנו לשכוח כי אלה אינן תקנות רגילות המאושרות בידי הממשלה. אלה הן המצע שלנו, על בסיסו ניאבק". בסיס התביעות היה "זכות מהפכנית מקובלת".

3 באוגוסט

הממשלה הזמנית פותחת במסע נגד 'ועדים מפעליים' במערכת הרכבות. קוקל, סגן-שר הימיה, מציע הכרזת משטר צבאי על קוי-הרכבת ויצירת ועדות-מוסמכות אשר יוכלו "לפרק את הועדים [המפעליים]" (זהו קולה של הבורגנות ב-1917 – לא זה של טרוצקי באוגוסט 1920).

ב-"התייעצות עם אנשי-השורה" במימון הממשלה אשר נערכת במוסקבה ב-10 באוגוסט המצב האסוני [קסטטרופלי] של קוי-הרכבת ייחוס לקיום הועדים בקוי-הרכבת. "לפי בירור שנערך בפגישה של מנהלי קוי-הרכבת, 5531 עובדים מונו להשתתף בוועדים אלה על 37 הקוים הראשיים. אנשים אלו נפטרו מכל מחויבות לעבוד. על בסיס מינימום ממוצע של 2000 רובל, עסק קטן זה עולה לממשלה 11 מיליון רובל. וזאת רק לגבי 37 מתוך 60 הקוים הראשיים...".²⁷

בה-בעת, סְטוּרְבֶּה, אידיאולוג וכלכלן בורגני ידוע, כתב כי "כמו שבתחום הצבאי חיסול הקצינים בידי חיילים מוביל להרס הצבא (משום שהוא מרמז אישור חוקי למרידה, הסותר את עצם קיום הצבא), כך גם בתחום הכלכלי: החלפת כוח ההנהלה בידי הנהלת עובדים מרמז הרס של הסדר והחיים הכלכליים הנורמליים במיזמים".²⁸

מעט מאוחר יותר באותו חודש, נערכה בפטרבורג ועידת מעסיקים. היא הקימה איגוד של אגודות מעסיקים. התפקיד העיקרי של האיגוד החדש תואר בידי נשיאו בְּנֵאֲמָנוֹב כ-"חיסול ההתערבות בידי הועדים המפעליים במה שהינם תפקידי הנהלה".

3 באוגוסט

הופעת גיליון ראשון של גולוס טְרוֹצְה, המתפרסם ברוסיה תחת נס איגוד התעמולה האנארכו-סינדיקליסטית.

25 באוגוסט

גולוס טְרוֹדֶה, במאמר מפורסם שכותרתו 'השאלות העומדות על הפרק', כתב: "אנו אומרים לעובדים, לאיכרים, לחיילים ולמהפכנים הרוסים: מעל לכל, המשיכו במהפכה. המשיכו לארגן עצמם באופן מוצק ולאחד את אירגוניכם החדשים: הקומונות שלכם, איגודיכם המקצועיים, ועדיכם, הסובייטים שלכם. המשיכו, בנחישות והתמדה, בכל עת ובכל מקום להשתתף השתתפות רחבה יותר ויעילה יותר ויותר בחיים הכלכליים של הארץ, המשיכו לקחת לידכם, הווה אומר לידי אירגוניכם, את כל חומרי-הגלם והכלים ההכרחיים לעבודתכם. המשיכו במהפכה. אל תהססו לעמוד מול פתרון השאלות הבערות של ההווה. צרו בכל מקום את האירגונים הדרושים להשיג פתרונות אלו. איכרים, קחו את האדמה והעמידוה לרשות ועדיכם. עובדים, המשיכו לתת בידי אירגוניכם החברתיים ולהעמיד לרשותם – בכל מקום, במקום – את המכרות ואת עבי-האדמה, את המיזמים והמוסדות מכל הסוגים, את המפעלים ובתי-החרושת, את בתי-המלאכה ואת המכונות".

* [במקור האנגלי נרשם workers and employees, ביטוי סתום-משהו; כנראה שזו טעות דפוס]

מעט מאוחר, גיליון מס' 15 של אותו העיתון הפציר בקוראיו "להתחיל מיד לארגן את החיים החברתיים והכלכליים על הבסיסים החדשים. אז תתחיל צורה של 'דיקטטורה של העבודה' להיות מושגת, בקלות ובאופן טבעי. והאנשים ילמדו, לאט לאט, לעשות זאת."

במהלך תקופה זו התקיימו מספר שבתות חשופות (עובדי עורות ועובדי טקסטיל במוסקבה, עובדי תעשיית ההנדסה בפטרוגרד, עובדי נפט בבאקו, כורים בדונבאס). למאבקים היה מאפיין משותף: המעסיקים היו מוכנים לוותר ויתורים באמצעות העלאות שכר אך סירבו באופן מוחלט להכיר בזכויות כלשהן של הועדים המפעליים. העובדים שבמאבק "... היו מוכנים להילחם עד הסוף המר לא ממש על שאלת העלאות השכר כמו על שאלת ההכרה באירגונים המפעליים שלהם".²⁹ אחת הדרישות העיקריות הייתה ההעברה לועדים של זכות ההעסקה והפיטורין. ליקויי ה-'חוק' של 23 באפריל הובנו עתה הבנה רחבה. תביעות להשתלטות של הסובייטים החלו לעורר הד. "במהלך מאבקו למען 'חוקה מפעלית' מעמד העובדים התוודע לצורך לנהל את הייצור בעצמו".³⁰

28 באוגוסט

בתגובה למערכה מתגברת בפרסומים הבורגניים נגד הועדים המפעליים ו-"אנארכיזם של מעמד העובדים", פרסם שר העבודה המנשביקי סקובלב את 'חוזר מס' 421 המפורסם שלו, האוסר על ישיבות של הועדים המפעליים במהלך שעות העבודה ("בשל הצורך להקדיש את כל טיפת אנרגיה וכל שנייה לעבודה מאומצת"). החוזר הסמיך את ההנהלה לנכות מן המשכורות זמן שאיבדו עובדים בנוכחות בישיבות של הועדים. זאת בזמן בו קורנילוב היה מתקדם בכיוון פטרוגרד, ו-"כאשר העובדים היו מתעלים, באופן מאיים, להגנת המהפכה מבלי לשקול האם היו עושים זאת בשעות העבודה או מחוץ להן".³¹

ספטמבר

המפלגה הבולשביקית זוכה לרובים בסובייטים הן של פטרוגרד והן של מוסקבה.

10 בספטמבר

ועידה שלישית של ועדים מפעליים. ב-4 בספטמבר, חוזר נוסף ממשרד העבודה הצהיר כי זכות ההעסקה והפיטורין השתייכה לבעלי המיזם. הממשלה הזמנית, שעתה הייתה כבר מודאגת מאוד מן ההתרחבות בהופעת הועדים המפעליים, התאמצה נואשות לבלום את כוחם.

המנשביק קולוקולניקוב השתתף בוועידה כנציג משרד העבודה. הוא הגן על החוזרים. הוא 'הסביר' כי החוזרים לא שללו מן העובדים את הזכות לשלוט על העסקה ופיטורין... אלא רק את הזכות להעסיק ולפטור. "כפי שעתידים היו הבולשביקים עצמם לעשות מאוחר יותר, קולוקולניקוב הגדיר שליטה כפיקוח על מדיניות, בניגוד לזכות קביעת המדיניות".³²

בוועידה קבע עובד בשם אֶפִּינוֹגֶנב כי "כל המפלגות, מבלי הוציא את הבולשביקים מכלל זה, מפתות את העובדים בהבטחות על גן-עדן עלי אדמות בעוד מאה שנים... איננו זקוקים לשיפורים בעוד מאה שנים, אלא עכשיו, מיד".³³ הועידה, אשר נמשכה אך שתי ישיבות, קבעה כי תפעל לביטול המייד של החוזרים.

14 בספטמבר

ישיבה של ה-'ועידה הדמוקרטית' שבמימון ממשלתי. בהדגישם כי משימות הועדים המפעליים היו 'שונות מהותית' מאלו של האיגודים המקצועיים, הבולשביקים ביקשו 25 מושבים עבור הועדים המפעליים. (אותו המספר הוקצה בידי הממשלה לאיגודים המקצועיים).

26 בספטמבר

לנין כותב "הממשלה הסובייטית חייבת להביא מיד בכל רחבי המדינה לשליטת עובדים על הייצור וההפצה". "בלא שליטה כזו... רעב ואסון במימדים לא-נודעו מאיימים על הארץ [איום ממשי יותר] משבוע לשבוע".³⁴

במשך כמה שבועות המעסיקים הגיעו לכדי ביצוע נעילות בהיקף הולך ורחב בניסיון לשבור את כוח הועדים. בין מרץ לאוגוסט 1917, 586 מיזמים המעסיקים מעל 100,000 עובדים נסגרו,³⁵ לעיתים בשל היעדר הדלק או חומרי הגלם אך לעיתים קרובות באותה המידה בניסיון מכוון של המעסיקים להתחמק מן הכוח הגדל של הועדים. אחד מתפקידי שליטת העובדים נתפס כשימת קץ לנוהג כזה.

1 באוקטובר

פרסום חיבורו של לנין **האם הבולשביקים יכולים להחזיק בכוח המדינה?** תמליל זה מכיל קטעים מסויימים המסייעים להבין מאורעות עתידיים רבים. "כאשר אנו אומרים שליטת עובדים, בקשרנו תמיד סיסמה זאת עם סיסמת 'דיקטטורת הפרולטריון', ובהציבנו את זו הראשונה לאחר זו האחרונה, אנו מבהירים בכך על איזו מדינה אנו חושבים... אם זוהי

מדינה פרולטרית אליה אנו מתייחסים (היינו דיקטטורת הפרולטריון) הרי שלישית עובדים יכולה להפוך לחשבונאות ארצית*, חובקת-כל, נמצאת-בכל, מדוייקת ומדוקדקת ביותר (הדגשה במקור) של ייצור והפצת הטובין".

באותה החוברת לנין מגדיר את סוג ה-'מערכת הסוציאליסטית' (או ה-'מסגרת הסוציאליסטית') בו ימומש תפקיד החשבונאות (שליטת עובדים). "בלא בנקים גדולים סוציאליזם יהיה בלתי-אפשרי להשגה. הבנקים הגדולים הינם 'מתקן יציב' לו אנו זקוקים להגשמת הסוציאליזם ואשר ניקחו מן הקפיטליזם במצב מוכן. בעייתנו כאן היא רק לקצץ את זאת אשר מענת באופן קפיטליסטי מכשיר זה, שהינו מצויין מחוץ לכך, ולהפכו לגדול עוד יותר, דמוקרטי עוד יותר, כוללני עוד יותר... " "בנק מדינה ענק אחד, עם סניפים בכל מחוז כפרי ובכל מפעל – זה יהיה כבר תשע-עשיריות ממערכת סוציאליסטית". לשליטתו של לנין מתקן כזה יאפשר "רישום-ספרים כלל-מדינתי, חשבונאות כלל-מדינתי של הייצור וההפצה של טובין", ויהיה "משהו שבטבעה, ניתן לומר, של שדרת חברה סוציאליסטית"[†].

אין חולק על החשיבות של שמירת רשומות אמניות, אך זיהויו של לנין את שליטת העובדים ב-'מדינת עובדים' עם תפקיד החשבונאות (הווה אומר בדיקת יישום החלטות המתקבלות על-ידי אחרים) הינו חושפני ביותר. באף מקום בכתביו של לנין אין שליטת עובדים מושווית לקבלת-החלטות יסודית (הווה אומר יוזמת החלטות) הקשורה לייצור (כמה לייצר, כיצד לייצר, באיזו עלות, על מי תיפול העלות, וכו').

כתבים אחרים של לנין בתקופה זו חוזרים וקובעים כי אחד התפקידים של שליטת עובדים הוא למנוע חבלה בידי הביורוקרטים ונושאי-התפקידים הגבוהים יותר.

"לגבי המועסקים הבכירים יותר... יהא עלינו להתייחס אליהם כפי שאנו מתייחסים לקפיטליסטים – בנוקשות. הם, כמו הקפיטליסטים, יראו התנגדות... אנו עשויים להצליח בעזרת שליטת עובדים בהפיכת התנגדות כזו לבלתי-אפשרית"³⁶.

תפיסותיו של לנין את שליטת העובדים (כאמצעי למניעת נעילות) ודרישותיו החוזרות-ונשנות ל-'פתיחת הספרים' (כאמצעי למניעת חבלה כלכלית) התייחסו הן למצב המייד, והן לחודשים העתידיים לבוא לאחר המהפכה. הוא חזרה תקופה במהלכה, במדינת עובדים, הבורגנות תמשיך להחזיק בבעלות הרשמית ובהנהלה בפועל של רוב המערכת הייצרנית. המדינה החדשה, להערכתו של לנין, לא תוכל להשתלט מיד על ניהול התעשייה. תיאלץ לבוא תקופת מעבר במהלכה ייכפה על הקפיטליסטים שיתוף-פעולה. 'שליטת עובדים' נתפסה כמכשיר לכפייה זו.

10 באוקטובר

ועידה רביעית של הועדים המפעליים של פטרוגרד וסביבותיה. הנושא העיקרי שעל סדר היום היה כינוס ועידה כל-רוסית ראשונה של ועדים מפעליים.

13 באוקטובר

גולוס טרודה קורא ל-'שליטת עובדים מלאה, החובקת את כל תפקודי המפעל, שליטה אמיתית ולא בדינית, שליטה על כללי העבודה, העסקה ופיטורין, שעות ומשכורות, ונהלי הייצור".

סובייטים וועדים מפעליים היו מופיעים בכל מקום בקצב בלתי-רגיל. הגידול במספרם ניתן להסבר בידי האופי הרדיקלי ביותר של המשימות שעמדו בפני מעמד העובדים. סובייטים וועדים היו קשורים קשר הדוק הרבה יותר עם מציאויות החיים היומיומיים מאשר היו האיגודים. הם הוכיחו עצמם לפיכך כשופרות יעילים הרבה יותר של שאיפות עממיות בסיסיות.

במהלך תקופה זו תעמולה נמצרת בוצעה למען רעיונות חירותניים. "אף עיתון אחד נסגר, אף מנשר יחיד, חוברת או ספר הוחרמו, אף עצרת או ישיבה ציבורית נאסרו... נכון, הממשלה בתקופה זו לא בחלה בטיפול קשה הן באנארכיסטים והן בבולשביקים. קרנסקי איים פעמים רבות "לדחוק אותם החוצה בצריכה בברזלים מלובנים" אך הממשלה הייתה חסרת-אונים, משום שהמהפכה הייתה במלוא תנופתה"³⁷.

כפי שצוין זה מכבר, הבולשביקים בשלב זה תמכו עדיין בועדים המפעליים. הם ראו אותן כ-'איל הניגוח אשר יחבוט חבטות בקפיטליזם, גופים של מאבק מעמדי שנוצרו בידי מעמד העובדים בתנאיו שלו"³⁸. הם ראו גם בסיסמה 'שליטת העובדים' אמצעי לחתירה תחת ההשפעה המנשביקית באיגודים. אך הבולשביקים היו "נסחפים בידי תנועה שהייתה במובנים רבים מביכה עבורם אך אשר בה, ככוח מניע עיקרי של המהפכה, לא יכולים היו שלא לתמוך"³⁹. במהלך אמצע 1917 התמיכה הבולשביקית בועדים המפעליים הייתה כזו שהמנשביקים האשימו אותם ב-'נטישת' המרקסיזם לטובת אנארכיזם. "למעשה לנין וחסידיו נותרו תומכים יציבים של התפיסה המרקסיסטית של המדינה הריכוזית. מטרתם המיידית, עם זאת, לא הייתה להקים דיקטטורה פרולטרית ריכוזית, אלא לבזר כל האפשר את המדינה הבורגנית והכלכלה הבורגנית. היה זה תנאי הכרחי להצלחת המהפכה. בתחום הכלכלי, לפיכך, הועד המפעלי, הגוף שבנמצא, לא האיגוד המקצועי, הייתה המכשיר רב-האון והקטלני ביותר של תהפוכה. כך הועברו האיגודים המקצועיים אל הרקע..."⁴⁰

* [בתמליל האנגלי המילה היא national]

† [בציטוטים בפסקה זו מופיעות מספר הדגשות במקור]

זוהי אולי ההצהרה המפורשת ביותר של הסיבה מדוע תמכו הבולשביקים בשלב זה בשליטת עובדים ובכלי האירגוני שלה, הועדים המפעליים. כיום רק הבורים או המוכנים להיות מרומים עדיין משטים בעצמם בהאמינם כי כוח פרולטרי, *בנקודת הייצור*, היה אי-פעם עיקר יסודי או מטרה יסודית של הבולשביזם.

22-17 באוקטובר

ועידה כל-רוסית ראשונה של ועדים מפעליים, המכונסת בידי **נוֹבִי פוֹט** ('דרך חדשה'), עיתון שהיה "צבוע צבע עז בסוג חדש של אנארכו-סינדיקליזם, למרות שאף אנארכו-סינדיקליסט לא היווה חלק מן הסגל שלו."⁴¹

לפי מקורות בולשביקיים מאוחרים, מתוך 137 הנציגים הנוכחים בישיבה היו 86 בולשביקים, 22 ס'ירים, 11 אנארכו-סינדיקליסטים, 8 מנשביקים, 6 'מקסימליסטים' ו-4 'בלתי-מזוהים'.⁴²

הבולשביקים היו על סף תפיסת הכוח, וגישתם לועדים המפעליים החלה כבר להשתנות. שמידט, קומיסר העבודה בממשלת לנין, תיאר את שהתרחש באזורים רבים. "ברגע בו נוצרו הועדים המפעליים, האיגודים המקצועיים לא התקיימו עוד. הועדים המפעליים מילאו את הריק".⁴³ בולשביק אחר הצהיר "הגידול בהשפעת הועדים המפעליים התרחש באופן טבעי על חשבון אירגונים כלכליים ריכוזיים של מעמד העובדים כמו האיגודים המקצועיים. זאת כמובן הינה התפתחות בלתי-נורמלית ביותר אשר הובילה בפועל לתוצאות בלתי-רצויות ביותר".⁴⁴

נקודת-השקפה שונה הוטעמה בידי נציג מאודסה. הוא הכריז כי "אל לועדות השליטה להיות אך ועדות בדיקה; תחת זאת עליהן להיות תאי העתיד, אשר כבר עתה מתכוננים להעברת הייצור לידי העובדים".⁴⁵ דובר אנארכיסטי טען: "האיגודים המקצועיים מבקשים לטרוף את הועדים המפעליים. אין כל אי-שביעות-רצון עממית מן הועדים המפעליים, אך יש אי-שביעות-רצון מן האיגודים המקצועיים. עבור העובד, האיגוד המקצועי הינו צורת אירגון הכפוייה מן החוץ. הועד המפעלי קרוב יותר אליהם". בחזרו למוטיב שעתיד היה לחזור ולהישנות הדגיש הוא גם כי "הועדים המפעליים הם תאים של העתיד... עליהם, לא על המדינה, לבצע את המינהל".⁴⁶

לנין ראה בשלב זה את החשיבות העצומה של הועדים המפעליים... כאמצעי לסייע למפלגה הבולשביקית לתפוס את כוח-השלטון. לפי אוֹרְדִּיז'וֹנִיקִיץ' הוא טען כי "עלינו להסיט את מרכז הכובד לועדים המפעליים. על הועדים המפעליים להפוך לגופי ההתקוממות. עלינו לשנות את סיסמתנו ובמקום לומר 'כל הכוח לסובייטים' לומר 'כל הכוח לועדים המפעליים'".⁴⁷

החלטה הועברה בוועדה המכריזה כי "שליטת העובדים – במסגרת הגבולות שהוקצו לה על-ידי הועדה – היא אפשרית רק תחת השלטון הפוליטי והכלכלי של מעמד העובדים". היא הזהירה נגד פעילויות 'מבודדות' ו-'בלתי-מאורגנות' וציינה כי "תפיסת המפעלים בידי העובדים והפעלתם למען רווח אישי אינה תואמת את מטרות הפרולטריון".⁴⁸

25 באוקטובר

הפלת ממשלתו הזמנית של קרנסקי. הכרזה על מועצת קומיסרי-עם [People's Commissars] (סוֹבְנֶרְקוֹם) במהלך מושב הפתיחה של כנס הסובייטים הכל-הרוסי השני.

25 באוקטובר

בכנס הסובייטים הכל-רוסי השני, דוברים בולשביקים הכריזו: "המהפכה ניצחה. כל הכוח עבר לסובייטים... חוקים חדשים יוכרוזו בתוך מספר ימים העוסקים בבעיות העובדים. אחד מן החשובים בהם יעסוק בשליטת עובדים בייצור ובחזרת התעשייה לתנאים נורמליים. שביתות והפגנות הן מזיקות בפטרורגרד. אנו מבקשים מכם לשים קץ לכל השביתות על נושאים כלכליים ופוליטיים, לחזור לעבודה ולבצעה באופן מסודר לחלוטין... כל אדם למקומו. הדרך הטובה ביותר לתמוך בממשלה הסובייטית בימים אלו היא להמשיך בביצוע עבודתך".⁴⁹ מבלי להניד, כפי הנראה, עפעף פנקראטובה יכולה לכתוב כי "היום הראשון של כוח העובדים נפתח בקריאה זו לעבודה ולחיוזוק המפעל מן הסוג החדש".⁵⁰

פרסום **הצו לגבי הקרקע**. אדמות האצולה, הכנסייה והכתר מועברות למשמורת האיכרים.

3 בנובמבר

פרסום **באמת** של 'צו-טיוטה על שליטת עובדים' ללנין.⁵¹ צו זה כלל קביעה של "הכנסתה לפעולה של שליטת עובדים בייצור, באחסנה, ברכישה ובמכירה של כל התוצרים וחומרי הגלם בכל המיזמים התעשייתיים, המסחריים, הבנקאיים החקלאיים והאחרים המעסיקים מספר כולל של לא פחות מ-5 עובדים ומועסקים – או בעל מחזור כספי של לא פחות מ-10,000 רובל לשנה".

שליטת עובדים יועדה להיות "מופעלת בידי כל העובדים והמועסקים במיזם נתון, ישירות אם המיזם הוא קטן דיו להתיר זאת, או באמצעות צירים שייבחרו מיד באסיפות כלליות". הצירים הנבחרים "יקבלו גישה לכל הספרים והמסמכים ולכל המחסנים ומלאי החומרים, המכשירים והתוצרים, ללא יוצא-מן-הכלל".

סעיפים מצויינים אלו אותם מרבים לצטט היוו למעשה אך רישום של מה שהושג ויושם כבר במקומות רבים בידי מעמד העובדים במהלך המאבקים של החודשים הקודמים. שלושה סעיפים עקבו אחריהם, בעלי חשיבות מבושרת-רעות. מדיהם שאלו אינם ידועים טוב יותר. למעשה עתידים היו לבטל עד מהרה את מאפייני הסעיפים הקודמים. הם קבעו (נקודה 5) כי "החלטות הצירים הנבחרים של העובדים הינן מחייבות חוקית את בעלי המיזמים" אך הן

יכולות להיות "מבוטלות בידי איגודים מקצועיים וכנסים" (הדגשה שלנו). זהו בדיוק הגורל שהיה עתיד ליפול על על החלטות ציריהם הנבחרים של העובדים והמועסקים: האיגודים המקצועיים הוכיחו עצמם כערוץ העיקרי בו ביקשו הבולשביקים לשבור את כוחם האוטונומי של הועדים המפעליים.

צו-הטיטה הטעים גם (נקודה 6) כי "בכל המיזמים בעלי חשיבות מדינתית" כל הצירים הנבחרים להפעלת שליטת עובדים יהיו "אחראים בפני המדינה לתחזוק הסדר והמשמעת הנוקשים ביותר ולהגנה על רכוש". מיזמים "בעלי חשיבות למדינה" הוגדרו (נקודה 7) – ולהגדרה זו צליל מוכר לכל המהפכנים – כ-"כל המיזמים הפועלים למטרות הגנה, או קשורים בכל צורה בייצור מוצרים החיוניים לקיום המוני האוכלוסיה". במילים אחרות כמעט כל מיזם ניתן היה להכרזה בידי המדינה הרוסית החדשה כ-"בעל חשיבות למדינה". הצירים ממיזם כזה (שנבחרו להפעיל שליטת עובדים) הפכו עתה לאחראים בפני סמכות גבוהה יותר. כמו-כן אם האיגודים המקצועיים (שכבר עברו מידה של ביורוקרטיזציה) יוכלו 'לבטל את החלטות צירי השורה, איזה כוח ממשי בייצור יהיה לאנשי-השורה? הצו על שליטת עובדים עתיד היה להתגלות, בפועל, כלא שווה את הנייר עליו נכתב.

9 בנובמבר

צו המפרק את הסובייט בקומיסריון [Commissariat] הדואר והטלגרפיה.⁵²

תפיסת שליטת העובדים התפשטה אפילו לשירות הציבורי. סובייט של מועסקים השתלט על משרד העם לדואר וטלגרפיה ואחר כונן עצמו בימייה. ב-9 בנובמבר פורסמה פנייה מטעם קומיסר-העם למיניסטריון (כך) הדואר והטלגרפיה אשר הסתכם במילים "אני מצהיר כי שום 'קבוצות יוזמות' שהן או ועדים למינהל המחלקה לדואר וטלגרפיה לא יוכלו להשתלט על התפקידים השייכים לכוח המרכזי ולי קומיסר-העם".⁵³

14 בנובמבר

לנין ציפה לאישור צו-טיטה על שליטת עובדים עם תיקונים מועטים בלבד בידי הועד הפועל המרכזי הכל-רוסי של הסובייטים (וציק) ובידי מועצת קומיסר-העם (סובנרקום). למעשה הצעותיו עמדו להעלות ויכוח סוער ולהוות יעד לביקורת הן מימין והן משמאל. לוזובסקי, בולשביק איש-האיגודים-המקצועיים, יכתוב: "עבורנו, נדמה היה כי יחידות השליטה הבסיסיות צריכות לפעול רק במסגרת הגבולות שנקבעו באופן יסודי בידי גופים גבוהים יותר של שליטה. אך החברים אשר תמכו בביזור של שליטת העובדים לחצו לעצמאות ואוטונומיה של גופים נמוכים יותר, משום שחשו כי ההמונים עצמם יגלמו את עקרון השליטה".⁵⁴ לוזובסקי האמין כי "גופי השליטה התחתונים חייבים להגביל פעילותיהם לגבולות שנקבעו בידי הוראות המועצה המועצת הכל-רוסית של שליטת עובדים. עלינו לומר זאת בבירור ובהחלט, כך שהעובדים במיזמים שונים לא ייוותרו עם הרעיון לפיו המפעלים שייכים להם".

למרות מחאות סוערות מצד אנשי-השורה – ולאחר כמעט שבועיים של ויכוח – אומצה 'פשרה' בה ידם של האיגודים המקצועיים – אשר היו עתה ה-"אלופים הבלתי-צפויים של הסדר, המשמעת וההכוננה הריכוזית של הייצור"⁵⁵ – הייתה בבירור על העליונה. התמליל החדש אומץ בידי הועד הפועל המרכזי הכל-רוסי של הסובייטים (וציק) ב-14 בנובמבר (ברוב של 24 קולות מול 10), אושרר בידי מועצת קומיסר-העם ב-15 בנובמבר ויצא לאור למחרת היום. מיליוטין, שהציג את הצו המתוקן לוציק הסביר בהתנצלות-מה כי "החיים גברו עלינו" וכי נהיה זה חיוני "לאחד לכדי מערכת מדינתית מוצקה אחת את שליטת העובדים אשר מופעלת באופן מאולתר". "חקיקה בנושא שליטת עובדים אשר צריכה להתאים באופן לוגי לתוך מסגרתה של תוכנית כלכלית נאלצה להקדים חקיקה על התוכנית עצמה".⁵⁶ לא יכולה הייתה להימצא הכרה ברורה יותר בלחצים העצומים מלרע ושל הקשיים אותם חוו הבולשביקים בניסיונם לתעל לחצים אלו.

בצו המתוקן גדל מספרם של 8 הנקודות המקוריות של לנין ל-14.⁵⁷ הצו החדש נפתח בהצהרה הגאונית לפיה: "לטובתה של הסדרה מתוכננת של הכלכלה הארצית" הממשלה החדשה "מכירה בסמכות שליטת העובדים לכל רוחב הכלכלה". אך צריכה הייתה להתקיים הירארכיה נוקשה של גופי שליטה. לועדים מפעליים "יותר" להיוותר גוף השליטה של כל מיזם בודד. אך כל ועד יועד להיות אחראי בפני "מועצת שליטת עובדים אזורית", הכפופה בתורה ל-"מועצת שליטת עובדים כל-רוסית".⁵⁸ הרכב גופים אלו שמעל הועדים המפעליים נקבע בידי המפלגה.

האיגודים המקצועיים היו מיוצגים ייצוג רב בשכבות הבינוניות והגבוהות של פירמידה חדשה זו של "שליטת עובדים ממוסדת". למשל מועצת שליטת העובדים הכל-רוסית תוכננה להיות מורכבת מ-21 'נציגים': 5 מן הועד הפועל המרכזי הכל-רוסי של הסובייטים, 5 מן הועד הפועל של המועצה הכל-רוסית של איגודים מקצועיים, 5 מאגודת המהנדסים והטכנאים, 2 מאגודת האגרונומים, 2 ממועצת האיגודים המקצועיים של פטרוגרד, 1 מכל פדרציית איגודים מקצועיים כל-רוסית שמספר חבריה קטן מ-100,000 (ו-2 לפדרציות בעלות מספר חברים הגדול מ-100,000). ... ו-5 מן המועצה הכל-רוסית של ועדים מפעליים! הועדים המפעליים, אשר פעמים רבות היו תחת השפעה אנארכו-סינדיקליסטית, אכן 'קוצצו לגודלם המתאים'.

* התגאותם בצוים אלו על שליטת עובדים כדבר-מה שלא היו – ומעולם לא התכוונו להיות, של אנשים היודעים כי אין לכך הצדקה (ראה/י מאמר של טוני קליף ב-עובד מפלגת-העבודה מנובמבר 1967) – הינה מעשה בלתי-כנה.

רחוקים היו כבר הימים בהם קבע לנין כי "מקור הכוח אינו חוק שנידון והועבר קודם-לכן בידי פרלמנט, אלא היוזמה הישירה של ההמונים מלרע, במקומותיהם – 'תפיסה' כפשוטה, אם להשתמש בביטוי נפוץ".⁵⁹

עם זאת, פירושו של עצם האזכור בצו של 'מועצה כל-רוסית של ועדים מפעליים' היה שלצד המבנה ה-ירשמי של גופי 'שליטת עובדים', מבנה אחר היה עדיין נוכח וכמעט באופן בלתי-נמנע עויין את חברו: פירמידת האירגונים המייצגת את הוועדים המפעליים. האזכור מראה גם כי תנועת הוועדים המפעליים ביקשה עדיין לתאם את פעילויותיה ברמה כלל-ארצית. אפילו ייצוג משני לוועדים המפעליים היווה ויתור טקטי מצידו של לנין והמאורעות עתידים היו להראות עד מהרה כי למנהיגי הממשלה הרוסית לא הייתה כל כוונה לקבל לאורך זמן איום אפשרי זה על הגמוניית המפלגה ותומכיה באיגודים. המפעלה פנתה לפעולה. "אלו ששילמו את מירב מס-השפתיים לשליטת עובדים והציגו כוונה 'להרחיב' אותה היו עסוקים למעשה בניסיון רב-תושיה להפכה למוסדרת ובלתי-מזיקה באמצעות הפיכתה למוסד ציבורי, ריכוזי, רחב-היקף".⁶⁰

התעמולה הבולשביקית, בשנים מאוחרות יותר, עתידה הייתה לחזור ללא-הרף על האמירה לפיה הוועדים המפעליים לא היו מכשיר ראוי לאירגון הייצור ברמה ארצית. דויטשר, למשל, טוען כי כמעט מאז יצירתן, "מאפייניהם האנארכיים של הוועדים הפכו עצמם למורגשים: כל ועד מפעלי שאף להחזיק בזכות במילה האחרונה בהחלט על כל העניינים הנוגעים למפעל, הפלט ממנו, מלאיו, תנאי העבודה בו וכו', והתייחס במידה מועטה או כלל-לא לצרכי התעשייה ככלל".⁶¹ אך בעצם המשפט הבא דויטשר מציין כי "מספר שבועות לאחר התהפוכה (מהפכת אוקטובר) ניסו הוועדים המפעליים ליצור אירגון ארצי משלהם, אשר אמור היה להבטיח את הדיקטטורה הכלכלית שלהם כמעט לחלוטין. הבולשביקים קראו לאיגודים המקצועיים לספק שירות מיוחד למדינה הסובייטית שבתחילת דרכה ולהטיל משמעת בוועדים המפעליים. האיגודים יצאו בנחישות נגד ניסיון הוועדים המפעליים ליצור אירגון ארצי משלהם. הם מנעו את כינוס הכנס הכל-רוסי של ועדים מפעליים ודרשו כפיפות מוחלטת מצד הוועדים".

התנאי החיוני ליכולת הוועדים להתחיל להתמודד עם משימות אזוריות וארציות היה הפרדציה שלהם על בסיס אזורי וארצי. זהו שיא הצביעות לבולשביקים מאוחרים להאשים את הוועדים של 1917-1918 בהצגת ענייני עיסוק צר-אופק בלבד כאשר המפלגה עצמה עתידה הייתה לעשות כל שביכולתה למנוע מן הוועדים להתקשר בפרדציה מלרע, באופן אוטונומי. ה-'סובייט המרכזי של הוועדים המפעליים' שבמיון הבולשביקים קופל, לאחר הפלת הממשלה הזמנית, באותה מהירות בה הוקם קודם לכן. המרכז המהפכני של הוועדים המפעליים, גוף בהשראה אנארכיסטית אשר התקיים כבר במשך מספר חודשים באותה עת, לא הצליח להחליפו, בשומם של מכשולים כה רבים בדרכו.

ראוי להעיר מספר הערות ביחס להתפתחויות אלה. העדר-האירגון שנוצר בידי המלחמה ובידי התנגדות המעמד המעסיק (שהתבטאה כחבלה או עריקה של מיזמיהם) הפכה להכרח ברור את המזעור ואם ניתן את החיסול של מאבקים בלתי-נחוצים, בין ועדים מפעליים, כמו מאבקים על דלק או חומרי גלם מועטים. היה קיים צורך ברור לתאם את פעילות הוועדים בקנה-מידה עצום, צורך לו היו רבים אשר היו מבין הפעילים ביותר בתנועת הוועדים מודעים היטב. הנקודה הנידונה אינה הימצאות הבדלה תפקודית כנחוצה בין האירגונים השונים של כוח מעמד העובדים (סובייטים, ועדים מפעליים וכו') או כי התבקשה הגדרה של מהות המשימות המקומיות ומהות המשימות האזוריות או הארציות. אֶפְנוֹת [modalities] הפרדה כזו יכולים היו להיות – וכנראה אכן היו מגיעים לכדי היותם – נקבעים בידי הכנס המוצע של ועדים מפעליים. הנקודה החשובה היא שדפוס הירארכי של הבדלה פורט באופן חיצוני ונכפה, בידי סוכנות אחרת מאשר היצרנים עצמם.

דובר בולשביקי⁶² תיאר את המצב, כפי שנראה בעיני אלו שהיו עתה בעלי הכוח. "במקום נורמליזציה מהירה של הייצור וההפצה, במקום צעדים אשר היו מובילים לאירגון סוציאליסטי של החברה, מצאנו מעש אשר הזכיר את החלומות האנארכיסטיים של קומונות יצרניות אוטונומיות". פנקראטובה מנסחת את העניין אף ביתר בוטות: "במהלך תקופת המעבר היה צורך לקבל את הפנים השליליים של שליטת עובדים, אשר הייתה אך שיטת מאבק בין הון לעבודה. אך ברגע בו עבר הכוח לידי הפרולטריון (הווה אומר לידי המפלגה) מינהג הוועדים המפעליים כאילו היו הן המחזיקות בכעלות על המפעלים הפך לאנטי-פרולטרי".⁶³

דקויות אלה, עם זאת, היו מעל ראשיהם של רוב העובדים. הם קיבלו את התעמולה הבולשביקית לגבי שליטת עובדים כפי שנראתה. הם לא ראו בה כ-"דבר חולף-עובר" או כ-"רק שלב לכיוון שיטות אחרות של נורמליזציה החיים הכלכליים".⁶⁴ עבורם לא היה זה רק אמצעי של לחימה בחבלה הכלכלית של המעמד השליט או סיסמה טקטית נכונה, עליה הוחלט בועדה כלשהיא כ-'מתאימה' לשלב נתון של ה-'מהפכה המתפתחת'. עבור ההמונים 'שליטת עובדים' הייתה ביטוי שאיפותיהם העמוקות ביותר. מי יהיה הבוס במפעל? באופן טבעי חשו הם כי מי שמנהל את הייצור ינהל את כל פני החיים החברתיים. ההבדל הדק בין 'שליטה' ו-'ניהול' לו היו רוב הבולשביקים מודעים עמוקות נח מעבר להשגתם של ההמונים. אי-הבנה זו עתידה הייתה להביא להשלכות עקובות-מדם.

* שלא כמו אנארכיסטים רבים כל-כך של ימינו, רוב האנארכיסטים של אותם הימים היו גם הם מודעים היטב להבדל. וולין (שם, עמ' 77) אומר: "האנארכיסטים דחו את סיסמת ה-'שליטה בייצור' המטושטשת והמעורפלת. הם קידמו החרמה – הדרגתית אך מיידית – של תעשייה פרטית בידי אירגוני הייצור הקיבוצי".

נדמה היה כי הצו של נובמבר 1917 לגבי שליטת עובדים נתן היתר רשמי לדחף מעמד העובדים כלפי שליטה מוחלטת בתנאי חייו. עיתון עובדי-תעשיות-המתכת כתב כי "מעמד העובדים מעצם טבעו... צריך לתפוס את המקום המרכזי הן בייצור וביחוד באיגונו... כל הייצור בעתיד... ייצג שיקוף של הרצון והמחשבה הפרולטרית".⁶⁵ בעוד שלפני אוקטובר שליטת עובדים לבשה לרוב צורה פאסיבית של התבוננות, ועדי עובדים לקחו עתה על עצמן תפקיד הולך וגובר בחשיבותו בניהול הכולל של מיזמים שונים. "במהלך כמה חודשים לאחר המהפכה נהנה מעמד העובדים הרוסי מרמה של חופש ותחושת כוח שהינם כנראה יחודיים בהיסטוריה שלו".⁶⁶

למצער ישנו אך מעט מידע מפורט לגבי תקופה זו, המעוררת עניין כה רב. המידע הזמין מגיע לרוב ממקורות (בורגניים או ביורוקרטיים) שהינם עוינים באופן יוסיד לעצם רעיון הניהול בידי-עובדים ומעוניינים באופן בלבדי בהוכחת 'אי-היעילות' ו-'אי-הישימות' שלו. תיאור מעניין של אשר אירע במזקקת הנפט 'נובל' התפרסם.⁶⁷ דו"ח זה מתאר את הנטייה היסודית של מעמד העובדים בכיוון ניהול-עצמי ואת העוינות בו נתקלה נטייה זו בחוגי המפלגה. דוגמאות נוספות ודאי יתגלו.

28 בנובמבר

פגישת מועצת שליטת העובדים הכל-רוסית שאך-נקבעה בצו.

אי-ההסכמות הקודמות הופיעו שוב.⁶⁸ לארין, נציג הפרקציה הבולשביקית באיגודים, הצהיר כי "האיגודים המקצועיים מייצגים את האינטרסים של המעמד ככלל בעוד שהועדים המפעליים מייצגים רק אינטרסים מסויימים. על הועדים המפעליים להיכפף לאיגודים המקצועיים." "ז'יבוטוב, דובר תנועת הועדים המפעליים, הצהיר: "בועדים המפעליים אנו מפרטים הוראות אשר מגיעות מלמעלה, בראייה לתפוס כיצד ניתן ליישמן לתעשייה ככלל. אלה הן הוראות בית-המלאכה, הוראות החיים עצמם. אלה הן ההוראות היחידות שיכולה להיות להן משמעות כלשהן. הן מראות מה מסוגלים הועדים המפעליים לעשות, ועליהם לפיכך להגיע אל חזית הדיונים על שליטת עובדים". הועדים המפעליים חשו כי "שליטה הינה משימת הועדים בכל מוסד. הועדים של כל עיירה ייפגשו אז... ויכוננו אחר-כך מנגנון תיאום על בסיס אזורי".

הקמת מועצת שליטת העובדים הכל-רוסית בידי הבולשביקים הייתה ניסיון ברור לעקוף את תנועת הועדים. הניסיון הוכח כמוצלח חלקית. הועדים המפעליים המשיכו בהסערותם. אך קולן, מושתק באמצעי הממשל, עורר רק הד רפה במועצה הכל-רוסית, בהיות זו האחרונה נשלטת למעשה כפי שהייתה בידי ממוני מפלגה. "בינואר 1918 יציאנו עתיד היה להכריז כי הגוף התכנס רק פעם אחת (ובמאי 1918 כי לא התכנס ממש מעולם). לפי מקומו אחר הוא 'ניסה להתכנס' אך לא יכול היה לאסוף קוורום."⁶⁹ מה שבטוח הוא שהמועצה לא תפקדה ממש מעולם. קשה לומר האם היה זה בשל החרמה והפרעה בולשביקית שיטתית, בשל היעדר הבנה מצד מהפכנים לא-בולשביקיים לגבי המתרחש, או אולי בשל החולשה האמיתית של התנועה, היעדר יכולת שלה לפרוץ דרך כתונת-המשוגעים הביורוקרטית בה נכלאה בהדרגה. כל שלושת הגורמים שיחקו כנראה תפקיד.

28 בנובמבר

צו המפרק את הסובייט בימייה.⁷⁰

5 בדצמבר

הוצאת צו⁷¹ המקים מועצה כלכלית עליונה (נסֶנְקָה) לה יועדו להימסר תפקידי הכנת "תוכנית לאיגוון חייה הכלכליים של הארץ ומשאביה הכספיים של הממשלה". הווסנקה אמורה הייתה "לכוון למטרה אחידה" את פעילויות כל הסמכויות הכלכליות הקיימות, מרכזיות ומקומיות, בכלל זאת מועצת שליטת העובדים הכל-רוסית.⁷² הווסנקה יועדה להיות "נספחת אצל מועצת קומיסרי-העם" (שהורכבה בעצמה בכללותה מחברי המפלגה הבולשביקית).

מהרכב הווסנקה ניתן היה ללמוד רבות. היא הורכבה ממספר חברים של מועצת שליטת העובדים הכל-רוסית (זריקה עקיפה מאוד של חתיכת-לחם לעבר הועדים המפעליים), ייצוג רב מאוד מכל הקומיסריונים ומספר מומחים, שמונו מלעיל ב-'מעמד מיעוץ'. לווסנקה נועד להיות מבנה כפול:

- א. ה-'מרכזים' (גְּלֶאבְּקִי) המתוכננים לטפל במגזרים שונים של תעשייה
- ב. הגופים האזוריים: ה-'מועצה מקומית של כלכלה ארצית' (סוֹבְּנֶרְחוֹזִי)

בתחילה הבולשביקים ה-'שמאליים' החזיקו ברוב של העמדות המובילות בווסנקה. היו"ר הראשון היה אוסינסקי והפאנל השליט כלל את בוכארין, לארין, סוקולניקוב, מיליוטין, לומוב ושמידט.⁷³ למרות הנהגתו ה-'שמאלית', הגוף החדש 'ספג' את מועצת שליטת העובדים הכל-רוסית לפני שזו האחרונה התחילה אפילו להתקדם לאן-שהוא. צעד זה הוכר באופן גלוי על-ידי הבולשביקים כצעד בכיוון 'קייבוע' (אוגוסודְרְסְטְבְּלֶנְיָה) של הסמכות הכלכלית. ההשפעה הנקייה של הקמת הווסנקה הייתה עוד השתקה נוספת של קול הועדים המפעליים. כפי שניסח זאת לנין מספר שבועות אחר-כך, "עברנו משליטת עובדים ליצירת המועצה העליונה של כלכלה ארצית".⁷⁴ תפקידה של מועצה זו היה בבירור "להחליף, לספוג ולעקוב את מערכי שליטת העובדים."⁷⁵

ניתן עתה להבחין בתהליך, שאת התגלגלותו תבקש יתרת חוברת זו לחשוף. זהו תהליך אשר מוביל, תוך תקופה קצרה של 4 שנים, מן הגל האדיר של תנועת הועדים המפעליים (תנועה אשר הן במרומז והן במפורש ביקשה לשנות את יחסי הייצור) לכינונו של שלטון ללא-עוררין בידי סוכנות מונוליטית וביורוקרטית (המפלגה) על כל פני החיים הכלכליים והפוליטיים. באי-היות סוכנות זו מבוססת על ייצור, שלטונה יכול היה רק לגלם את ההגבלה

המתמשכת של סמכות העובדים בתהליך הייצרני. פירושה ההכרחי של עובדה זו היה הנצחה של יחסיים הירארכיים בייצור עצמו, ולפיכך הנצחה של החברה המעמדית.

השלב הראשון בתהליך זה היה הכנעת הועדים המפעליים למועצת שליטת העובדים הכל-רוסית בה האיגודים (בעצמם כבר תחת השפעת מפלגה חזקה) יוצגו ייצוג רב. השלב השני – אשר בא כמעט מיד לאחר הראשון – היה הכללת מועצת שליטת עובדים כל-רוסית זו לתוך הווסנקה, המוטיית אף עוד יותר לטובת האיגודים, אך הכוללת גם ממונים ישירים של המדינה (הווה אומר של המפלגה). לווסנקה הותר לרגע קט לשמור על הנהגה קומוניסטית 'שמאלית'. זמן-מה לאחר מכן עתידים היו ה-'שמאליים' להיות מוסרים. מערכה מתמשכת נפתחה להגביל את כוח האיגודים אשר, אפילו היה זה בדרך עקיפה ומעוותת ביותר, היו עדיין נתונים להשפעה של מעמד העובדים. היה זה בעל משנה חשיבות להגביל כוח כזה בו החזיקו האיגודים ביחס לייצור – ולהחליפו בידי הסמכות של ממוני מפלגה ישירים. מנהלים ומנהלנים אלו, כמעט כולם ממונים מלעיל, התהוו בהדרגה לכדי בסיסה של הביורוקרטיה החדשה.

לכל אחד מן הצעדים הללו עתידה הייתה להופיע התנגדות, אך כל קרב עתיד היה להסתיים בהפסד. כל פעם בו הופיע היריב בלבדו של הכוח ה-פרולטרני החדש. וכל תבוסה עתידה הייתה להפוך זאת לקשה יותר למעמד העובדים עצמו לנהל ישירות את הייצור, היינו לשנות יסודית את יחסי הייצור. עד שינויים של יחסי ייצור אלו, לא ניתן היה לומר כי המהפכה השיגה את מטרתה הסוציאליסטית, יהיו הכרזות מנהיגיה כאשר יהיו. זהו השיעור האמיתי של המהפכה הרוסית.

הבעייה ניתנת לראייה בדרך נוספת. הקמת הווסנקה מייצגת מיזוג חלקי – בעמדה של סמכות כלכלית – של פקידי איגוד מקצועי, אנשי-כוח במפלגה ו-'מומחים' הממונים בידי 'מדינת העובדים'. אך אלה אינן 3 קטגוריות חברתיות ה-'מייצגות את העובדים'. אלה היו 3 הקטגוריות החברתיות אשר היו כבר מקבלות לעצמן תפקידים ניהוליים – הווה אומר היו כבר מפעילים שליטה על העובדים בייצור. בשל ההיסטוריה הקודמת שלהן-הן כל אחת מקבוצות אלה הייתה, מסיבות שונות, מרוחקות במידת-מה ממעמד העובדים. מיזוגן עתיד היה להגביר הפרדה זו. התוצאה היא שמ-1918 ואילף, המדינה החדשה (למרות תיאורה באופן רשמי כ-'מדינת עובדים' או 'רפובליקה סובייטית' – ולמרות היותה נתמכת על-פי-רוב בידי המוני מעמד העובדים במהלך מלחמת-האזרחים) לא הייתה במציאות מוסד המנוהל בידי מעמד העובדים.

אם ניתן לקרוא בין השורות (ולא להתעורר בידי מילים כמו 'מדינת עובדים' ו-'תשקופת סוציאליסטית', אשר משקפות רק את התודעה הכוזבת שהייתה כה נפוצה באותה עת), התיאור הבא של פנקראטובה לגבי מה עמד על כף-המאזניים ביצירת הווסנקה יכול לספק מידע רב: "הזדקנו", היא אומרת "לצורה יעילה יותר של אירגון מאשר הועדים המפעליים וכלי גמיש יותר מאשר שליטת עובדים. היה עלינו לקשר את הנהלת המפעלים החדשים לעיקרון התוכנית הכלכלית היחידה והיה עלינו לעשות זאת ביחס לתשקופות הסוציאליסטיות של מדינת העובדים הצעירה... הועדים המפעליים חסרו ניסיון וידע טכני... המשימות הכלכליות העצומות של תקופת המעבר בכיוון הסוציאליזם הכריחו יצירה של מנגנון יחיד לנורמליזציה של הכלכלה הארצית על בסיס כלל-מדינתי. הפרולטריון הבין זאת. (אלה הן תקוות מהרהורי לב, אם אי פעם היו כאלה) בשחרור הועדים הכלכליות מן המנדטים שלהם, אשר לא תאמו עוד את הצרכים הכלכליים החדשים, האצילו העובדים סמכות לאירגון שאך זה-עתה נוצר, מועצת הכלכלה הארצית". היא מסכמת במשפט רב-אומר: "הועדים המפעליים של פטרוגרד, אשר במאי 1917 הכריזו על הצורך בשליטת עובדים, קברו רעיון זה פה-אחד בעת הועידה השישית".⁷⁶

האירועים שבהמשך עתידים היו להראות כי למרות שאלה היו כוונות ותשקופות הנהגת המפלגה, הם היו רחוקים מהיות מקובלות על אנשי-השורה של המפלגה, קל וחומר על ההמונים, אשר 'כמייצגתם' הייתה המפלגה לוקחת כבר לעצמה את הזכות לדבר.

תחילת) דצמבר

פרסום המדינה ומהפכה ללנין (אשר נכתב מספר חודשים קודם לכן). ביצירה תאורטית חשובה זו ישנו דיון מועט בשליטת עובדים וודאי שאין זהו של סוציאליזם עם 'ניהול בידי-עובדים של הייצור'. לנין מדבר במונחים מופשטים למדי על "שינוי מידי כזה שהכל ימלא את תפקידי השליטה והפיקוח, שהכל יהפכו ל-'ביורוקרטים' לזמן-מה, ולפיכך אף אחד לא יוכל להפוך ל-'ביורוקרט'".

אמירה זו הייתה חלק מן הדיבור החירותני של הבולשביזם של 1917. אך לנין, כרגיל, ניצב ושתי רגליו על הקרקע. הוא ציין במפורש מה יהיה פירושם של דברים אלו בפועל. התפתחות הקפיטליזם יצרה את "התנאים-המוקדמים הכלכליים" אשר הפכו זאת ל-"אפשרי בהחלט, מיד, בן-לילה לאחר הפלת הקפיטליסטים והביורוקרטים, לרשת אותם בשליטה בייצור ובהפצה, בעבודת רישומת העבודה ותוצריה, בידי העובדים החמושים, בידי כלל האוכלוסיה החמושה". "החשבונאות והשליטה הנחוצים לכך פושטו במידה בידי הקפיטליזם עד כדי כך שהפכו לפעולות פשוטות לאין-שיעור של בדיקה, רישום והוצאת קבלות, אשר כל אחד אשר מסוגל לקרוא ולכתוב ואשר יודע את 4 פעולות החשבון יכול לבצע"⁷⁷ אין כל אזכור של מי יזום את ההחלטות אשר ההמונים בתורם 'יבדקו' ו-'יערכו רישום שלהן'. המדינה ומהפכה כולל

* אין זו שאלה של הנגדה, כפי שעושים זאת אנארכיסטים רבים, בין 'תנועת ההמונים' ל-'דיקטטורה של המדינה', אלא של הבנת הצורה המסויימת של יחסי הסמכות החדשים שהתפתחו בנקודה מסויימת זו בהיסטוריה.

את ההתבטאות המעניינת: "אנו רוצים במהפכה הסוציאליסטית עם טבע האדם כפי שהוא כעת, עם טבע האדם שאינו יכול לוותר על כפיפות, שליטה ומנהלים".⁷⁸

שנת 1917 ראתה בודאי תהפוכה חברתית אדירה. אך היה זה חלום אוטופי להניח שסוציאליזם יוכל שיושג בלי הבנתו ורצון בו מצד חלק גדול של האוכלוסיה. בניין הסוציאליזם (שלא כמו התפתחות הקפיטליזם, אשר יכולה שתושאר בביטחה לכוחות השוק) יכולה להיות רק המעשה הקיבוצי והמודע-עצמית של הרוב העצום.

דצמבר

פרסום, בידי המועצה המרכזית של הועדים המפעליים של פטרוגרד, של החיבור המפורסם **מדריך מעשי ליישום שליטת העובדים בתעשייה**. לרוב טרדתם של חברי המפלגה, מדריך זה הופץ תפוצה רחבה בפרברי פטרוגרד.

הערך העיקרי של חוברות זו הוא עיסוקה בדרך בה תוכל 'שליטת עובדים' להיות מורחבת במהירות ל-ניהול בידי-עובדים. לא בהשקפתו של לנין – אף לא בזו של המחברים (למרות הכותרת) – היה כל בילבול בין 'שליטה' ו-ניהול. לנין קידם 'שליטת עובדים' וכל מעשהו, לאחר המהפכה היה להוקיע ניסיונות לניהול בידי-עובדים כ- 'מוקדמים מדי', 'אוטופיים', 'אנארכיסטיים', 'מזיקים', 'בלתי-נסבלים' וכו'. יהיה זה טראגי אם ההיסט הא-היסטרי ואנטי-תיאורטי של חלק רב בתנועה החירותנית כיום יתיר למיליטנטים חדשים ליפול למלכודות ישנות או להכריחם שוב לבחור בפניות המובילות במקרה הטוב לשום-מקום – ובמקרה הרע לזירותיהן של תבוסות קודמות.

ה**מדריך** הציע מספר הצעות מעשיות לועדים המפעליים. כדאי שכל ועד יקים ארבע ועדות שליטה, "בעלות הסמכות לזמן טכנאים ואחרים במעמד מייצג" (הקץ לשקר הנפוץ כי הועדים המפעליים לא היו מוכנות להתקשר עם הטכנאים או המומחים במסגרת עבודתם).

תפקידי ארבע הועדות נועדו להיות:

- א. אירגון הייצור
- ב. המרה מייצור מלחמתי לייצור בלתי-מלחמתי
- ג. אספקת חומרי גלם
- ד. אספקת דלק

ההצעות מפותחת במדריך בפירוט נכבד. מוטעם לכל אורך התמליל כי 'שליטת עובדים' אינה רק שאלה של מעקב אחר מלאי חומרי הגלם והדלק (השווה ללנין: "סוציאליזם הינו רישום מלאים; כל פעם שהינך עורך רשימת מלאי מוטות ברזל או פיסות בד, הרי שזהו סוציאליזם"⁷⁹) אלא שהיא מקושרת קשר הדוק לעיבוד חומרי גלם אלו בתוך המפעל – במילים אחרות **לכל** תהליכי העבודה המסתכמים במוצר מוגמר.

'ועדת הייצור' יועדה לקבל את משימת כינון הקשרים הדרושים בין אגפי המפעל השונים, של פיקוח על מצב המכונות, של הצבעה על חסרים שונים בסידור המפעל או בית-החרושת וההתגברות עליהם, של קביעת מאפייני הניצול בכל אגף, של החלטה על המספר המיטבי של סדנאות, ושל עובדים בכל סדנא, של חקר פחיתת ערך המכונות והבניינים, של קביעת הקצאות עבודה (ממשרת המנהלן ומטה) ושל קבלת השליטה על היחסים הכספיים של המפעל.

כותבי **המדריך** מכריזים כי הם מתכוונים לקבץ את הועדים המפעליים לפדרציות אזוריות ואחרי-כן לפדרציה כל-רוסית. וכדי להבטיח שלא תהיה כל אי-הבנה הטעימו כי "שליטת עובדים בתעשייה, כחלק משליטת עובדים בכלל החיים הכלכליים, אל לה שתיראה במובן הצר של רפורמה במוסדות אלא במובן הרחב ביותר: מובן הכניסה לתחומים בהם משלו קודם-לכן אחרים. שליטה צריכה להתמזג לתוך ניהול".

בפועל יישום שליטת העובדים נטל צורות רבות, בחלקים שונים של רוסיה. אלו נקבעו בחלקן בידי תנאים מקומיים אך בעיקר בידי רמת ההתנגדות שהפגינו חלקים שונים של המעמד המעסיק. במקומות מסויימים המעסיקים עברו החרמה מיידית, 'מלרע'. במקומות אחרים אך הוכפפו לסוג פיקוחי של 'שליטה', שבוצע בידי הועדים המפעליים. לא היה מודל קבוע מראש לפיו לפעול. הנהגים הניסויים השונים היו בתחילה נושא לדיונים בווערים. אלו לא היו בזבוז זמן, כפי שעתיד היה להירמז מאוחר יותר. עליהם להיראות כהכרחיים בידי כל מי שקיבל שההתקדמות כלפי סוציאליזם יכולה להתחולל רק באמצעות **השחרור-העצמי** של מעמד העובדים. הדיונים, למצער, היו עתידים להיות מפוסקים עד מהרה.

13 בדצמבר

חדשות (איזבסטיה) מפרסם את הוראות כלליות בעניין שליטת עובדים בהתאם לצו מן ה-14 בנובמבר. אלה נודעו כ**מדריך-הנגד** וייצגו את הביטוי המוגמר של נקודת ההשקפה הלניניסטית.*

* הן ה-'מדריך' והן 'מדריך הנגד' צריכים להיתרגם לאנגלית. מושג לגבי תוכנם ניתן להשיג מן המאמר המעניין מאת ד.ל. לימון בגיליון דצמבר 1967 של 'אוטו-סוגסטיה', ל מרות שהמאמר מדרדר לפעמים לאפולוגטיקה לניניסטית מתוחכמת.

4 החלקים הראשונים עוסקים באירגון שליטת העובדים במפעלים ובבחירת ועדות שליטה. 5 החלקים הבאים קובעים את החובות והזכויות של ועדות שליטה אלה, בהדגישם אילו תפקידים יקחו הן על עצמן ואילו ישארו זכות-הבכורה של הבעלים-המנהלים. חלק 5 מדגיש כי בהקשר להיות ועדות השליטה בעלות תפקיד ממשי כלשהוא בניהול המפעל, על התפקיד להיות מוגבל לפיקוח על יישומן של הוראות שניתנו בידי אותן סוכנויות הממשל המרכזי "שהפקדו במפורש על הסדרת הפעילות הכלכלית ברמה כלל-ארצית." חלק 7 מצהיר כי "הזכות לתת הוראות הנוגעות לניהול, ההפעלה והתפקוד של מיזמים נותר בידי הבעלים. אל לוועדות השליטה להשתתף בניהול המיזמים ואל להן להחזיק באחריות כלשהיא לתפקודם. אחריות זו נותרת גם-כן בידי הבעלים".

בחלק 8 נאמר כי אל לוועדות להעסיק עצמן בעניינים הנוגעים בכספים, בהיות כלל העניינים הללו זכות-הבכורה של המוסדות השלטוניים המרכזיים. חלק 9 אוסר במפורש על הועדים מלהחרים ולנהל מיזמים. הן זכאיות, עם זאת, "להעלות את שאלת ההשתלטות על מיזמים בפני הממשלה, בפנייה דרך הגופים הגבוהים יותר של שליטת עובדים". חלק 14 מבטא לבסוף בכתב מה שהיה על דעת המנהיגים הבולשביקים כבר במשך מספר שבועות. אפילו ברמה מקומית היה לאלץ את הועדים המפעליים להתמוגג עם מערכת האיגודים. "ועדות השליטה בכל מפעל מיועדות להוות את הגופים הביצועיים של 'מחלקת השליטה בהפצה' של פדרציית האיגודים המקצועיים המקומית. על פעילויות ועדות השליטה להיות מותאמות להחלטות זו האחרונה".

העובדה כי 'הוראות כלליות' אלה פורסמו בתוך שבוע מכינון הווסנקה מראה בבירור את אפיקי המחשבה השיטתיים בהם נעו מחשבותיהם של לנין ושותפיו. ייתכן כי 'צדקו' וייתכן כי 'טעו' (דבר זה תלוי ברעיונות השוקל בעניין לגבי סוג החברה שניסו להביא). אך מגוחך לטעון – כפי שעושים זאת כה רבים כיום – כי ב-1917 הבולשביקים ייצגו את [מטרת] השליטה המלאה, הכוללת והישירה בידי עובדים של המפעלים, המכרות, אתרי הבנייה או המיזמים האחרים בהם עבדו, היינו כי ייצגו ניהול-עצמי של עובדים.

20 בדצמבר

בטאון האיגודים המקצועיים הרשמי כרוז האיגוד המקצועי (פרופסיונלי וסטניק) פרסם 'החלטה לגבי האיגודים המקצועיים והמפלגות הפוליטיות'. "מבלי להפוך לגופים עצמאיים של מאבק פוליטי, למפלגות פוליטיות עצמאיות או ספיחים של כאלה, האיגודים המקצועיים אינם יכולים להיות אדישים לבעיות המקודמות בידי המאבק הפוליטי של הפרולטריון". לאחר הכללות בנאליות אלה ההחלטה ירדה אל הקרקע. "בצירוף גורלם אירגונית למפלגה פוליטית כלשהיא, האיגודים המקצועיים, כאירגונים מעמדיים לוחמים של הפרולטריון, חייבים לתמוך בסמאות ובטקטיקות הפוליטיות של אותה מפלגה פרולטרית, אשר בזמן הנתון מתקרבת יותר מאשר אחרות לפתרון המשימות ההיסטוריות, וכו' כו'..."

אותו גיליון של העיתון הכיל מאמר מאת הבולשביק לוזובסקי המוחה נגד המדיניות הבולשביקית של דיכוי באלים של שבתות עובדים נגד הממשלה החדשה. "משימות האיגודים המקצועיים ושל הכוח הסובייטי הינן בידוד היסודות הבורגניים אשר מנהיגים שבתות וחבלה, אך אל לבידוד זה להיות מושג אך באמצעים מכאניים, באמצעות מאסרים, באמצעות שילוח לחזית או באמצעות שלילת כרטיסי לחם". "צנזורה ראשונית, הרס עיתונים, השמדת חופש ההסערה של המפלגות הסוציאליסטיות והדמוקרטיות הינה עבורנו לחלוטין בלתי-מקובלת. סגירת העיתונים, אלימות נגד שובתים, וכו', זרחה מלח על פצעים פתוחים. סוג זה של 'פעילות' התרחש יותר מדי לאחרונה בזכרון ההמונים הרוסיים העמלים והדובר יכול להוביל לאנאלוגיה שהינה קטלנית לכוח הסובייטי".

העובדה כי חבר מפלגה מוביל יצטרך לדבר באורח כזה הינה כתב-אשמה האומר דרשני על רוחב המידה בה הופעל נוהג זה בודאי. הייתה זו במידה רבה והולכת השיטה באמצעותה ביקשה המפלגה להסדיר את חילוקי-הדעות שלה לא רק עם יריביה הבורגניים אלא עם יריביה הרהוטים יותר בקרב תנועת מעמד העובדים עצמה. שלילת כרטיסי לחם שללה מאלו עליהם הופעלה את הזכות החוקית למנות-מזון, הווה אומר את הזכות לאכול. פרטים משוללי כרטיסיהם אולצו להשיג מזון בשוק השחור או באמצעים בלתי-חוקיים אחרים. 'פשעיהם נגד המדינה' יבואו לידי שימוש באמצעים משפטיים ל-ניטרולם'.

הייתה זו אפוא זו ביחסי המפלגה, האיגודים וההמונים שלא-במפלגה (המתוארים בלשון נקייה כ-ייסודות בורגניים!) בה עתיד היה הויכוח הגדול של ינואר 1918 להתרחש.

23 בדצמבר

צו המקים רשת של מועצות מקומיות של כלכלה כלל-ארצית (סובנרחוזי) תחת פיקוח הווסנקה.

"כל סובנרחוז מיועד להיות עותק בזעיר-אנפין של הווסנקה שבמרכז. הוא יתחלק ל-14 מחלקות לענפים השונים של הייצור ויכיל נציגים של מוסדות ואירגונים מקומיים... " כל סובנרחוז יוכל להקים "יחידות קטנות יותר הכוללות בתוכן את הגופים המקבילים של שליטת עובדים במקומות בהם קמו אלו האחרונים". "מה שנוצר היה מחלקה כלכלית מרכזית עם משרדים מקומיים".⁸⁰

¹ פּאַבְּרִיקוּמִי: קיצור לפאַבְּרִיקוּ-זאַבוּדְנִיָּה קוּמִיטְסִי.

- 2 פנקראטובה, א.מ., ועדים מפעליים רוסיים במאבק על המפעל הסוציאליסטי [פאבזאבְקוּמי רוסייל ו בורְבָה זא סוציאליסטיִכְסְקוּיו פאבְרִיקוּן], מוסקבה, 1923; עמ' 9. חלקים ממסמך חשוב זה פורסמו בגיליון דצמבר 1967 (גיליון מס' 34) של הביטאון הצרפתי, השאה-עצמית [Autosuggestion]; מספרי העמודים מתייחסים למהדורה הצרפתית.
- 3 שם, עמ' 12-13.
- 4 שם, עמ' 12.
- 5 לנין, ו. א., משימות הפרולטריון במהפכתנו, בתוך כתבים נבחרים; כרך ו', עמ' 62.
- 6 לנין, ו. א., מפלגות פוליטיות ומשימות הפרולטריון, שם; עמ' 85-86.
- 7 לנין, ו. א., חומרים על עיון-מחדש במצע המפלגה, שם; עמ' 116-117.
- 8 לנין, ו. א., החורבן מאיים, שם; עמ' 142.
- 9 קרייזל, י., על היסטוריות תנועת הועדים המפעליים בחארקוב ב-1917 [יז יִסְטוֹרְיִי פְרוֹפְדְבִיזְנִיָה ג. חארקוב ו 1917 גודו], הפנייה מאצל פנקראטובה (שם; עמ' 15), חארקוב.
- 10 פנקראטובה, א., שם עמ' 19.
- 11 שם; עמ' 19.
- 12 מועצת העובדים הראשונה של ועדים מפעליים [פְרְבָאָה ראבוצ'אָה קוֹנְפְרָנְצְיָה פאבְרִיקוּ-זאבְדְסְקִיח קומיטטוב], פטרורד, 1917.
- 13 לנין, ו.י., כתבים; כרך כ', עמ' 459.
- 14 זאגורְסְקִי, ס. א., שליטת מדינה בתעשייה ברוסיה במשך המלחמה [State Control of Industry in Russia During the War], ניו-הייבן, 1928; עמ' 174-175.
- 15 דניאלס, ר. ו., מצפון המהפכה [The Conscience of the Revolution], דפוס אוניברסיטת הרוורד, 1960; עמ' 83.
- 16 טְרִטְוִיָה וְסוֹרְיִיִסְקָה קוֹנְפְרָנְצְיָה פְרוֹפְסִיוֹנְאָלְנִיח סוֹיוּז: רְזוֹלְיוּטְסִיי פְרִינְיָאטְנָה נא זאסְדָאנְיָאח קוֹנְפְרָנְצְיִי 20-28 יוֹנְיָה / 3-11 יוֹלְיָה 1917 ג. (ועידה כל-רוסית שלישית של איגודים מקצועיים: החלטות שאומצו בישיבות הועידה של 20-28 ביוני / 3-11 ביולי, 1917)
- 17 שם; פסקה 6.
- 18 שם; עמ' 323.
- 19 דויטשר, י. [Deutcher, I.], איגודים מקצועיים סובייטיים [Soviet Trade Unions], המכון המלכותי ליחסים בינלאומיים, לונדון, 1950; עמ' 1-2.
- 20 שם; עמ' 13.
- 21 ראה סטטיסטיקות לגבי שבתות פוליטיות בחיבורם של ו. ל. מלר [Meller] ו-א. מ. פנקראטובה תנועת העובדים ב-1917 [ראבוצ'יקה דוֹיִזְנִיָה ו גודו]; עמ' 16, 20. כמו-כן חיבורו של מ. ג. פליר [Fleer], תנועת בשנות המלחמה [ראבוצ'יקה דוֹיִזְנִיָה ו גודו וויִנְי], מוסקבה, 1925; עמ' 4-7.
- 22 הקונגרס השישי של מפלגת העובדים הרוסית הסוציאל-דמוקרטית (ב'): פרוטוקולים (לשנת 1917) [שְסְטוֹי ס'יָזְד RSDRP (b)]; פרוטוקולי, מוסקבה, IMEL, 1934; עמ' 134.
- 23 מהפכת אוקטובר והועדים המפעליים: חומרים להיסטוריה של הועדים המפעליים [אֹקְטִיבְרִיִסְקָאָה רְבּוֹלּוּצְיָה ? פאבְזאבְקוּמי: מאטְרִיָאָלִי פוֹ יִסְטוֹרְיָה פאבְרִיקוּ-זאבְדְסְקִיח קומיטטוב], מוסקבה, 1929-1927 (שלושה כרכים); כרך א', 229, 259. כרכים אלו (אליהם תהא התייחסות מכאן ואילך כ-ארי"פ) הינם המקור המועיל ביותר על הועדים המפעליים.
- 24 שם; עמ' 190.
- 25 שם; עמ' 171.
- 26 אלו מתוארים בפירוט רב בארי"פ.
- 27 פנקראטובה, א., שם; עמ' 25.
- 28 שם; עמ' 25.
- 29 שם; עמ' 29. הקץ להיות העובדים "מסוגלים רק למודעות של איגוד מקצועי".
- 30 שם; עמ' 36.
- 31 נתיב חדש [נובִי פוּט], 15 באוקטובר, 1917, מס' 1-2. נובי פוט היה גוף של הסובייט המרכזי של ועדים מפעליים.
- 32 קפלן, פ. י., האידיאולוגיה הבולשביקית [The Bolshevik Ideology], פ. אואן [P. Owen], לונדון, 1969; עמ' 83.
- 33 ארי"פ; כרך ב', עמ' 23.
- 34 לנין, ו. א., מטרות המהפכה, מתוך כתבים נבחרים; כרך ד', עמ' 245-246.
- 35 מיליוטין, ו. פ., היסטוריה של התפתחות הכלכלית של ברה"מ 1917-1921 [יִסְטוֹרְיָה אֶקוֹנוֹמִיִכְסְקוּגו רוֹזְבִיטְיָה SSSR, 1917-1921], מוסקבה ולנינגרד, 1927; עמ' 45.
- 36 לנין, ו. א., שם; עמ' 265-267.
- 37 מקסימוב, ג. פ., סינדיקליסטים במהפכה הרוסית [Syndicalists in the Russian Revolution], חוברת 'פעולה ישירת' מס' 11; עמ' 6.
- 38 פנקראטובה, א., שם; עמ' 5.
- 39 קאר, א.ה. [Carr, E. H.], המהפכה הבולשביקית [The Bolshevik Revolution], מהדורת פינגווין; כרך ב', עמ' 80.
- 40 דויטשר, א., שם; עמ' 15-16.

- 41 מקסימוב, ג. פ., שם; עמ' 11-12.
- 42 ארי"פ; כרך ב', עמ' 114.
- 43 שם; עמ' 188.
- 44 שם; עמ' 190.
- 45 שם; עמ' 180.
- 46 שם; עמ' 191.
- 47 אורדז'יניקידז'ה, ג. ק., מאמרים ונאומים נבחרים 1911-1937 [יזבננייה סטאטיי י רכי 1911-1937], מוסקבה, 1939; עמ' 124.
- 48 פנקראטובה, א., שם; עמ' 48-49.
- 49 שם; עמ' 50.
- 50 שם; עמ' 51.
- 51 לנין, ו. א., כתבים נבחרים; כרך ד', עמ' 410-411.
- 52 אוסף תקנות 1917-1918 [סופראנייה אוזאקונני 1917-1918]; תקנה 3, סעיף 30.
- 53 קאר, א.ה., שם; כרך ב', עמ' 77, סימן 1.
- 54 לזובסקי, א., שליטת עובדים [ראבוץ'יי קונטרול], בית הדפוס הסוציאליסטי, פטרוגרד 1918; עמ' 10.
- 55 קאר, א.ה., שם; כרך ב', עמ' 73.
- 56 פרוטוקולי זאסדאניי 2 VTsIK סוזיבה, 1918; עמ' 60.
- 57 ראה נספחים לכרך כ"ב של סוציינייה ללנין. כמו-כן מאמר מאת ד. ל. לימון על 'לנין ושליטת העובדים' [Lenine et le Controle Ouvrier] בגליון דצמבר 1967 של השאה-עצמית [Autosuggestion].
- 58 סבוניק דקר'טוב י פוסטאנובלניי פו נארדנומו חוּזאִאִסְטִבו (25 אוֹקְטוֹבְרִיה 1917 ג – 25 אוֹקְטוֹבְרִיה 1918 ג), מוסקבה, 1918; עמ' 171-172.
- 59 לנין, ו. א., כתבים נבחרים; כרך ו', עמ' 27-28.
- 60 קאר, א.ה., שם; עמ' 75.
- 61 דויטשר, א., שם; עמ' 17.
- 62 סטפאנוב-סקוורצוב, י. י., משליטת עובדים לניהול בידי-עובדים [אוט ראבוץ'גו קונטרול'יה ק ראבוץ'מו אוֹפְרַאבְלִנִי], מוסקבה, 1918.
- 63 פנקראטובה, א., שם; עמ' 54.
- 64 שם; עמ' 54.
- 65 פיליפוב, נ., על אירגון הייצור [אוב אוֹרְגַאנִיזַאצְיִ פְרוֹיזְבּוֹדְצָה], בתוך כרוז עובד-תעשיות-המתכת [נסֶטְנִיק מְטַאֲלִיֶסְטָה], יוני 1918; עמ' 43, 40.
- 66 אברקי, פ., האנארכיסטים הרוסים [The Russian Anarchists], פרינסטון, 1967; עמ' 162.
- 67 וולין, אלף תשע-מאות ושבע-עשרה [Nineteen-Seventeen], דפוס חירות, 1954; עמ' 139-145. החלק של וולין על חוויותו האישיות שווה קריאה.
- 68 ראה לימון, ד. ל., שם; עמ' 74.
- 69 קאר, א.ה., שם; חלק ב', עמ' 75, סימן 3.
- 70 סופראנייה אוזאקונני 1917-1918; תקנה 4, סעיף 58.
- 71 שם; תקנה 5, סעיף 83.
- 72 הלאמת התעשייה בברה"מ 1917-1921: אוסף מסמכים וחומר מקור [נאציִוְנִילִיזַאצְיִיה פְרוֹמִישְלְנוֹסְטִיב י SSSR: סבוניק דוקומנטוב י מאטריאלוב], 1917-1920 ג.ג., מוסקבה, 1954; עמ' 499.
- 73 קאר, א.ה., שם; עמ' 80.
- 74 לנין, ו. א., כתבים; כרך כ"ב, עמ' 215.
- 75 קאר, א.ה., שם; חלק ב', עמ' 80.
- 76 פנקראטובה, א., שם; עמ' 59.
- 77 לנין, ו. א., כתבים נבחרים; כרך ז', עמ' 92-93.
- 78 שם; עמ' 47.
- 79 נאום ב-4 בנובמבר, 1917 לסובייט העובדים והחיילים של פטרוגרד.
- 80 קאר, א.ה., שם; חלק ב', עמ' 82-83.

6 בינואר

פירוק האסיפה המכוננת. הפלוגה שפירקה את האסיפה הונהגה בידי מלח אנארכיסט מקרונושטדט, ז'לְזֶנְיָאקוֹב, עתה מפקד משמר הארמון הטורידי. הוא הוריד את יושב-ראש האסיפה, ויקטור צ'רנוב, מכסאו בהודעה הבוטה: "המשמר עֵיף"¹.

14-7 בינואר

כנס כל-רוסי ראשון של איגודים מקצועיים נערך בפטרורד.

שתי שאלות עיקריות היוו את המוטיבים הבולטים בכנס: אילו יחסים עתידיים להתקיים בין הועדים המפעליים והאיגודים? ואילו יחסים יתקיימו בין האיגודים המקצועיים והמדינה הרוסית החדשה? צירים מועטים, בשלב זה, חשו בקשרי הקרבה בין שתי שאלות אלה. מעטים עוד יותר תפסו כיצד פתרון בו-זמני של השאלה הראשונה לטובת האיגודים ושל השניה לטובת 'מדינת העובדים' החדשה יסרס עד-מהרה את הועדים ולמעשה יערער ללא-תקנה את האופי הפרולטרני של המשטר.

הטיעונים בכנס זה שיקפו עניינים בעלי חשיבות עמוקה ויתוארו בפירוט. על כף-המאמזניים נח עתיד מעמד העובדים הרוסי לעשורים רבים לבוא. לפי לוזובסקי (איש-איגודים-מקצועים בולשביק): "הועדים המפעליים היו הבעלים והאדונים באותם שלושה חודשים לאחר המהפכה במידה רבה כל-כך שהיו במידה רבה עצמאיים מן הגופים השולטים הכלליים"².

מאיסקי, אז עדיין מנשביק, אמר שלפי ניסיונו "אין זה סתם חלק מן הפרולטרין אלא רוב הפרולטרין, בייחוד בפטרורד, אשר רואים בשליטת עובדים כאילו הינה למעשה עלייתה של ממלכת (צארֶצְבו) הסוציאליזם". הוא הלין כי בקרב העובדים "עצם מושג הסוציאליזם מגולם ברעיון שליטת העובדים"³.

ציר מנשביק אחר התאונן על כך ש-"גל אנארכיסטי בצורת ועדים מפעליים ושליטת עובדים סוחף את תנועת העבודה הרוסית שלנו"⁴.

ד. ב. רֵיאָזְנֹב*, אשר לאחרונה הפך מומר לבולשביזם, הסכמים עם המנשביקים בנקודה זו והפציר בועדים המפעליים "להתאבד באמצעות הפיכה לחלק אינטגרלי במבנה האיגודים המקצועיים"⁵.

הצירים האנארכו-סינדיקליסטיים המעטים לכנס "לחמו קרב נואש לשמר את האוטונומיה של הועדים... מקְסִימוֹבֶץ טען כי הוא וחבריו האנארכו-סינדיקליסטים היו "מרקסיסטים טובים יותר" הן מן הבולשביקים והן מן המנשביקים – הצהרה אשר עוררה סערה גדולה באולם"⁶. הוא רמז, בודאי, להצהרתו של מרקס כי שחרור מעמד העובדים חייב שיתחולל בידי העובדים עצמם.⁷ מקְסִימוֹבֶץ הפציר בצירים לזכור "כי הועדים המפעליים, אירגונים שקמו ישירות כתוצאה מן החיים עצמם במהלך המהפכה, היו הקרובים ביותר למעמד העובדים, קרובים הרבה יותר מן האיגודים המקצועיים"⁷. תפקידם של הועדים לא היה עוד להגן ולשפר את תנאיהם של העובדים. תפקידם היה מעתה לבקש מקום את עמדת-העיקר בתעשייה ובכלכלה. "כצאצאות המהפכה, על הועדים ליצור ייצור חדש על בסיס חדש"⁸. האיגודים "אשר מתאימים ליחסים הכלכליים הישנים של עיתות הצאר חיו מעבר לתוחלת-קיומם ולא יכולים לקחת על עצמם משימה זו"⁹.

מקְסִימוֹבֶץ צפה "סכסוך גדול בין כוח המדינה במרכז והאירגונים המורכבים באופן בלעדי מעובדים הנמצאים במקומות השונים"¹⁰. "תפקיד הפרולטרין הינו לתאם את כלל הפעילות, כלל האינטרס המקומי, ליצור מרכז, אך לא מרכז של צווים ותקנות אלא מרכז של הסדרה, של הנחיה – ורק באמצעות מרכז כזה לארגן את החיים התעשייתיים של הארץ"¹¹.

* ריאזנבוב, משכיל מרקסיסטי הידוע בעיקר כהיסטוריוגרף של איגוד העובדים הבינלאומי (ה-אינטרנציונל' הראשון), הפך מאוחר יותר למקים מוסד מרקס-אנגלס במוסקבה ופרסם ביוגרפיה של מרקס ואנגלס.

† גרגורי פטרוביץ' מקְסִימוֹבֶץ נולד ב-1893. השלים לימודי אגרונומיה בפטרורד ב-1915. הצטרף לתנועה המהפכנית בעודו סטודנט. ב-1918 הצטרף לצבא האדום. כאשר הבולשביקים השתמשו בצבא האדום לפעילות משטרתית ולפירוק העובדים מנשק סירב למלא פקודות ונידון למוות. הסולידריות של איגוד עובדי-הפלדה הצילה את חייו. ערך את העיתונים האנארכו-סינדיקליסטיים **קול העבודה** [גולוס טרודה] ו**קול העבודה החדש** [נובי גולוס טרודה]. נאסר ב-8 במרץ 1921 במהלך התקוממות קרונושטאדט. שוחרר מאוחר יותר באותה שנה בעקבות שביתת רעב אך רק לאחר התערבות צירים אירופאים הנוכחים בכנס של אינטרנציונל האיגודים המקצועיים האדומים. גלה מרוסיה.

‡ בברלין ערך את **נתיב העבודה** [ראבוטצ'י פוט], עיתון של סינדיקליסטים רוסים גולים. מאוחר יותר הגיע לפאריס ולבסוף השתקע בשיקגו. מת ב-1950. מחבר יצירות שונות על אנארכיזם ועל הטרור הבולשביקי (הגיליוטינה בפעולה, 1940).

§ מעניין ש-מרקסיסטית' דגולה כרוזה לוקסמבורג עתידה הייתה להכריז בכנס המכונן של המפלגה הקומוניסטית הגרמנית (ינואר 1919) כי האיגודים המקצועיים נועדו להיעלם, בהיותם מוחלפים בידי מועצות של נבחרים עובדים וחיילים וועדים מפעליים (**Bericht über die Behandlung des Grundungparteitages der KPD**, 1919, עמ' 16, 80).

בדברו בשם הוועדים המפעליים, עובד-שורה בשם פֶלוֹסוֹב ערך התקפה על מנהיגי המפלגה. הללו ביקרו ללא-הרף את הוועדים "על אי פעולתם לפי החוקים והתקנות", אך לא הצליחו להציג תוכנית לִכְדָּת [coherent] משלהם. הם רק דיברו. "כל זאת ישחק את העבודה המקומית. האם עלינו לעמוד מלכת באופן מקומי, לחכות ולא לעשות דבר? רק אז לא נטעה טעויות. רק אלו שאינם עושים מאום אינם טועים טעויות". שליטת עובדים אמיתי הייתה הפתרון להתפוררותה הכלכלית של רוסיה. "הדרך היחידה החוצה מן המשבר שנותרה לעובדים הינה לקחת את המפעלים לידיהם-הם ולנהלם".¹²

ההתרגשות בכנס הגיעה לשיא כאשר ביל שאטוב* אפיין את האיגודים המקצועיים כ-"גופות חיות" והפציר במעמד העובדים "להתארגן במקומות השונים וליצור רוסיה חדשה, חופשית, ללא אל, ללא צר, וללא בוס באיגוד המקצועי". כאשר ריאזאנוב מחה על השמצתו של שאטוב את האיגודים, מקסימוב יצא לעזרת חברו, בפטרו את מחאותיו של ריאזאנוב כאלה של אינטלקטואל איש-צוארון-לבן אשר לא עבד, לא הזיע, ולא הרגיש את החיים מעולם. ציר אנארכו-סינדיקליסט אחר, בשם לאַפֶּטב, הזכיר למתכנסים כי המהפכה חוללה "לא רק בידי האינטלקטואלים, אלא בידי 'ההמונים'" ולפיכך היה חיוני כי רוסיה "תקשיב לקול ההמונים העובדים, הקול מלרע".¹³

הצעת ההחלטה האנארכו-סינדיקליסטית הקוראת ל-"שליטת עובדים אמיתית, לא שליטת עובדים מדינתית", והמפצירה "כי אירגון הייצור, התעבורה וההפצה יועבר מיידית לידי האנשים העמלים עצמם ולא למדינה או למערכת שירות ציבורי כלשהיא המורכבת מסוג כזה או אחר של אויב מעמדי" נדחתה. (חוזקם העיקרי של האנארכו-סינדיקליסטים היה בקרב כורי אזור דְּבַאֲלֶצֶב באגן הזֶדוֹן, בקרב עובדי-הנמל ועובדי תעשיית הבטון של אֶקְטֶרִינֶבּוֹדָר ונובוסיבירסק ובקרב עובדי הרכבות של מוסקבה. בכנס היו להם 25 צירים, על בסיס של ציר אחד לכל 3,000-3,500 חברים).¹⁴

הממשלה החדשה לא אוותה כלל וכלל לסבול דברים כאלו על הרחבת כוח הוועדים. היא הכירה בבחירות באיגודים ככוח יציב יותר ו-אנארכי פחות (היינו כוח נוח יותר לשליטה מלעיל) לו תוכל להעניק זמנית תפקידים מנהליים בתעשייה. הבולשביקים הפצירו לפיכך "באירגוני האיגודים המקצועיים, כאירגונים מעמדיים של הפרולטריון הבנויים לפי העקרון התעשייתי, לקחת על עצמם את המשימה העיקרית של אירגון הייצור ושחזור הכוחות היצרניים המוחלשים של הארץ".¹⁵ (בשלב מאוחר יותר הבולשביקים עתידים היו להילחם בשיניים לנישול האיגודים מאותם תפקידים עצמם ולהעבירם בנחישות לידי ממוני מפלגה. למעשה, דרישות המפלגה מינואר 1918 עתידות היו להיוטח בפניה שוב ושוב במהלך 3 השנים הבאות. עניין זה יידון בהמשך.)

הכנס, והרוב הבולשביקי המכריע שבו, הצביע על התמרת הוועדים המפעליים לכדי גופי איגוד-מקצועי.¹⁶ הצירים המנשביקים והס"רים הצביעו יחד עם הבולשביקים על הצעת החלטה המכריזה כי "מרכז שליטת העובדים הינו משימתם של האיגודים המקצועיים".¹⁷ שליטת עובדים' הוגדרה כ-"מכשיר באמצעו צריכה התכנית הכלכלית האוניברסלית להיות מיושמת באופן מקומי".¹⁸ "היא רמזה על הרעיון המוגדר של תקנון [standardisation] בתחום הייצור".¹⁹ היה זה אך מצער אם העובדים פירשו את המונח באופן מרחיק-לכת יותר. "בעובדת אי-הבנתם של העובדים את מושג שליטת העובדים ופירושם המוטעה אותו אין די להצדיק את דחייתו".²⁰ הדבר אליו התכוונה המפלגה במונח 'שליטת עובדים' פורט במפורש. הפירוש היה, בין היתר, כי "תהיה זו חריגה מתחום היכולת של הגופים הנמוכים של שליטת עובדים לו היה ניתן בידיהם תפקיד של שליטה כספית... על זו להיות בידיו גופי השליטה הגבוהים, בידי מנגנון הניהול הכללי, בידי המועצה העליונה לכלכלה הארצית [ה-יוסנקה]. בתחום הכספים, כל דבר חייו להיות לגופים הגבוהים של שליטת עובדים".²¹ "כדי ששליטת עובדים תניב תועלת מירבית לפרולטריון הכרחי להימנע מאוטומיזציה שלה. אל לעובדים במיזמים בודדים להיות עם הזכות להחליט החלטות סופיות בשאלות הנוגעות לקיום המיזמים".²² חינוך-מחדש רב היה דרוש, ופעולה זו יועדה להיות מופקדת בידי "ועדות השליטה הכלכלית" של האיגודים. היה עליהן להטמיע בשורות העובדים את התפיסה הבולשביקית של שליטת עובדים.

"על האיגודים המקצועיים לעבור על כל צו של הוועדים המפעליים בתחום השליטה, להסביר באמצעות ציריהם במפעלים ובבתי-המלאכה כי השליטה על הייצור אין פירושה העברת המיזם לידי העובדים בו, כי אין היא שווה לחיבורת הייצור והחליפין".²³ ברגע בו 'נבלעו' הוועדים, האיגודים יהפכו לסוכנות המתווכת באמצעותה תומר שליטת העובדים בהדרגה בשליטת מדינה.

לא היו אלו דיונים מופשטים. בבסיסן של המחלוקות, עמד על כף-המאזניים כל מושג הסוציאליזם: כוח העובדים או כוח המפלגה הפועלת בשם מעמד העובדים. "אם יצליחו העובדים בשמירת בעלותם על המפעלים שתפסו, אם ינהלו את המפעלים הללו בעצמם, אם יחשיבו את המהפכה לנשלמת, אם יחשבו כי סוציאליזם כונן, הרי שלא יהיה כל צורך בהנהגה המהפכנית של הבולשביקים".²⁴

* ולאדימיר שאטוב, יליד רוסיה, היגר לקנדה ואז לארה"ב. ב-1914 הדפיס-מחדש בחשאי 100,000 עותקים של חוברת אמצעי-המניעה הנודעת-לשמצה של מרגרט סאנגר, **הגבלת משפחה**. עבד כטכנאי מכוונת, איש-נמל ומדפיס. הצטרף ל-IWW (עובדי התעשייה של העולם [Industrial Workers of the World]). סייע מאוחר יותר להפיק את **גולוס טרודה**, הפרסום האנארכו-סינדיקליסטי השבועי של איגוד העובדים הרוסים של ארה"ב וקנדה. חזר לפטרוגרד ביולי 1917 ו-שנת מחדש את גולוס טרודה בבירה הרוסית. מאוחר יותר הפך חבר של המועצה המהפכנית הצבאית של פטרוגרד וקצין בארמיה האדומה ה-10. ב-1919 שיחק תפקיד חשוב בהגנה על פטרוגרד נגד יודניץ. ב-1920 הפך לשר התחבורה ברפובליקה הסובייטית המזרחית-הרחוקה. נעלם במהלך הטיהורים של 1936-1938.

המרירות בה נושא הועדים המפעליים נידון מדגישה נקודה נוספת.

"למרות שהבולשביקים היוו רוב בוועדה הכל-רוסי הראשון של ועדים מפעליים – ולמרות שכניציגי הועדים המפעליים יכולים היו הם לכפות קבלת החלטות באמצעות ועידה זו, הם לא יכולים היו לכפות החלטות מול ההתנגדות של הועדים המפעליים עצמם... הועדים המפעליים קיבלו את ההנהגה הבולשביקית רק כל עוד התפלגות המטרות [בין הצדדים] לא באה לידי מבחן".²⁵

כנס האיגודים המקצועיים הראשון חזה גם במחלוקת בווערת בשאלת יחס האיגודים המקצועיים למדינה. המנשביקים, בטענם כי המהפכה תוכל להביא רק רפובליקה בורגנית-דמוקרטית, התעקשו על אוטונומיית האיגודים ביחס למדינה הרוסית החדשה. כדבריו של מאיסקי: "אם קפיטליזם נותר על כנו, המשימות מולן עומדים איגודים מקצועיים תחת קפיטליזם נותרות בלא שינוי".²⁶ אחרים הרגישו גם כן כי קפיטליזם יבסס עצמו מחדש וכי אל לאיגודים לעשות דבר אשר יפגע בכוחם. מְרָטוּב הציג נקודת-השקפה מתוחכמת יותר: "במצב היסטורי זה", אמר, "ממשלה זו אינה יכולה לייצג את מעמד העובדים לבדו. היא אינה יכולה אלא להיות מינהל דה-פקטו המקושר בהמון הטרונגי של אנשים עמלים, ובו יסודות פרולטרניים ובלתי-פרולטרניים גם-יחד. היא אינה יכולה, לפיכך, לנהל את מדיניותה הכלכלית לפי הקיום העקבי והמובעים-בהירות של האינטרסים של מעמד העובדים".²⁷ האיגודים המקצועיים יכולים היו. לפיכך על האיגודים המקצועיים היה לשמר עצמאות מסוימת ביחס למדינה החדשה.

מעניין להבחין כי בפולמוסו ב-1921 עם טרוצקי – אשר, אגב, היה מאוחר הרבה יותר מדי – לנין עתיד היה להשתמש בטיעון דומה למדי. הוא עתיד היה להטעים את הצורך עבור העובדים להגן על עצמם נגד מדינתם-שלהם, המוגדרת לא רק כמדינת 'עובדים', אלא כ-'מדינת עובדים ואיכרים', ויתר על כן מדינה בעלת 'עיוותים ביוורקטיים'.

נקודת-ההשקפה הבולשביקית, בה תמכו לנין וטרוצקי ואשר הועלתה בידי ז'ינובייב, הייתה כי על האיגודים המקצועיים להיות כפופים לממשל, אך לא להיות מתוכללים לתוכו. ניטראליות האיגודים המקצועיים הוגדרה באופן רשמי כרעיון 'בורגני', אנומליה במדינת עובדים.²⁸ הצעת ההחלטה שאימץ הכנס ייצגה בבירור רעיונות דומיננטיים אלו: "על האיגודים המקצועיים לשאת בעיקר משא אירגון הייצור ושיקום הכוחות הכלכליים המנותצים של הארץ. משימותיהם הדחופות ביותר כוללות את ההשתתפות הפעלתנית בכל הגופים המרכזיים הנקראים להסדיר את התוצרת, באירגון שליטת העובדים (כך!), ברישום ובהפצה של כוח העבודה, באירגון החליפין בין עיר וכפר... במאבק נגד חבלה ובאכיפת החובה הכללית לעבוד...".

"בהתפתחם ראוי כי האיגודים המקצועיים, בתהליך המהפכה הסוציאליסטית הנוכחית, יהפכו לגופים של כוח סוציאליסטי, וככאלו עליהם לפעול בתיאום ובכפיפות לגופים אחרים כדי להפעיל את העקרונות החדשים... הכנס האסף כך שכתוצאה מן התהליכים שנחזו זה-מכבר, האיגודים המקצועיים יתמרו בודאי לכדי גופים של המדינה הסוציאליסטית. השתתפות באיגודים המקצועיים תהא עבור כל האנשים המועסקים בכל תעשייה חובתם כלפי המדינה".

הבולשביקים לא קיבלו פה-אחד את השקפותיו של לנין בשאלות אלה. בעוד שטרוצקי, דוברם העיקרי בענייני איגודים מקצועיים, ציין כי "אינטרסים מגזריים של קבוצות עובדים חייבים להיות מוכפפים לאינטרסים של כלל המעמד"²⁹ – אותם זיהה כמו בולשביקים רבים כל-כך עם הגמוניית המפלגה הבולשביקית – ריאזאנוב טען כי "כל עוד המהפכה החברתית בה הוחל כאן לא התמזגה עם המהפכה החברתית של אירופה ושל העולם כולו... הפרולטריון הרוסי... חייב לעמוד על משמרתו ואל לא לנטוש ולו אחד מכלי-נשקו... עליו לתחזק את אירגוני האיגודים המקצועיים שלו".³⁰

לשיטתו של ז'ינובייב, "לעצמאות של האיגודים המקצועיים תחת ממשלת עובדים לא יוכל להיות כל משמעות זולת הזכות לתמוך ב-'מחבלים'". למרות זאת, צ'פּוֹרֹבִיץ', בולשביק איש-איגודים-מקצועיים, הציע כי הכנס יאשר את זכות האיגודים להמשיך ולנקוט בפעולת שבתה בהגנה על חבריהם. הצעת החלטה בנוסח זה, לעומת זאת, נדחתה.³¹

כפי שניתן היה לצפות, הגישה הדומיננטית של המפלגה הדומיננטית (הן ביחס לועדים המפעליים והן ביחס לאיגודים) עתידה הייתה לשחק תפקיד חשוב בהתפתחות המאורעות בהמשך. היא עתידה הייתה להיווכח כ- 'עובדה היסטורית אובייקטיבית' בה-במידה כמו ה-'חורבן' וה-'אטומיזציה של מעמד העובדים' שנגרמו בידי מלחמת-האזרחים (העתידה לבוא). ניתן, למעשה, לטעון כי הגישות הבולשביקיות לועדים המפעליים (ומחיקת התקוות הגדולות שועדים אלו ייצגו עבור מאות אלפי פועלים) עתידות היו להביא לאדישות ולציניות של מעמד העובדים או לחזקן, ולתרום לנפקדות ולחיפוש הפתרונות הפרטיים למה שהיו בעיות חברתיות, תופעות שאת כולן עתידים היו הבולשביקים לגנות בקול רם כל-כך. מעל לכל חיוני להטעים כי המדיניות הבולשביקית ביחס לועדים ולאיגודים אשר תיעדנו במידה של פירוט קודמה שנים-עשר חודשים לפני הרצח של קרל ליבקנכט ורוזה לוקסמבורג – הווה אומר לפני הכשלון חסר-התקנה של המהפכה הגרמנית, מאורע הנתפס לרוב כ-'מצדיק' רבים מן הצעדים שנקטו בידי השליטים הרוסיים.

21-15 בינואר

כנס כל-רוסי ראשון של עובדי טקסטיל נערך במוסקבה.

הבולשביקים מהווים רוב. הכנס הכריז כי "שליטת עובדים הינה אך צעד של-מעבר לאירגון המתוכנן של הייצור וההפצה".³² האיגוד אימץ מספר תקנות חדשות המכריזות כי "התא הנמוך ביותר של האיגוד הינו הועד המפעלי, אשר מחייבתו כוללת יישום, במיזם נתון, של כל צווי האיגוד".³³ אפילו במקל הגדול נופפו: בפנותו לכנס, לוזובסקי הצהיר

כי "אם הלוואל-פטריוטיזם של מפעלים בודדים סותר את האינטרסים של כלל הפרולטריון, אנו מצהירים בלא-תנאי כי לא נהסס לפני הפעלת כל אמצעי (הדגשה שלי) לדיכוי נטיות המזיקות לעמלים".³⁴ המפלגה, במילים אחרות, יכולה לכפות את תפיסתה של האינטרסים של מעמד העובדים, אפילו נגד העובדים עצמם.

31-23 בינואר

כנס כל-רוסי שלישי של סובייטים.

פברואר

צו בולשביקי המלאים את האדמות.

3 במרץ

חתימה על הסכם השלום של ברסט-ליטובסק.

צו מפורסם על-ידי הווסנקה המגדיר את תפקידי הניהול הטכני בתעשייה. נקבע כי כל מרכז ניהולי ימנה לכל מיזם תחת חסותו ניצב (אשר יהיה נציג הממשלה והמפקח) ושני מנהלים (directors) (אחד טכני ואחד מינהלי). את החלטות המנהל הטכני יוכלו לבטל רק הממונה הממשלתי או ה-ניהול המרכזי של התעשייה (במילים אחרות רק ה-מנהל המינהלי היה תחת שליטה כלשהיא מלרע).

הצו קבע את העקרון לפיו "במיזמים מולאמים שליטת עובדים מופעלת באמצעות הגשת כל ההצטרות וההחלטות של הועד המפעלי או ועד בית-המלאכה, או של ועדת השליטה, למועצה הכלכלית המינהלית לאישור". "לא יותר ממחצית החברים במועצה המינהלית צריכים להיות עובדים או מועסקים".³⁵

במהלך החודשים הראשונים של 1918, הווסנקה החלה לבנות, מלעיל, את ה-מנהל האחד' של תעשייות מסויימות. הדפוס ראוי ללימוד. במהלך 1915 ו-1916 הממשל הצארי הקים גופים מרכזיים (שנקראו לעיתים 'ועדים' ולעיתים 'מרכזים') המושלים בפעילויות תעשייות המייצרות סחורות הדרושות ישירות או בעקיפין לניהול המלחמה. עד 1917 גופים מרכזיים אלו (אשר הורכבו בדרך-כלל מנציגי התעשייה המסויימת, ואשר הפעילו סמכויות הסדרה מסויימות) התפשטו כמעט בכל התחום של ייצור תעשייתי. במהלך המחצית הראשונה של 1918 הווסנקה השתלטה בהדרגה על גופים אלו (או מה שנוותר מהם) והמירתם – תחת השם גלאבקי (ועדות ראשות) או צ'נטרי (מרכזים) לגופים מנהליים הכפופים להכוונת הווסנקה ולשליטתה. ה-יועדה הראשה' לתעשיית העור (גלאבחוזה) הוקמה בינואר 1918. אחריה מיהרו לבוא ועדות ראשות של נייר ושל סוכר, ואז 'מרכזי' סבון ותה. אלו, יחד עם הצ'נטרוטקסטיל, היו כולם קיימים כבר עד מרץ 1918. הן "כמעט ולא יכולים היו להיווצר אלא על יסודות שהונחו כבר קודם למהפכה, וללא שיתוף-הפעולה של הסגל המנהלי והטכני... מעין שותפות מרומזת של אינטרסים ניתנת לזיהוי בין הממשלה וההגיוניים והמתונים יותר מבין התעשיינים בחילול חזרה לצורה מסויימת של ייצור מסודר".³⁶

מצב זה העלה שאלה בעלת חשיבות תיאורטית משמעותית. מרקסיסטים טענו באופן מסורתי כי מהפכנים לא יוכלו אך לתפוס כפשוטם את המוסדות הפוליטיים של החברה הבורגנית (פרלמנט וכיוצא באלו) ולהשתמש בהם למטרות שונות (הווה אומר להבאת הסוציאליזם). הם טענו תמיד כי מוסדות פוליטיים חדשים (סובייטים) חייבים יהיו להיווצר לביטוי המציאות של כוחם של העובדים. אך הם נותרו לרוב בשקט זהיר בשאלה האם מהפכנים יוכלו 'לתפוס' את המוסדות של הכוח הכלכלי הבורגני ולהשתמש בהם למטרותיהם-הם – או האם על אלו יהא תחילה להינתן, ואחר-כך להיות מוחלפים בסוג חדש של מוסדות, המייצגים שינוי יסודי ביחסי הייצור. הבולשביקים ב-1918 בחרו בחירה ברורה באפשרות הראשונה. אפילו בתוך שורותיהם-הם, בחירה זו עתידה הייתה להעלות את ההערכה כי כל האנרגיות יכוונו עתה ל-"תחזוק ופיתוח של יכולת הייצור, לבניין אורגני, ובתוך כך סירוב להמשיך את שברון ייחסי הייצור הקפיטליסטיים ואפילו שחזור חלקי שלהם".³⁷

8-6 במרץ

כנס המפלגה [הבולשביקית] השביעי.

דיונים סוערים במהלך כנס זה, שהיה קצר ביותר, התמקדו בחתימה על הסכם ברסט-ליטובסק.

8-6 במרץ

כנס כל-רוסי רביעי של סובייטים.

מרץ

קומוניסטים 'שמאליים' (אוסניסקי, בוכארין, לומוב, סמירנוב) מוצאים מעמדות בכירות במועצה הכלכלית העליונה – בין היתר בשל גישתם לברסט-ליטובסק – ומוחלפים ב-'מתונים' כמו מיליוטין וריקוב.³⁸

צעדים מידיים נלקחים לתגבור הסמכות ההנהלתית, לשחזור משמעת העבודה וליישום תמריצי שכר תחת פיקוח אירגוני האיגודים המקצועיים. כל העניין היווה הדגמה ברורה שה-'שמאליים' בעמדות מנהליות גבוהות אינם תחליף לשליטת אנשי-השורה הנקודת הייצור.

26 במרץ

חדשות של הוועד הפועל המרכזי הכל-רוסי מפרסם צו (שהוצא בידי מועצת קומיסרי-העם) על "מרכז ניהול קיי-הרכבת". צו זה, אשר הפסיק את שליטת העובדים בקיי-הרכבת היה "תנאי-מוקדם הכרחי לשיפור תנאי מערכת התחבורה".³⁹

הוא הדגיש את הבהילות שב-"משמעת עבודה של-ברזל" ו-"ניהול בידי-איש-אחד" בקיי-הרכבת והעניק כוחות "דיקטטוריים" למיניסטריון דרכי התעבורה. פסקה 6 הכריזה על הצורך בפרטים נבחרים לפעול כ-"מנהלים טכניים מינהליים" בכל מרכז מקומי, מחוזי או אזורי של קיי-הרכבת. פרטים אלו יהיו "אחראים בפני קומיסרי-העם לדרכי תעבורה". הם יועדו להיות "התגלמות כל הכוח הדיקטטורי של הפרולטריון במרכז קיי-הרכבת הנתון".⁴⁰

26 במרץ

טרוצקי, אשר מונה לקומיסר-העם לעניינים צבאיים לאחר ברסט-ליטובסק, עסק באירגון מהיר מחדש של הצבא האדום. עונש המוות על אי-ציות לפקודה תחת אש הוחזר לשימוש. כך, בהדרגה, הוחזרו גם ההצדעה, צורות הפנייה המיוחדות, אזורי מגורים נפרדים וזכויות-היתר האחרות של הקצינים. צורות דמוקרטיות של אירגון, ובכללן בחירת הקצינים, בוטלו עד-מהרה. "הבסיס הבחירתי", כתב טרוצקי "הינו חסר-טעם פוליטית ובלתי-כדאי מבחינה טכנית ונזנח זה-מכבר בצו".⁴¹

נ. ו. קרילינקו, אחד מן השותפים למשרת קומיסר-העם לעניינים צבאיים, אשר מונה לאחר מהפכת אוקטובר, התפטר בשאט-נפש ממוסד ההגנה⁴² בעקבות צעדים אלו.

3 באפריל

המועצה המרכזית של איגודים מקצועיים פרסמה את ההכרזה המפורטת הראשונה שלה על תפקיד האיגודים המקצועיים ביחס ל-'משמעת עבודה' ו-'יתמריצים'.

על האיגודים המקצועיים "להפעיל את כל מאמציהם להעלאת פריון-העבודה של העבודה וליצור באופן עקבי במפעלים ובבתי-מלאכה את היסודות ההכרחיים של משמעת עבודה".

על כל איגוד להקים ועדה "לקבוע נורמות של פריון-עבודה לכל מקצוע וסוג של עובדים". השימוש בשכר יחידה [rate piece] כדי "להעלות את פריון העבודה" התקבל כנחוץ. נטען כי "בונוסים על פריון-עבודה מעל הנורמה המקובלת עשוי במסגרת גבולות מסויימים להיות אמצעי יעיל להעלאת פריון-העבודה מבלי להתיש את העובד". לבסוף, אם "קבוצות מסויימות של עובדים" יסרבו להיכפף למשמעת האיגודים, ניתן יהיה כמפלט אחרון לסלק מן האיגוד "עם כל ההשלכות הנובעות מכך".⁴³

11-12 באפריל

פלוגת חמושות של צ'קה [המשטרה החשאית של המשטר החדש] פושטות על 26 מרכזים אנארכיסטיים במוסקבה. לחימה פורצת בין סוכני צ'קה ואנשי 'המשמרות השחורים' במנזר דונ'סקווי. 40 אנארכיסטים נהרגים או נפצעים, מעל 500 נאסרים.

20 באפריל

שאלת שליטת העובדים נידונה עתה דיון רחב בתוך המפלגה. ועד מחוז לנינגרד מפרסמת את הגיליון הראשון של **קומוניסט** (Kommunist); ביטאון תאורטי קומוניסטי-'שמאלי' בעריכת בוכארין, ראדק ואוסינסקי, אליהם יצטרף מאוחר יותר גם סמירנוב). גיליון זה הכיל את ה-"תזות על המצב הנוכחי" של המחברים.

העיתון הוקיע "מדיניות עבודה המתוכננת להחזיר בעובדים משמעת תחת דגל ה-'משמעת-העצמית', כינונו של שירות-עבודה-חובה לעובדים, שכרי יחידה, והארכת יום העבודה". הוא הכריז כי "החזרתה של משמעת עבודה בהקשר לשחזור הניהול הקפיטליסטי בתעשייה אינו יכול להעלות באמת את פריון העבודה". המעשה "יצמצם את היוזמה, הפעילות והאירגון המעמדיים של הפרולטריון. הוא מאיים לשעבד את מעמד העובדים. הוא יעורר אי-נחת בקרב הגורמים המפגרים כמו גם בקרב חלוץ הפרולטריון. כדי לכונן מערכת זו בפני השנאה הנפוצה כעת בקרב הפרולטריון נגד ה-'מחבלים הקפיטליסטיים' המפלגה הקומוניסטית תיאלץ להסתמך על הזעיר-בורגנות נגד העובדים". היא "תהרוס עצמה כמפלגת הפרולטריון".

הגיליון הראשון של העיתון החדש הכיל גם אזהרה חמורה של ראדק: "אם המהפכה הרוסית תופל בידי אלימות מצד הנגד-מהפכה הבורגנית היא תתעלה שוב כמו פניקס; אם, תחת זאת, תאבד היא את אופיה הסוציאליסטי ובכך תאכז את המוני העובדים, למכה זו יהיו השלכות נוראיות פי עשרה לעתיד המהפכה הרוסית והבינלאומית".⁴⁴

* במשך שנים הוקיעה הספרות הטרוצקיסטית את אותם מאפיינים ראקציוניים של הצבא האדום כדוגמאות של מה שקרה לו יתחת הסטאליניזם. למעשה, נקרא על שינויים אלו תגר לראשונה בידי סמירנוב בכנס המפלגה השמיני במרץ 1919.

אותו הגיליון הזהיר גם מ- "מרכז ביורוקרטי, שלטונם של קומיסרים שונים, אובדן העצמאות לסובייטים מקומיים ובפועל דחיית סוג הקומונה-מדינה הנשלטת מלרע".⁴⁵ "היה זה באמת נחמד מאוד", ציין בוכארין, "לומר כפי שאמר לנין (ב-המדינה ומהפכה) כי על כל טֶבַח ללמוד לנהל את המדינה. אך מה קורה כאשר לכל טבח יש קומיסר הממונה לחלק לו הוראות?"

הגיליון השני של העיתון הכיל מספר הערות נבואיות מאת אוסינסקי: "אנו תומכים בבניין החברה הפרולטרית בידי היצירתיות המעמדית של העובדים עצמם, לא בידי צווי-הצאר של 'מובילי התעשייה'... אם הפרולטריון עצמו אינו יודע כיצד ליצור את התנאים-המוקדמים לאירגון הסוציאליסטי של העבודה אף גורם אחר לא יוכל לעשות זאת עבורו ואף גורם לא יוכל לאלצו לעשות כן. המקל, אם יונף כלפי העובדים, ימצא עצמו בידי כוח חברתי שהינו או תחת השפעת מעמד חברתי אחר או שהינו בידי הכוח הסובייטי; אך הכוח הסובייטי יאלץ אז לבקש תמיכה נגד הפרולטריון ממעמד אחר (היינו האיכרות) ובכך יהרוס עצמו כדיקטטורת הפרולטריון. סוציאליזם ואירגון סוציאליסטי ייכון בידי הפרולטריון עצמו, או שלא ייכון כלל – דבר אחר ייכון – קפיטליזם מדינתי".⁴⁶

לנין הגיב בחדות רבה; ההשמצה המקובלת באה אז. השקפות הקומוניסטים ה- 'שמאליים' היו "חרפה". "דחייה מוחלטת של הקומוניזם למעשה", "עריקה למחנה הזעיר-בורגנות".⁴⁷ השמאל היה "מעודד בידי האיסוביים (המנשביקים) וטיפוסי 'יהודה איש-קריות' אחרים של הקפיטליזם". מסע ציבורי שעורר בלנינגרד אילץ את קומוניסט להעביר את מקום פרסומו למוסקבה, שם הופיע העיתון מחדש רשית תחת חסותו של אירגון המפלגה האזורי של מוסקבה, ומאוחר יותר כשופר ה- 'בלתי-רשמי' של קבוצת חברים. לאחר הופעת הגיליון הראשון של העיתון, ועידת מפלגה שכונסה-בחיפזון בלנינגרד סיפקה לנין רוב ו- "דרשה כי חסידי קומוניסט יפסיקו את קיומם האירגוני הנפרד".⁴⁸

עד כאן לגבי הזכויות-לכאורה של סיעות במפלגה, ב-1918! (הווה אומר זמן רב לפני שהכנס העשירי אסר באופן רשמי על קיום סיעות – ב-1921).

במהלך החודשים הבאים הלניניסטים הצליחו בהחבת שליטתם האירגונית לתחומים אשר במקור גיבו את ה- 'שמאלנים'. עד סוף מאי אירגון המפלגה באזור אוכל, שהיה פרולטרי ברובו המובהק, והונהג בידי פְּרָאָבְרָאָז'יִנְסְקִי, ומשרד המפלגה האזורי של מוסקבה נזכו בחזרה בידי תומכי הנהגת המפלגה. הגיליון הרביעי והאחרון של קומוניסט (מאי 1918) נאלץ להתפרסם כעיתון סיעתי פרטי. הסדרתם של נושאים חשובים אלו, בעלי ההשפעה העמוקה על כלל מעמד העובדים, לא הייתה "באמצעות דיון, שכנוע או פשרה, אלא בידי מסע לחץ גבוה באירגוני המפלגה, מגובה בידי מטר של עלבונות בעיתונות המפלגה ובהכרזות מנהיגי המפלגה. פולמוסי של לנין נתנו את הטון וסגנון האירגוניים החזירו את חברי המפלגה לתלם".⁴⁹ רבים בתנועה המהפכנית המסורתית יכירו היטב שיטות אלה!

28 באפריל

מאמרו של לנין על "המשימות המיידיות של הממשלה הסובייטית" פורסם בחדשות של הועד הפועל המרכזי הכל-רוסי. המאמר קרא ל- "צעדים וצווים" "להעלאת משמעת העבודה" אשר הייתה "התנאי לתחייה כלכלית". (בין האמצעים שהוצעו היו הכנסתה לשימוש של מערכת כרטיסים לרישום פריון-העבודה של כל עובד, תיקון תקנות מפעליות בכל מיזם, כינון משרדי קצב תפוקה למטרת קביעת רמת תפוקתו של כל עובד ותשלום בונוסים כספיים על פריון-עבודה מוגדל).

אם לנין חש אי-פעם בפנים העלולים להזיק של הצעות אלה, הוא בודאי לא ציין זאת. לא היה דרוש דימיון רב, עם זאת, לראות ב-'דוחפי העטים' (העורכים רישום של 'פריון-עבודתו של כל עובד') ובפקידים (המאיישים את 'משרדי קצב התפוקה') כיסודות חסרי-הצורה של ביורוקרטיה חדשה.

לנין הרחיק לכת אף יותר. הוא כתב: "עלינו להעלות את שאלת העבודה לפי יחידות וליישמה ולבחון אותה בפועל... עלינו להעלות את שאלת יישומו של הרבה ממה שהוא מדעי ומתקדם בשיטת טיילור⁵⁰... הרפובליקה הסובייטית חייבת לאמץ בכל מחיר את כל שהוא בעל-ערך בהישגי המדע והטכנולוגיה בתחום זה... עלינו לארגן ברוסיה מחקר ולימוד של שיטת טיילור". רק "המייצגים המודעים של רפיון זעיר-בורגני" יכולים היו לראות בצו שהוצא זה-לא-מכבר על ניהול קוי-הרכבת "אשר העניק למנהיגים הפרטים כוחות דיקטטוריים" סוג של "עזיבה של עקרון הקולגיום, של הדמוקרטיה ושל יתר עקרונות הממשלה הסובייטית".

"הניסיון המובהק של ההיסטוריה הראה כי הדיקטטורה של פרטים הייתה פעמים רבות הרכב של דיקטטורת המעמדות המהפכניים וערוץ הביטוי שלה". "תעשייה ממוכנת רחבת-היקף אשר הינה המקור הייצרני החומרי והמסד לסוציאליזם – מצריכה אחדות מוחלטת ונוקשה של רצון... כיצד יכולה אחדות רצון להיות מובטחת אי-פעם? באמצעות הכפפה של אלפים את רצונם לרצון האחד".

"כפיפות ללא-עוררין לרצון יחיד הינה הכרחית להצלחת תהליכי העבודה המבוססים על תעשייה ממוכנת רחבת-היקף... כיום המהפכה דורשת, לטובת הסוציאליזם, כי ההמונים יצייתו בלא-עוררין לרצון היחיד של מנהיגי תהליך העבודה"⁵¹ (ההדגשות במקור).

הדרישה לציות ללא-עוררין הובעה, במהלך ההיסטוריה, בידי ריאקציונרים אינספור, אשר ביקשו מעבר לכך גם לכפות ציות כזה על אותם אלו עליהם הפעילו סמכות. גישה ביקורתית (ומבקר-עצמית) ביותר הינה, מאידך, סימן-ההיכר של מהפכן אמיתי.

בורְבֶּסְטֵיִק, אנארכיה, גולוס טרודה ובטאונים אנארכיסטיים בולטים אחרים נסגרו.

פראובראזינסקי, בכתבו ב-**קומוניסט** מזהיר: "המפלגה תיאלץ להחליט בקרוב עד איזו דרגה הדיקטטורה של פרטים תורחב מקוי-הרכבת וענפים אחרים של הכלכלה למפלגה עצמה".⁵²

5 במאי

פרסום **ילדותיות ומנטליות זעיר-בורגנית של האגף השמאלי**. לאחר הוקעות השקפות **קומוניסט** כ-"שעורוריה של הפרכת סיסמאות", "התרברבות בסיסמאות מתחסדות", וכו' וכו' וכו', לנין ניסה לענות לכמה מן הנקודות שהעלו הקומוניסטים השמאליים. לפי לנין 'קפיטליזם מדינתי' לא היה סכנה. הוא היה, תחת זאת, דבר שיש להתכוון אליו. "לו כוננו קפיטליזם מדינתי בתוך 6 חודשים היינו משיגים הצלחה גדולה וביטחון מוחלט כי בתוך שונה הסוציאליזם ישיג אחיזה הדוקה לצמיחות ויהפוך לחסין-פגע בארצנו". "כלכלית, קפיטליזם מדינתי הינו עדיף במידה עצומה על מערכת הכלכלה הנוכחית... לכוח הסובייטי אין סיבה איומה לפחד ממנה, שכן המדינה הסובייטית הינה מדינה בה כוח העובדים והעניים מובטח" (משום ש-מפלגת עובדים' מחזיקה בכוח הפוליטי).

ה-"סכום הכולל של התנאים הנחוצים לסוציאליזם" היו "טכניקה קפיטליסטית רחבת-היקף המבוססת על המילה הארמונה במדע המודרני... בלתי-ניתנת להעלות על הדעת ללא אירגון מדינתי מתוכנן הכופף עשרות מיליוני אנשים להקפדה הנוקשה על תקן יחיד בייצור ובהפצה" ו-"כוח מדינה פרולטרני". (חשוב לציין כי כוח מעמד העובדים בייצור אינו מוזכר כאחד מן ה-'תנאים הנחוצים לסוציאליזם'). לנין ממשיך בציון כי ב-1918 "שני החצאים הנפרדים של הסוציאליזם התקיימו זה לצד זה כמו שתי תרנגולות-לעיתד בקליפה אחת של אימפריאליזם בינלאומי". ב-1918 גרמניה ורוסיה היו ההתגלמות, בהתאמת, של "התנאים הכלכליים, היצרניים והחברתיים לסוציאליזם מחד, ושל התנאים הפוליטיים מאידך". משימת הבולשביקים הייתה "ללמוד את הקפיטליזם המדינתי של הגרמנים, לא לחסוך כל מאמץ בהעתקתו". אל להם "להירתע מאימוץ שיטות דיקטטוריות להאיץ את העתקתו". כפי שפורסם במקור⁵³, תמלילו של לנין כולל אז את הביטוי המעניין: "משימתנו הינה להאיץ זאת אפילו יותר מאשר פטר האיץ את אימוץ המערביות בידי רוסיה הברברית, באי-הרתע מן השימוש בשיטות ברבריות להילחם בברבריות". זו הייתה אולי ההתייחסות המערצת היחידה לצאר כלשהוא במקום כלשהוא בכתבי לנין. בציטוט קטע זה שלוש שנים לאחר מכן השמיט לנין את ההתייחסות לפטר הגדול.⁵⁴

"אותה הדרך עצמה", המשיך לנין, "מובילה מן הקפיטליזם הזעיר-בורגני הרווח ברוסיה ב-1918 לקפיטליזם רחב-היקף ולסוציאליזם, דרך אותה תחנת-ביניים עצמה ששמה חשבונאות ושליטה כלל-ארציות בייצור ובהפצה". לחימה בקפיטליזם מדינתי, באפריל 1918, הייתה (לגבי דידו של לנין) "הכאת האויר".⁵⁵

ההאשמה כי הרפובליקה הסובייטית הייתה מאויימת ב-"התפתחות בכיוון של קפיטליזם מדינתי" "לא תעורר אלא צחוק הומרי [עייש הומרוס]". אם סוחר היה אומר ללנין כי חל שיפור בכמה קוי-רכבת "שבח כזה נראה לי אלף מונים רב-ערך יותר מאשר עשרים החלטות קומוניסטיות".⁵⁶

בקריאת קטעים כמו זה לעיל, קשה להבין כיצד כמה חברים יכולים בו-זמנית לטעון להיותם 'לניניסטים' וכן לטעון כי החברה הרוסית הינה צורה של קפיטליזם מדינתי שיש לגנותה. חלק מהם, עם זאת, מצליחים לעשות בדיוק כך. ברור כשמש מן הכתוב לעיל (ומן הקטעים האחרים שנכתבו אותה עת) כי האופי ה-'פרולטרני' של המשטר נראה בידי כמעט כל המנהיגי הבולשביקים כתלוי באופי הפרולטרני של המפלגה שתפסה את כוח המדינה. אף אחד מהם לא ראה את האופי הפרולטרני של המשטרה הרוסי כתלוי בעיקר ובאופן מכריע בהפעלה של כוח העובדים בנקודת הייצור (הווה אומר בניהול בידי-עובדים של הייצור).

צריך היה זה להיות ברור להם, כמרקסיסטים, כי אם מעמד העובדים לא החזיק בכוח הכלכלי, כוחו ה-'פוליטי' יהיה במקרה הטוב לא-בטוח ולמעשה יתדרדר עד מהרה. המנהיגים הבולשבויקים ראו באירגון הקפיטליסטי של הייצור כמשהו אשר, לכשעצמו, היה ניטראלי מבחינה חברתית. ניתן להשתמש בו ללא-משוא-פנים למטרות רעות (כמו בשימוש בידי הבורגנות למטרת ההצבר הפרטי) וטובות (כמו בשימוש בידי 'מדינת העובדים' "לטובת הרבים"). לנין ניסח זאת בבוטות. "סוציאליזם", אמר הוא, "אינו אלא מונופול קפיטליסטי-מדינתי המשונה לפעול לטובת כלל העם".⁵⁷ מה שלא היה בסדר בשיטות ייצור קפיטליסטיות, בעיניו של לנין, היה העובדה שבעבר שירתו את הבורגנות. עתה היו הן עתידות לבוא בשימוש של 'מדינת העובדים' ולהפוך בכך ל-"אחד מן התנאים לסוציאליזם". הכל היה תלוי במי החזיק בכוח המדינה.⁵⁸

הטיעון לפיו רוסיה הייתה מדינת עובדים בשל הלאמת אמצעי הייצור הוצג בידי טרופקי רק ב-1936! הוא ניסה ליישב את השקפתו לפיה "יש להגן על ברה"מ" עם השקפתו לפיה "המפלגה הבולשבויקית אינה עוד מפלגת עובדים".

24 במאי – 4 ביוני

כנס כל-רוסי ראשון של ועדות כלכליות אזוריות נערך במוסקבה.

ב-בית-הנבחרים הכלכלי נכחו מעל 100 צירים בעלי זכות-הצבעה (ו-150 צירים חסרי-זכות-הצבעה) שנלקחו מווסנקה, מן ה-גלאבקי והמרכזים שלה, מסובנרחוזי מקומיים ואזוריים ומן האיגודים המקצועיים. נשיא הכנס היה ריקוב – איש בעל "עבר בלא-רוב ודעות חסרות-צבע"⁵⁹.

לנין פתח את דיוני הכנס בקריאה בבקשת "משמעת עבודה" והסבר ארוך לגבי הצורך להעסיק את ה-סֶפֶצִי (מומחים) מקבלי השכר הגבוה.

אוסנסקי עמד בדבריו ללא פשרות על הצורך בדמוקרטיזציה של התעשייה. הוא הוביל מתקפה על 'שכרי יחידה' ו-יטילורזים. הוא נתמך בידי סמירנוב ומספר צירי נפות. ה-'אופוזיציה' הפצירה להכיר ולהשלים את ההלאמה בפועל של התעשייה אשר הועדים המפעליים היו מחוללים וקראה לכינון סמכות כלכלית כלל-ארצית עליונה המבוססת על גופי שליטת העובדים והמייצגת אותם.⁶⁰

הם קראו ל-"ממשל של-עובדים... לא רק מלעיל אלא מלרע" כבסיס הכלכלי ההכרחי למשטר החדש. לומוז, בקריאת-בקשה להרחבה משמעותית בהיקף שליטת העובדים, הזהיר כי "מרכזו ביורוקרטי... חונק את כוחותיה של הארץ. ההמונים נמצאים בתהליך ניתוק מן הכוח החי, היוצר, בכל ענפי כלכלתנו". הוא הזכיר לכנס כי סיסמתו של לנין לפיה יש "ללמוד מן הקפיטליסטים" נטבעה בשנות ה-1890 בידי סֶטְרוֹב המרקסיסט-למחצה (והבורגני בהווה).⁶¹

אז התרחש אחד מאותם מאורעות היכולים להטיל אור על כללו של דיון ולמצות את נקודות-ההשקפה השונות. תת-ועדה של הכנס העבירה החלטה לפיה שני-שלישים מן הנציגים במועצות המנהלים של מיזמים תעשייתיים ייבחרו מקרה העובדים.⁶² לנין רתח על קבלת "החלטה מטופשת" זו. תחת הדרכתו, ישיבת מליאה של הכנס 'תיקנה' את ההחלטה וקבעה כי על לא יותר משליש מן הסגל המנהל של מיזמי תעשייה להיבחר בבחירות. ועדות ההנהלה יועדו להיתכלל לתוך המערכת ההירארכית המסובכת שתוארה קודם-לכן אשר העניקה זכויות וטו למועצה הכלכלית העליונה (ווסנקה) שהוקמה בדצמבר 1917.⁶³

הכנס אימץ באופן רשמי החלטה ממועצת האיגודים המקצועיים הקובעת עקרון של "קצב מוגדר, קבוע, של תפוקה בתמורה לשכר מובטח". הוא קיבל את הנהגתם של שכר יחידה ושל בונוסים. "אקלים של דעה, ולא דווקא מדיניות מיושבת, הייתה בתהליך היווצרות".⁶⁴

25 במאי

התקלויות בין כוחות ממשלה וגייסות של הליגיון הצ'כי בהרי אורל. התקוממויות אנטי-בולשביקיות ברחבי סיביר ורוסיה המזרחית. תחילתה של מלחמת-אזרחים רחבת-היקף ותחילת התערבות צבאית של מדינות-הברית (אלו המבקשים להרשיע את מלחמת-האזרחים כסיבה למעשים בולשביקיים אנטי-פרולטרניים יכולים לעשות כן מעתה ואילך).

28 ביוני

מועצת קומיסרי-העם, לאחר ישיבה של לילה שלם, משחררת צו על ההלאמה הכללית הכוללת את כל המיזמים התעשייתיים להם הון של מעל מיליון רובל. כוונות הצו היו "מאבק נחוש נגד העדר-האירגון בייצור ובאספקה".

המגזרים המושפעים, שנכסיהם הוכרזו עתה כרכוש הרפובליקה הסובייטית הפדרלית הסוציאליסטית הרוסית, היו מגזרי הכרייה, המטלורגיה, הטקסטיל, החשמל, העץ, הטבק, השרף, הזכויות והחרס, העור, תעשיות הבטון, כל בתי-החרושת מופעלי-הקיטור, השירותים הציבוריים המקומיים וקוי-הרכבת הפרטיים, יחד עם מספר תעשיות שניוניות אחרות. משימת "אירגון מנהלת המיזמים המולאמים" הופקדה "כעניין דחוף" לווסנקה ומחלקותיה. אך עד שהווסנקה שחררה הוראות מסויימות לגבי מיזמים מסויימים המכוסים בידי הצו "מיזמים כאלו ייראו כמוחכרים בלא-דמי-חכירה לבעליהם הקודמים, אשר עליהם להמשיך לממנם ולהפיק מהם הכנסה".⁶⁵

ההעברה המשפטית של המיזמים הבודדים לידי המדינה בוצעה בקלות. קבלת התפקידים הניהוליים בידי ממונים ארכה מעט יותר זמן אך תהליך זה עתיד היה גם הוא להישלם בתוך מספר חודשים. שני הצעדים הואצו תחת האיום של התערבות צבאית זרה. השינוי ביחסי הרכוש היה שינוי לעומק. במובן זה מהפכה עמוקה התרחשה. "כפי שהמהפכה שחררה מלחמת-אזרחים, כך עתידה הייתה מלחמת-האזרחים להגביר את עומק המהפכה".⁶⁶

אך בהיות הדברים אמורים בשינויים יסודיים ביחסי הייצור, המהפכה הייתה כבר מרוששת. תקופת ה-'קומוניזם המלחמתי' – אשר החלה עתה – עתידה הייתה לחזות באיבוד מעמד העובדים את מעט הכוח ממנו נהנה בייצור במהלך השבועות האחרונים של 1917 והשבועות ראשונים של 1918.

10-4 ביולי

כנס כל-רוסי חמישי של סובייטים.

לכל אורך המחצית הראשונה של 1918 נושא ה-'הלאמה' היה מוקד למחלוקת מרה בין הקומוניסטים ה-'שמאליים' והלניניסטים. לנין התנגד להלאמה המוחלטת של הייצור, מיד לאחר אוקטובר. לא היה זה בשל

* [איני מבין למה הכוונה בביטוי colourless opinions ולכן תרגמתי כלשונו].

משאלה כלשהיא לבצע עסקה פוליטית כלשהיא עם הבורגנות אלא משום המעטתו בהערכת הברגרות הטכנולוגית והמנהלית של הפרולטריון, בגרות אשר יכולה הייתה להישיש למבחן מיידי לו הייתה כל התעשייה העיקרית מולאמת באופן רשמי. התוצאה הייתה [ב-1917] מצב מורכב ביותר בו כמה תעשיות הולאמו 'מלעיל' (הווה אומר בצו של הממשל המרכזי) ואחרים 'מלרע' (הווה אומר מקומות בהם עובדים השתלטו על מיזמים שנזנחו בידי בעליהם הקודמים) בעוד שבמספר מקומות הבעלים הקודמים היו עדיין בשליטה במפעליהם – למרות הגבלות בחופשי הפעולה או בסמכות שלהם בידי התפשטותן של הועדים המפעליים. קְרִיצְמָן, אחד מן התיאורטיקנים רבי-היכולת של הקומוניזם ה-שמאלי ביקר מצב עניינים זה עוד משלב מוקדם. הוא התייחס לצו 'שליטת העובדים' של 14 בנובמבר 1917 כ- "צעדים-למחצה, ולפיכך בלתי-ניתנים להשגה". "כסיסמה, 'שליטת עובדים' רימזה על הכוח הגדל אך הבלתי-מספיק עדיין של הפרולטריון. היה זה הביטוי המרומז של חולשה, עליה יש עדיין להתגבר, של תנועת מעמד העובדים. מעסיקים לא ייטו לנהל את עסקיהם במטרה היחידה של לימוד העובדים כיצד לנהלם. מאידך העובדים הרגישו אך שנאה לקפיטליסטים ולא ראו סיבה כלשהיא מדוע עליהם להייותר מנוצלים מרצונם."⁶⁷

אוסנינסקי, קומוניסט 'שמאלי' אחר, הטעים פן אחר. "גורל סיסמת 'שליטת העובדים'", כתב, "הינו מעניין ביותר. בהיולדה מן המשאלה להסיר את המסכה מפני היריב, היא נכשלה כאשר ביקשה להפוך עצמה למערכת. כאשר, למרות כל שהגישימה בעצמה, תוכנה השתנה לחלוטין מה שדומיין לראשונה. היא לקחה לעצמה את צורתה של דיקטטורה מבוזרת, של הכפפת הקפיטליסטים, בהילקחם כפרטים, לגופי מעמד עובדים שונים הפועלים באופן עצמאי זה מזה... שליטת העובדים התכוונה בראשיתה להכנעת בעלי אמצעי הייצור... אך דו-קיום זה הפך עד-מהרה לבלתי-נסבל. מצב הכוח הכפול בין המנהלים לעובדים הוביל עד מהרה להתמוטטות המיזם, או שהותמר במהירות בכוח המוחלט של העובדים, בלא אישור כלשהוא מן הכוחות המרכזיים."⁶⁸

כתיבה קומוניסטית 'שמאלית' רבה בעת הזו הדגישה את האמירה כי הלאמה מוקדמת של אמצעי הייצור יכולה הייתה לאפשר הימנעות מחלק גדול של עמימות אלה. נישול מוחלט של הקפיטליסטים יכול היה להתיר להמשיך מיד מ-'שליטת עובדים' ל-'ניהול בידי-עובדים' באמצעות ערוץ של גוף מרכזי כלשהוא המסדיר את כלל הכלכלה המחוברת. מעניין כי לוזובסקי, למרות התנגדותו החריפה אותה עת לנקודת-ההשקפה של הקומוניסטים ה-שמאליים (משום שחש כי המהפכה הייתה רק מהפכה 'בורגנית דמוקרטית') היה עתיד לכתוב מאוחר יותר: "עד-מהרה הוכח כי בעידן מהפכה חברתית, מונרכיה חוקתית בכל מיזם (הווה אומר הבוס הקודם, אך בהפעילו כוח מוגבל בלבד) הינה בלתי-אפשרית וכי הבעלים הקודם – תהי מסובכותו של המיזם המודרני ככל שתהי – הינו בורג מיותר."⁶⁹

פיצול חל מעט מאוחר יותר בין הקומוניסטים ה-שמאליים. ראדק הגיע להסכם עם הלניניסטים. הוא היה מוכן לקבל 'ניהול בידי-איש-אחד' בעיקרון (לא משימה קשה מאוד לבלתי-פרולטריוני?) משום שעתה עתידה הייתה היא להישיש בהקשר צווי ההלאמה הנרחבים של יוני 1918. בוכארין נפרד גם הוא מאוסנינסקי וחזר לתלם. אוסינסקי ותומכיו, עם זאת, המשיכו ליצור נטייה אופוזיציונית חדשה: ה-'ריכוזנים' [צנטרליסטים] הדמוקרטיים (שנקראו כך בשל התנגדותם ל-'ריכוזיות הביורוקרטית' של הנהגת המפלגה). הם המשיכה להסעיר למען ניהול בידי-עובדים של הייצור. רעיונותיהם, ואלו של הקבוצה המקורית של קומוניסטים 'שמאליים', עתידים היו למלא תפקיד חשוב בהתפתחותה, שנתיים מאוחר יותר, של 'אופוזיצית העובדים'.

אל מול מלחמת-האזרחים והקומוניזם המלחמתי נושאים אלו נדמו, לזמן-מה, להטשטש. היה אך מעט ייצור שניתן היה לשליטתו של אי-מי. "נושאי הדיון של 1918, עם זאת, רק נדחו לזמן מאוחר יותר. הם לא יכולים היו להישכח הודות לעבודת הביקורת של הקומוניסטים השמאליים. ברגע בו התירה זאת הרגיעה הצבאית הזמנית, אופוזיציונרים של האגף השמאלי היו מוכנים להעלות שוב את השאלה היסודית של האופי החברתי של המשטר הסובייטי."⁷⁰

אוגוסט

שיא מתקפת הוולגה של הלבנים.

מלחמת-האזרחים האיצה עצומה את תהליך המרכז הכלכלי, כפי שהידע של המעש הבולשביקי הקודם עשוי לגרום לצפות. תהליך זה עתיד היה להיווכח כצורה ביורוקרטית ביותר של מרכז. כלל הכלכלה הרוסית 'אורגנה-מחדש' על בסיס חצי-צבאי. מלחמת-האזרחים נטתה להתמיר את כל התעשייה העיקרית לאירגון אספקה לצבא האדום. דבר זה הפך את המדיניות התעשייתית לעניין של אסטרטגיה צבאית. ראוי לציין, בשלב זה, כי אנו מפקקים בהיות ערך כלשהו בביזור לכשעצמו, כפי שטוענים אנארכיסטים מסויימים. הקומונה הפריסאית, כנס של סובייטים (או ועידת זבנים או ועידת שביתה, אם לבחור אנאלוגיות מודרניות) הינן כולן ממורכזות ביותר אך דמוקרטיות למדי. פיאודליזם, לעומת זאת, היה הן מבוזר והן ביורוקרטי מאוד. שאלת המפתח הינה האם המנגנון ה-'ממורכז' נשלט מלרע (בידי צירים נבחרים ובני-פסילה) או האם הוא מפריד עצמו מאותם אלו בשמם הוא פועל לכאורה. תקופה זו חזתה בנפילה משמעותית בייצור, בשל אוסף מורכב של מגוון גורמים אשר תוארו כראוי במקורות אחרים.⁷¹

האשמה בצרות הוטלה לעיתים קרובות בידי דוברי המפלגה על השפעת רעיונות הכפירה ה-אנארכו-סינדיקליסטיים. טעויות בודאי נעשו, אך מה שהיו כאבי הגדילה של תנועה חדשה יוחסו עתה למידות המגוננות הטבועות בכל ניסיון של העובדים לשלוט בייצור. "שליטת עובדים על התעשייה שהופעלה בידי הועדים המפעליים וועדי בתי-החרושת" כתב אחד מדוברי הממשלה "הראתה למה יש לצפות אם תוכניות האנארכיסטים יוגשמו."⁷² ניסיונות

לשליטה מלרע היו עתה מדוכאים באופן שיטתי. תומכים פרולטרים של ועדים מפעליים בודדים ניסו להתנגד, אך התנגדותם הוכרעה בקלות.⁷³

מרירות וייאוש התפתחו בקרב חלקים של הפרולטריון (ובשום אופן לא חלקים 'מפגרים' בו). גם גורמים כאלו יש לקחת בחשבון – והם אכן נלקחים בחשבון אך לעיתים רחוקות – בדיון על נפילת הייצור, והמפלט הנרחב ב-פעילויות אנטי-חברתיות' המאפיין כל-כך את שנות ה-'קומוניזם המלחמתי'.

25 באוגוסט – 1 בספטמבר

ועידה כל-רוסית ראשונה של אנארכו-סינדיקליסטים מתכנסת במוסקבה.

ההחלטה בעניין התעשייה האשימה את הממשלה ב-"בגידה במעמד העובדים בדיכוייה של שליטת העובדים לטובת מכשירים קפיטליסטיים כמו ניהול של-אדם-יחיד, משמעת עבודה והעסקת מהנדסים וטכנאים 'בורגנים'. בזניחת הועדים המפעליים – ילדה האהוב של מהפכת העובדים הגדולה – למען אותם 'אירגונים מתיים', האיגודים המקצועיים, ובשימוש בצוים ובטופסאדה כתחליף לדמוקרטיה תעשייתית, ההנהגה הבולשביקית יוצרת מפלצת של 'קפיטליזם מדינתי', בהמות ביורוקרטי, לו היא קוראת באופן מגוחך 'סוציאליזם'.⁷⁴

קול העבודה החופשי (וולג'י גולוס טרודה) יוסד כיורש ל-**גולוס טרודה** (אשר נסגר במאי 1918). העיתון החדש עצמו נסגר לאחר גיליונו הרביעי (16 בספטמבר, 1918). גיליון זה הכיל מאמר מעניין מאת 'מ. סְרֶנְבֵן' (האם היה זה מקסימוב?) בשם **נתיבי המהפכה**. המאמר סטה סטייה ראוייה-לציון מן הגינוי הרגיל של הבולשביקים כבוגדים במעמד העובדים. לנין וחסידיו לא היו בהכרח ציניקנים קרי-דם אשר, בערמומיות מקיאוווליסטית, שרטטו את מבנה המעמדות החדשה מראש לסיפוק תאוותם האישית לכוח. כנראה שהונעו בידי דאגה כנה לסבל אנושי... אך חלוקת החברה למנהלנים ועובדים הייתה תוצאה בלתי-נמנעת ממרכז הסמכות. לא ייתכן היה אחרת. ברגע בו תפקידי הניהול והעבודה הופרדו (כאשר אלו הראשונים נמסרו לידי מיעוט של "מומחים" ואלו האחרונים להמונים הבלתי-מתורגלים) כל האפשרויות לכבוד או שוויון נהרסו.⁷⁵

באותו הגיליון הלם מקסימוב ב-'מְנִילוֹבִים'⁷⁶ במחנה האנארכיסטי כ-"בעלי-חזון רומנטיים אשר כמהים לאוטופיות פסטוראליות, בעיוורון לכוחות המורכבים הפועלים בעולם המודרני. הגיע הזמן להפסיק לחלום על תור הזהב. הגיע הזמן להתארגן ולפעול". על השקפות עקרוניות אך מציאותיות מקסימוב והאנארכו-סינדיקליסטים עתידים היו לעמוד בהתקפות עליהם כעל 'יהודה איש-קריות'ים ביורוקרטיים בידי נטיות אחרות בתנועה האנארכיסטית.⁷⁷

אוגוסט 1918

צו ממשלתי קובע את הרכב הווסנקה ל-30 חברים הממונים בידי המועצה המרכזית הכל-רוסית של האיגודים המקצועיים, 20 הממונים בידי המועצות המקומיות של כלכלה כלל-ארצית (סובנרחוזי) ו-10 ממונים בידי הועד הפועל המרכזי הכל-רוסי של הסובייטים (וציק). ענייני ווסנקה נוכחיים יופקדו לנשיאות של 9 חברים אחרים, מהם הנשיא וסגנו מונו בידי מועצת קומיסרי-העם (סובנרקום) והיתר בידי הוציק. הנשיאות הייתה אמורה באופן רשמי ליישם את קוי-המדניניות עליהם מוחלט בשיבות חודשיות של כל 69 חברי הווסנקה. אך המצב התפתח עד-מהרה לכזה בו הנשיאות לוקחת על עצמה יותר ויותר מן העבודה. לאחר סתיו 1918 ישיבות מלאות של הווסנקה לא נערכו עוד. היא הפכה ללשכה ממשלתית [department of state].⁷⁸

במילים אחרות בתוך שנה מתפיסת כוח המדינה בידי הבולשביקים, יחסי הייצור (שעורערו לזמן-מה בשיאה של תנועת ההמונים) השתנו חזרה לדפוס הסמכותני הקלאסי הנחזה בכל החברות המעמדיות. מן העובדים כעובדים נשללה כל סמכות הכרעה משמעותית בעניינים הנוגעים להם ביותר.

28 בספטמבר

מנהיג האיגודי המקצועיים הבולשביק טומסקי מכריז בכנס אנשי-מסילות-הרכבת הכל-רוסי הראשון כי "זוהי משימתם של הקומוניסטים תחילה ליצור איגודים מקצועיים שזורים-היטב בתעשייתיהם-הם, שנית להשתלט על אותם אירגונים בעבודה עיקשת, שלישית לעמוד בראשות אותם אירגונים, רביעית לסלק כל אירגון בלתי-פרולטרי [מתוך אותם אירגונים] וחמישית להביא את האיגוד תחת השפעתנו הקומוניסטית".⁷⁹

אוקטובר

צו כללי חוזר על הפסיקה לפיה לאף גוף זולת הווסנקה "בתפקידה כגוף המרכזי המסדיר ומארגן את כלל הייצור של הרפובליקה" יש הזכות להחרים מיזם תעשייתי.⁸⁰ הצורך לפרסם צו כזה מרמז על כך שסובייטים אזוריים, ואולי אף סובנרחוזי אזוריים, היו עושים בדיוק זאת.

6-9 בנובמבר

כנס כל-רוסי שישי של סובייטים.

25 בנובמבר – 1 בדצמבר

ועידה כל-רוסית שנייה של אנארכו-סינדיקליסטים מתכנסת במוסקבה.

דצמבר

צו חדש ביטל את הסובנרחוזי האזוריים והכיר בסובנרחוזי הנפתיים כ- "גופים ביצועיים של הווסנקה". הסובנרחוזי המקומיים יעודו להפוך ל-מחלקות כלכליות של הועדים הפועלים של הסובייטים המקומיים המקבילים. ל- 'גלאבקי' יועדו להיות גופים כפופים במפקדות נפתיות. דבר זה ייצג בבירור צעד נוסף לעבר השליטה הריכוזית בכל ענף של תעשייה בכל רחבי הארץ בידי ה-גלאבקי או ה-צנטר' שלו במוסקבה, תחת הסמכות העליונה של הווסנקה.⁸¹

דצמבר

כנס כל-רוסי שני של מועצות כלכליות מקומיות.

מולוטוב ניתח את החברות ב-20 ה-גלאבקי וה-צנטר'יים החשובים ביותר. מתוך 400 החברים, מעל 10% היו מעסיקים או נציגי מעסיקים לשעבר, 9% טכנאים, 38% פקידים רשמיים ממחלקות אחרות (בכללן הווסנקה...). ויתר ה-43% עובדים או נציגי אירגוני עובדים, בכלל אלו האיגודים המקצועיים. הנהלת הייצור נתונה הייתה ברובה המובהק בידי אנשים "חסרי יחס לגורמים הפרולטרניים בתעשייה". מולוטוב סבר כי את ה-גלאבקי יש לראות כ- "גופים שאינם מתאימים בשום צורה לדיקטטורה הפרולטרית". אלו שהכוונו את המדיניות היו "נציגי מעסיקים, טכנאים ומומחים".⁸² "הייתה זו עובדה בלתי-מעורערת שהבירוקרט הסובייטי של שנים מוקדמות אלה היה ככלל חבר-לשעבר במעמד אינטליגנציה הבורגנית או נושאי-התפקידים-הרשמיים, והביא עימו רבות מן המסורות של הבירוקרטיה הרוסית הישנה".⁸³

- 1 אבריץ', פ., שם; עמ' 156 (נתונות מספר הפניות שניוניות).
- 2 **כנס כל-רוסי ראשון של איגודים מקצועיים** [פְּרָבְּי וְקְרוֹסוֹסְקִי ס'יִזְד פְּרוֹפְּסִינְאֵלְנִיח סוֹיוזוֹב, 14-7 יָאנוּאָרִיא 1918], מוסקבה, 1918 (יוזכר מעתה כ-**כנס ראשון של איגודים מקצועיים**); עמ' 193.
- 3 שם; עמ' 212.
- 4 שם; עמ' 48.
- 5 שם; עמ' 235.
- 6 אבריץ', פ., שם; עמ' 168.
- 7 **כנס ראשון של איגודים מקצועיים**; עמ' 85.
- 8 שם; עמ' 239.
- 9 שם; עמ' 215.
- 10 שם; עמ' 85.
- 11 שם; עמ' 85.
- 12 שם; עמ' 221.
- 13 אבריץ', פ., שם; עמ' 168-169.
- 14 מקסימוב, ג.פ., שם; עמ' 12-13.
- 15 מצוטט ב: שליאפניקוב, א.ס., **האיגודים המקצועיים הרוסיים** [Die Russischen Gewerkshafthen], לייפציג, 1920 (במקור בגרמנית).
- 16 **כנס ראשון של איגודים מקצועיים**; עמ' 374.
- 17 שם; עמ' 369-370.
- 18 שם; עמ' 369.
- 19 שם; עמ' 192.
- 20 שם; עמ' 230.
- 21 שם; עמ' 195.
- 22 שם; עמ' 369.
- 23 שם; הצעות-החלטה שאומצו, עמ' 370.
- 24 קפלן, פ., שם; עמ' 128.
- 25 שם; עמ' 181.
- 26 **כנס ראשון של איגודים מקצועיים**; עמ' 11.
- 27 שם; עמ' 80.
- 28 שם; עמ' 364.
- 29 שם; הקדמה.
- 30 שם; עמ' 27.
- 31 שם; עמ' 367.
- 32 **קְסוֹוִיוֹזְנִי סִיִּקְזְד פְּרוֹפְּסִינְאֵלְנִיח סוֹיוזוֹב טְקְסִיטְלְשְׁצ'יקוֹב ? פְּאוֹרִיכְנִיח קוֹמִיטְטוֹב**, מוסקבה, 1918; עמ' 8.
- 33 שם; עמ' 5.
- 34 שם; עמ' 30.

- 35 סְבוֹרְנִיק דְלֶקְטָטוֹב אִיפּוֹסְטָאנוֹבְלָנְי פּוֹ נְאֵרֹדְנוֹמוֹ, חוֹזְיָאִסְבּוֹ, 1918; עמ' 311-315.
- 36 קאר, א. ה., שם; עמ' 86-87.
- 37 [חסר במקור]
- 38 [חסר במקור]
- 39 [חסר במקור]
- 40 [חסר במקור]
- 41 טרוצקי, ל., עבודה, משמעת, סדר, מתוך סוֹצְיָאִינְלִיָה; כרך י"ז, עמ' 171-172.
- 42 קרילנקו, נ. ו., אוטוביוגרפיה במילון אנציקלופדי; XLI-1, נספח, עמ' 246.
- 43 נְאֵרֹדְנוֹיָה חוֹזְיָאִסְטוֹ, גיליון 2, 1918; עמ' 38.
- 44 ראדק, ק. לאחר חמישה חודשים [פּוֹסְלָה פִּיאָטִימְסְיָאָב], מתוך קומוניסט מס' 1, אפריל 1918; עמ' 3-4.
- 45 תזות על המצב הנוכחי [תְּזִיָסִי אֹו טְקוֹשְׁצִ'ס מוֹמֶנְטָה], מתוך קומוניסט מס' 1, אפריל 1918; עמ' 8.
- 46 [חסר במקור]
- 47 [חסר במקור]
- 48 [חסר במקור]
- 49 דסנידס, ר. ו., שם; עמ' 87.
- 50 לפני המהפכה הוקיע לנין את הטיילוריות כ-"שעבוד האדם בידי המכונה" (כתבים); כרך י"ז, עמ' 247-248.
- 51 לנין, ו. א., כתבים נבחרים; כרך ז', עמ' 332-333, 340-342.
- 52 קומוניסט מס' 4.
- 53 לנין, ו. א., כתבים; כרך כ"ב, עמ' 516-517.
- 54 שם; כרך י"ז, עמ' 326.
- 55 לנין, ו. א., כתבים נבחרים; כרך ז', עמ' 366 [ייתכן כי נפלה טעות במספר העמוד בציטוט זה].
- 56 קאר, א. ה., שם; עמ' 100.
- 57 לנין, ו. א., האסון המאיים וכיצד להילחם בו.
- 58 לניתוח מלא יותר של תפיסה זו של אמצעים ומטרות ומה משמעות היות מובל ראה חוברת סולידריות מס' 24 – מבולשביקים לביורוקרטיה [From Bolsheviks to Beurocracy] מאת פול קרדן [Paul Cardan].
- 59 קאר, א. ה., שם; עמ' 101 הערת-שוליים 4.
- 60 אוסינסקי, הליכי כנס המועצות הכלכליות הכל-רוסי הראשון [טְרוֹדִי פְּרִבּוֹגוֹ וְסְרוֹסִיִּיקוֹגוֹ סְיִיָדָה סוֹבְטוֹב נְאֵרֹדְנוֹגוֹ חוֹזְיָאִסְטָבָה], מוסקבה, 1918; עמ' 61-64.
- 61 שם; עמ' 75.
- 62 שם; עמ' 65.
- 63 תקנות למינהל המיזמים המולאמים [פּוֹלוֹז'נִיָה אֹוּב אֹופֶאבְלָנְי נְאִצְיֹונְאִלִיזָרוֹבְאִנִימִי פְּרִדְפְּרִיאָטִיאמִי], שם; עמ' 477-478.
- 64 קאר, א. ה., שם; עמ' 119-120.
- 65 שם; עמ' 105.
- 66 דניאלס, ר. ו., שם; עמ' 92.
- 67 לארין, א. וקריצמן, ל., Wirtscftsleben und Wirtschaftlicher Aufbau in Soviet Russland 1917-1920, המבורג, 1920; עמ' 163 (כתוב גרמנית).
- 68 אוסינסקי, נ. בניין הסוציאליזם [אֹו סְטְרוֹזְיָטְלֶצְבָה סוֹצְיָאִלִיָסְמָה], מוסקבה, 1918; עמ' 35 והלאה.
- 69 לוזובסקי, א., האיגודים המקצועיים ברוסיה הסובייטית, המועצה המרכזית הכל-רוסית של איגודים מקצועיים, מוסקבה, 1920; עמ' 654.
- 70 דניאלס, ר. ו., שם; עמ' 91.
- 71 ראה למשל דויטשר, א., הנביא בפירוק-חימושו [The Prophet Unarmed], O.U.P., 1959; עמ' 1-14.
- 72 סטפאנוב-סקורצוב, א. א., שם; עמ' 24.
- 73 דוב, מ., התפתחות כלכלית סובייטית מאז 1917, ניו-יורק, 1948; עמ' 89-90.
- 74 אבריץ', פ., שם; עמ' 191.
- 75 שם; עמ' 192-193.
- 76 מנילוב היה בעל-אדמות חולמי ב-נשמות מתות לגוגול.
- 77 אבריץ', פ., שם; עמ' 196-197.
- 78 קאר, א. ה., שם; עמ' 180.
- 79 ועידה כל-רוסית ראשונה של אנשי-קוי-רכבת קומוניסטים [סְרוֹסִיִּיקָאִי קוֹנְפֶּרֶנְצְיָיר אֹו ז'לְזִנְדוֹרוֹז'נִיקוֹב קומוניסטוב], מוסקבה, 1919; עמ' 72.
- 80 סְבוֹרְנִיק דְקְרָטוֹב ? פּוֹסְטָאנוֹבְלָנִי פּוֹ נְאֵרֹדְנוֹמוֹ חוֹזְיָאִסְטוֹ, 1920; עמ' 83.
- 81 קאר, א. ה., שם; עמ' 183.

⁸² כנס כל-רוסי השני של מועצות כלכליות מקומיות [טרודי וטורוגו וקרואטיסקו וס'יזדה סובטוב נארודנוגו חוסיאיסקטבה (נ.ד.)]; עמ' 213.
⁸³ קאר, א.ה., שם; ב', עמ' 190.

כנס כל-רוסי שני של איגודים מקצועיים.

לכל אורך שנת 1918 שיחקו האיגודים המקצועיים תפקיד במינהל תעשייתי. בכך ניכרה התרחבות עצומה כאשר הממשלה, בפחדה כי התעשייה שבבעלות-פרטית לא תעבוד למען צרכי הצבא האדום, האיצה את תוכנית ההלאמה, "בתחילה כעניין של מדיניות צבאית, לא כלכלית".¹ "התפקידים המדינתיים" של האיגודים, כפי שכינה אותם לנין, גדלו גידול מהיר ביותר. חברי מפלגה בהנהגת האיגודים המקצועיים (כמו טומסקי, טומסקי, נשיא המועצה המרכזית הכל-רוסית של איגודים מקצועיים), החזיק במידה ניכרת של כוח.

היחסים בין הנהגות האיגודים ואנשי-השורה היו רחוקים מלהיחשב דמוקרטיים, עם זאת. "בפועל, ככל שתפסו האיגודים המקצועיים את התפקידים המנהליים של בירוקרטיה מנהלית רגילה, כך הפכו הם עצמם לבירוקרטיים יותר".² ציר לכנס בשם צ'ירקין טען, למשל, כי "למרות שברוב האזורים ישנם מוסדות המייצגים את תנועת האיגודים המקצועיים, מוסדות אלו אינם נבחרים בבחירות או מאושרים בצורה כלשהיא; כאשר בחירות אכן נערכות ונבחרים פרטים אשר אינם מתאימים לצרכי המועצה המרכזית או הכוחות המקומיים, המבחירות מבוטלות ביד קלה ואותם פרטים מוחלפים באחרים, כנועים יותר לממשל".³ ציר אחר, פֶּרְקִין, התבטא נגד התקנות החדשות שרדשו כי הנציגים הנשלחים בידי אירגוני עובדים לקומיסריון העבודה יאושרו בידי הקומיסריון. "אם בישיבות איגוד מקצועי אנו בוחרים אדם כקומיסר – הווה אומר, אם למעמד העובדים מותר במקרה מסויים לבטא את רצונו – ניתן היה לחשוב כי יותר לפרט זה לייצג את האינטרסים שלנו בקומיסריון, להיות הקומיסר שלנו. אך לא כן היא. למרות העובדה שהבענו את רצוננו – רצון מעמד העובדים – עדיין הכרחי כי הקומיסר שבחרנו יקבל את אישור הרשויות... לפרולטריון מותרת הזכות לעשות מעצמו צחוק. מותר לו לבחור נציגים, אך כוח המדינה, באמצעות זכותו לאשרר את הבחירות או לא לאשררן, עושה בניציגו ככל העולה על רוחו".⁴

האיגודים – וכל האירגונים האחרים, למעשה – באו במידה הולכת וגוברת לכדי היות נשלטים על-ידי המדינה, בעצמה כבר באופן בלעדי בידי המפלגה וממוניה. אך למרות שהתרחש זה-מכבר היסט מובחן של כוח לכיוון הבירוקרטיה הצומחת, אירגוני מעמד העובדים ותודעתו היו עדיין חזקים דיים לגבות לפחות ויתורים מילוליים ממנהיגי המפלגה והאיגודים. הועדים המפעליים האוטונומיים כבר נמחצו באופן מוחלט בשלב זה, אך העובדים היו עדיין נלחמים מלחמת-מאסף בתוך האיגודים עצמם. הם ביקשו לשמר כמה פיסות שוירויות של כוחם משלפנים.

כנס האיגודים המקצועיים השני "התקין את ההסכמים תחתם האיגודים נהפכו בו-זמנית לסוכני גיוס צבאי, שירותי אספקה, גופי ענישה וכן הלאה".⁵ טומסקי, למשל, הצביע על כך "שבזמן בו האיגודים המקצועיים קובעים את המשכורות ואת תנאי העבודה, שביתות לא יכולות להיסבל עוד. יש להקפיד על קוצו של יוד". לנין דיבר על ה-"היווצרות הבלתי-נמנעת של רמות באיגודים המקצועיים" (הגלולה הומתקה בדברים לגבי היות תפקיד האיגודים חינוך העובדים באמנות המינהל ולגבי 'גיוועתה' בסופו-של-דבר של המדינה). לוזובסקי, אשר עזב את המפלגה, דיבר כאינרנציונליסט עצמאי נגד המדיניות הבולשביקית באיגודים.

הועברה החלטה הדורשת כי "מעמד רשמי יוענק לזכויות-היתר המנהליות של האיגודים". היא דיברה על "היווצרות רמות" (אוג'וסוד'ארסט'בל'נין) באיגודים המקצועיים, "בהתרחבות תפקידיהם ובהתמזגם עם המנגנון הממשלתי של מנהל ושליטה תעשייתיים".⁶ קומיסר העבודה, ו. ו. שמידט, קיבל כי "אפילו גופי קומיסריון העבודה צריכים להיבנות ממערכת האיגודים המקצועיים".⁷ (בשלב זה החברות באיגודים עמדה על 3,500,000. גובהה בעת הכנס הראשון של איגודים מקצועיים, בינואר 1918, היה 2,600,000, ובעת הועידה של יולי 1917 – 1,500,500 חבר).⁸

הכנס השני הקים, לבסוף, מינהלה לה הוקנתה סמכות עליונה בין כנסים. צוי המנהלה הוכרזו כ-"מחייבים לכל האיגודים במסגרת תחום-שיפוטו ולכל חבר באיגודים אלו". "הפרת הצוים ואי-ציות להם מצד איגודים מסויימים תוביל לסילוקם ממשפחת האיגודים הפרולטרניים".⁹ פעולה כזו הייתה מציבה את האיגוד מחוץ למסגרת החוקית היחידה בה מתיר הממשל הבולשביקי לאיגודים להתקיים כלל.

7-2 במרץ

כנס ראשון של הקומינט'רן (האינטרנציונל השלישי).

23-18 במרץ

כנס המפלגה השמיני.

אזורי אוקראינה והוולגה נכבשו עתה מחדש בידי הצבא האדום*. תקופה קצרה של יציבות יחסית באה לאחר מכן. מאוחר יותר בשנה זו, התקדמויותיהם של דניקין ויודניץ' עתידות היו להטיל איום על מוסקבה ופטרורגד בהתאמה.

גל של ביקורת שמאלית התעורר בכנס השמיני נגד המגמות העל-ריכוזיות. מצע מפלגתי חדש נידון ונתקבל. נקודה 5 ב-יחלק הכלכלי הצהירה כי "המערכת האירגונית של התעשייה המחברתת חייבת להתבסס בעיקר על האיגודי המקצועיים... המשתתפים כבר בהתאם לחוקי הרפובליקה הסובייטית והנוהג המקובל בכל הגופים המקומיים והמרכזיים של מינהל תעשייתי. האיגודים המקצועיים חייבים להמשיך לריכוז הממשי בידיהם (הדגשה שלי) של מנהלת הכלכלה כולה, כיחידה כלכלית אחת... השתתפות האיגודים המקצועיים בניהול כלכלי ושאיבתם את ההמונים הרחבים לעבודה זו מהווה גם-כן את השיטה הראשה למאבק בביורוקרטיזציה של המערכת הכלכלית."¹⁰

פסקה מפורסמת זו עתידה הייתה לעורר מחלוקות סוערות בשנים הבאות. השמרנים במפלגה הרגישו שהייתה זו הליכה רחוק מדי. ריאזאנוב הזהיר את הכנס כי "לא נימנע מביורוקרטיזציה עד שכל האיגודים המקצועיים... יוותרו על כל הזכויות במינהל הייצור."¹¹ מאידך, אותם בולשביקים אשר הצביעו לתכלול הועדים המפעליים לתוך מבנה האיגודים – והכירו באיחור בטעותם – עתידים היו להיתלות בפסקה זו כמבצר אחרון, מבקשים להגן עליו נגד ההסגות החודרות-לכל של הביורוקרטיה המפלגתית. דויטשר¹² מתאר את 'נקודה 5' המפורסמת כ-"מעידה סינדיקליסטית של ההנהגה הבולשביקית בהיותה במצב-רוח של הכרת-תודה כנה לאיגודים המקצועיים על העבודה שביצעו במלחמת-האזרחים". הוא תיאר כיצד לנין והמנהיגים הבולשביקים האחרים "יאלצו עד-מהרה להסביר הסברים מתרצים רבים כדי לבטל את תוקפו של שטר-חובה זה אשר המפלגה העניקה באופן כה רציני וסמכותי לאיגודים המקצועיים". תקפותה של פרשנות זו מוטלת בספק; לנין לא היה רגיל 'למעמד מעידות' (סינדיקליסטיות או אחרות) או להיות מושפע משיקולים כדוגמת 'הכרת-תודה'. סביר יותר להניח כי יחסי הכוחות שהתגלו בכנס – בעצמו אך השתקפות חיוורת של גישות מעמד העובדים מחוץ למפלגה – אילצו את ההנהגה הבולשביקית לסגת נסיגה מילולית. הפיסקה הייתה מוקפת, על כל מקרה, במספר פסקאות אחרות המבטלות את תוקפה באופן חלקי.

המצע הכריז כי "שיטת הייצור הסוציאליסטית יכולה שתובטח רק על בסיס המשמעת החברית של העובדים". היא הקצתה לאיגודים המקצועיים "את התפקיד הראשי ביצירת משמעת סוציאליסטית זו". נקודה 8 "הפצירה באיגודה להטביע בעובדים את הצורך לעבוד עם הטכנאים והמומחים הבורגנים וללמוד מהם – ולהתגבר על אי-הבטחון ה-על-רדיקלי שלם מאלו האחרונים... העובדים לא יוכלו לבנות סוציאליזם ללא תקופת חניכות אצל האינטליגנציה הבורגנית... תשלומים של משכורות גבוהות ותוספות למומחים בורגניים נקבעה לפיכך. היה זה הכופר אותו נאלצה המדינה הפרולטרית הצעירה לשלם לטכנאים והמדענים ילידי-הבורגנות עבור שירותים עליהם לא יכולה הייתה לוותר."¹³

לא נוכל להיכנס כאן לדיון מלא בתפקיד ה-'מומחים' לאחר המהפכה. הבעייה אינה באופן בלעדי בעייה של רוסיה, למרות שהתנאים המסויימים של ההתפתחות הרוסית הביאו בודאי לפירוד חריף במיוחד בין טכנאים ועובדי תעשייה. ידע-מומחה בעל אופי טכני יידרש בודאי בידי מועצות העובדים, אך אין סיבה מדוע אלו המחזיקים בו עתה ימצאו כולם את עצמם בצד הבורגנות. ידע זה אינו מעניק לכשעצמו לאי-מי זכות לכפות החלטות על אחרים או זכאות ליתרונות חומריים. בעיות אלה נידונו במספר פרסומים – אך כמעט תמיד במונחים של נוחות גסה או של 'עקרונות יסודיים' בלתי-משתנים. ההשלכות התיאורטיות נחקרו אך לאחרונה. לפי לימון¹⁴, ניהול הינו בחלקו שאלה טכנית. אך הנסיבות ההיסטוריות בהן ייאלץ מעמד העובדים לקחת [את הניהול] על עצמו יהפכו זאת בעיניו בראש ובראשונה לעניין פוליטי ומשימה חברתית. ברמה היומיומית, האנושית והמעשית, העובדים בעת המהפכה החברתית יראו כמעט בודאי את הטכנאים והמומחים לא כבני-אנוש (אשר יש להם במקרה גם ידע טכני) אלא באופן בלעדי כנציגי הניצול של אדם בידי אדם.

העולם הקפיטליסטי הוא עולם של פטישים, בו יחסים בינאישיים נוטים להיעלם מאחורי יחסים בין עצמים. אך בו-ברגע בו ההמונים מתמרדים נגד מצב עניינים זה, הם מבקיעים דרך מסך העשן. הם לא מעוררים על-ידי הטאבו של ה-'חפצים' ומגיעים להתמודדות עם אנשים, אותם 'כיבדו' עד אז בשם הפטיש כליל-קדוש הידוע כרכוש פרטי. מאותו רגע והלאה המומחה, המנהל או הקפיטליסט, יהיו יחסיו הטכניים או האישיים למיזם כאשר יהיו, נדמה לעובדים כהתגשמות הניצול, כאויב, כזה אשר הדבר היחיד אותו הם רוצים ממנו הוא הסתלקותו מחייהם. לבקש מן העובדים, בשלב זה, להחזיק בגישה 'מאוזנת' יותר, להכיר בבוס הישן כ-'מנהל הטכני' החדש, כ-'מומחה שאין-בלתי', הינו דבר השקול לבקשה מן העובדים, בו-ברגע בו הם מתוודעים לתפקידם ההיסטורי וכוחם החברתי, בו-ברגע בו לבסוף, בבטחם בעצמם, הם מפגינים את האוטונומיה שלהם, להודות באי-יכולתם, בחולשתם, באי-הספקם – וזאת בתחום בו הם רגישים ביותר, התחום המכיל את חייהם היומיים מילדות – תחום הייצור.

הביורוקרטיזציה של המפלגה עצמה עוררה הערות-ביקורת חדות בכנס. אוסינסקי הצהיר: "הכרחי להעסיק עובדים בועד המרכזי בהיקף רחב; חיוני להביא לתוכו כמות מספקת של עובדים כדי להפוך אותה לפרולטרית."¹⁵ (לנין עתיד היה להגיע לאותן מסקנות ב-1923, בעת 'היטל לנין' הידוע!) אוסינסקי הציע כי הועד המרכזי יורחב מ-15 ל-21 חברים. היה זה נאיבי ביותר, עם זאת, לצפות כי הכנסה זו של פרולטרים לרמות הגבוהות של המערכת המנהלית

* [למעשה, דרום אוקראינה לא באה תחת שליטה בולשביקית עד אותה העת, בהיותה אזור פעילות המאכנובשציניה]

תוכל לפצות באופן כלשהוא על העובדה כי באותה עת איבד כבר מעמד העובדים את הכוח בו החזיק לזמן קצר בנקודת הייצור.

הדעיכה בסובייטים נידונה גם היא בכנס. הסובייטים לא שיחקו עוד תפקיד פעיל כלשהוא בייצור – וכמעט שלא שיחקו תפקיד כלל בעניין אחר כלשהוא. חלק הולך ורוב של ההחלטות היו מתקבלות בידי חברי המפלגה המשמשים ב-מערכת הסובייטית. הסובייטים הפכו לגופי אשרור גרידא (חותמות גומי). התזות של ספרונב ואוסניסקי – לפיהן אל למפלגה לנסות "לכפות את רצונה על הסובייטים" נדחו בהחלטיות.

מנהיגי המפלגה ויתרו ויתורים שוליים בכל הנושאים הללו. אך תהליך הידוק השליטה, הן במפלגה והן בכלכלה ככלל, המשיך ללא-הרף. הכנס השמיני כונן את הפוליטיקורו [הלשכה הפוליטית], האורגניזציה [הלשכה המארגנת] והמזכירות, שהיו באופן טכני רק תת-ועדות של הוועד המרכזי, אך אשר ירכשו עד-מהרה כוח עצום. ריכוז סמכות קבלת-ההחלטות התקדם צעד ארוך קדימה. ה-משמעת המפלגתית חוזקה. הכנס פסק כי כל החלטה חייבת מעל לכל להתבצע. רק אחרי-כן תיתכן פנייה לגוף המפלגתי המתאים. "... כל עניין הצבת עובדי מפלגה נתון בידי הוועד המרכזי. החלטותיו מחייבות כל אחד." ¹⁶ עידן ההצבות הפוליטיות – כאמצעי להשתקת ביקורת מביכה – החל במלוא הרצינות.

אפריל

שיאה של מתקפת קולצ'אק בהרי אורל.

יוני

צו המכניס לשימוש 'ספרי עבודה' לעובדים במוסקבה ופטרוגרד.

אוקטובר

שיאה של מתקפת דניקין בדרום רוסיה. מסעו של יודניץ' לעבר פטרוגרד.

2-4 בדצמבר

ועידת המפלגה השמינית.

הועידה השמינית עיבדה וקיבלה תקנה אשר הגדירה באופן נוקשה את הזכויות והחובות של תאי המפלגה (שכונן פרקציות או פֶּרְקָצִי), ופירטה מתאר שתוכנן להבטיח למפלגה תפקיד מוביל בכל אירגון. "איש-האיגודים-המקצועיים הקומוניסטי יהיה קומוניסט תחילה ורק אז איש-איגודים-מקצועיים, ובאמצעות התנהגותו הממושמת יאפשר הוא למפלגה להנהיג את האיגודים המקצועיים." ¹⁷ בעוד המפלגה התנוונה, 'הנהגה' זו עתידה הייתה לשחק תפקיד הולך ומזיק.

5-9 בדצמבר

כנס כל-רוסי שביעי של סובייטים.

(התקיימו שני כנסים כאלו ב-1917 וארבעה ב-1918). החלטות הועברו לטובת ניהול קיבוצי של התעשייה. ¹⁸ בכנס, סאפרונב התקיף את ה-ג'לאבקי הבלתי-אהודים, בטוענו כי הם ייצגו ניסיון להביא "אירגון בידי מחלקות תחת אירגון בידי סובייטים, ביוורקטיה תחת מערכת דמוקרטית." דובר אחר הכריז כי אם יישאלו אנשים "מה יש להרוס ביום שלאחר הרס דניקין וקולצ'אק, הם יענו: את הג'לאבקי והצנטרים." ¹⁹

16 בדצמבר

טרוצקי מגיש לוועד המרכזי של המפלגה את ה-תזות על המעבר ממלחמה לשלום שלו (העוסקות בפרט ב-"מיליטריזציית העבודה"), מתוך כוונה שלא יגיעו לידיעת אי-מי מחוץ לוועד ²⁰ – היה על ההחלטות היסודיות ביותר, המשפיעות על תנאי הקיום החומריים של מיליונים של עובדים רוסים פשוטים, להידון ולהיות מוחלטות תחילה מאחורי דלתים סגורות, בידי מנהיגי המפלגה. ביום המחרת, אמת, תחת עריכתו של בוכארין, פרסם את התזות של טרוצקי 'בטעות' (למעשה כחלק ממסע להכפשתו של טרוצקי). לאלו היכולים להעמיק מבט אל מתחת לפני-השטח, כל הפרשה הייתה דוגמה מייצגת של המתחים במפלגה באותה עת.

בשלב זה לנין תמך בכל מאודו בהצעותיו של טרוצקי (מיתולוגיה שלמה נבנה אחר-כך בידי טרוצקיסטים ואחרים לטענה כי "טרוצקי טעה אולי בנושא 'המיליטריזציה של העבודה', אך לנין תמיד התנגד לה" דבר זה אינו נכון. לנין היה עתיד להתנגד לטרוצקי בסוגייה זו 12 חודשים מאוחר יותר, בסוף 1920, כפי שיתואר בהמשך).

הצעותיו של טרוצקי עוררו "שיטפון של מחאות" ²¹ בוועדות של חברי מפלגה, מנהלנים ואנשי-איגודים-מקצועיים צעקו כלפיו עד שנאלץ לרדת מן הבמות. ²² ייתכן ויש להעיר בשלב זה הערה לגבי גישתם של מהפכנים כלפי ה- 'צעדים הקיצוניים' הדרושים להצלת המהפכה. לאורך ההיסטוריה ההמונים היו מוכנים תמיד להקריב קורבנות

* הד עלוב לכך, כמעט חמישים שנה מאוחר יותר, ניתן למצוא ב-פרספקטיבות ל-I.S. (סוציאליזם בינלאומי), שהוגשו בספטמבר 1968 בידי הוועדה הפוליטית של 'סוציאליזם בינלאומי'. נקודה 4 נקראת: "על סניפים לקבל הוראות מן המרכז, אלא אם הם חולקים עליהן באופן יסודי, ובמקרה זה עליהם לנסות להתיישב עימן, תוך דרישת דיון פתוח בנושא."

עצומים בכל עת בה חשו שעניינים יסודיים באמת עמדו על כף-המאזניים. הבעייה האמיתית אינה, עם זאת, לדון האם הצעה זו או אחרת הייתה 'קיצונית מדי' אם לאו. הבעייה הינה לדעת מהיכן נבעה ההחלטה. האם הוחלטה בידי מוסדות הנשלטים מלרע? או האם הוחלטה בידי גוף ממונה-עצמית כלשהוא המנציח את עצמו והמנותק מן ההמונים? חברי המפלגה שהתנגדו לצעדים שהוצעו בשלב זה נתפסו בסתירה בלתי-פתירה. הם הוקיעו את קוי-המדיניות של מנהיגי המפלגה מבלי הבן באמת את המידה בה תפיסותיהם האירגונית עצמן תרמו למה שקרה למהפכה. רק מספר חברים של אופוזיציה העובדים של 1921 (במידה מועטה מאוד) ו-קבוצת העובדים של מְיִאֶסְיִקוֹב ב-1922 (במידה רבה יותר) החלה לתפוס את המציאות החדשה.

27 בדצמבר

באישורו של לנין, הממשלה מקימה את הועדה לענייני חובת עבודה, אשר כנשיאה ממונה טרוצקי (שהיה עדיין קומיסר המלחמה).

- 1 דויטשר, א., שם; עמ' 25.
- 2 קוך, נאלדמאר, Die Bolshevistischen Gewerkshafte, גינה [Jena], 1932; עמ' 81-82.
- 3 דו"ח סטנוגרפי מן הכנס הכל-רוסי השני של איגודים מקצועיים [נטורוי וְסְרוֹסִיִּקִי ס'יִזְד פְּרוֹפְּסִיוֹנְאֶלְנִיח סוֹיוּזוֹב קְטְנוֹגְרַאפִיִּקִי אוֹטְצ'ב], מוסקבה, דפוס האיגודים המקצועיים המרכזי, 1919 (יוזכר מעתה כ-כנס שני של איגודים מקצועיים); א', עמ' 34.
- 4 שם; עמ' 103.
- 5 דויטשר, א., שם; עמ' 26.
- 6 כנס שני של איגודים מקצועיים; א', עמ' 97.
- 7 שם; עמ' 99.
- 8 זינובייב, כנס מק"ר העשירי, ב': פרוטוקולים [דְּסִיִּאֶטִי ס'יִזְד ר.ק.פ. ב: פְּרוֹטוֹקוֹלִי], מוסקבה, IMEL, 1933; עמ' 188.
- 9 כנס שני של איגודים מקצועיים; א', עמ' 127.
- 10 כנס מק"ר השמיני, ב': פרוטוקולים [וּוֹסְמוֹי ס'יִזְד ר.ק.פ. ב: פְּרוֹטוֹקוֹלִי], מוסקבה, IMEL, 1933 (יוזכר מעתה כ-כנס המפלגה השמיני); החלטות, א', 422.
- 11 שם; עמ' 72.
- 12 דויטשר, א., שם; עמ' 29.
- 13 שם; עמ' 31.
- 14 לימון, ד. ל., שם; עמ' 79.
- 15 אוסינסקי, כנס המפלגה השמיני; עמ' 30, 168.
- 16 כנס המפלגה השני; החלטות, 1, 444.
- 17 דויטשר, א., שם; עמ' 33.
- 18 פְּרַאזְהֶרְאָזְיִקִי, כנס מק"ר התשיעי, ב': פרוטוקולים [דְּוִיִּאֶטִי ס'יִזְד ר.ק.פ. ב: פְּרוֹטוֹקוֹלִי], מוסקבה, IMEL, 1934 (יוזכר מעתה כ-כנס המפלגה התשיעי); עמ' 72.
- 19 קאר, א. ה., שם; עמ' 184.
- 20 דויטשר, א., הנביא בחימושו; עמ' 487.
- 21 שם; עמ' 492.
- 22 שם; עמ' 492.

ינואר

התמוטטות הלבנים בסיביר. המצור מוסר בידי בריטניה הגדולה, צרפת ואיטליה.

צו שהוצא בידי הסובנקום קבע תקנות כלליות לשירות עבודה כללי "לאספקה לתעשייה, לחקלאות, לתעבורה ולענפים אחרים של הכלכלה הארצית של כוח אדם על בסיס התכנית הכלכלית הכללית". כל אדם יכול היה להיקרא פעם אחת או לעיתים קבועות לצורות שונות של עבודה (חקלאות, בניין, סלילת-דרכים, אספקת מזון או דלק, פינוי שלג, תובלת-עגלות ו-"צעדים לטיפול בהשלכות האסונות הציבוריים"). כהערת-אגב מדהימה, המסמך ציין כי היה אפילו מוצדק "להתחרט על הרס המערכת המשטרית הישנה אשר ידעה כיצד לרשום אזרחים, לא רק בערים אלא גם בכפר".¹

12 בינואר

ישיבה של המועצה המרכזית הכל-רוסית של איגודים מקצועיים.

בכינוס של הפרקציה הבולשביקית, לנין וטרוצקי יחדיו מפצירים לקבל את מיליטריזציית העבודה. רק 2 מ-60 או יותר מנהיגי האיגודים-המקצועיים הבולשביקים תומכים בהם. "מעולם לפני-כן לא נתקלו לנין או טרוצקי בדחייה נחרצת כל-כך".²

21-10 בינואר

כנס שלישי של מועצות כלכליות.

בנאום לכנס לנין הצהיר כי "עקרון הקולגיום (ניהול קיבוצי)... מייצג דבר-מה בסיסי, חיוני, לשלב הראשון, כאשר נחוץ לבנות מחדש... המעבר לעבודה מעשית מקושר לסמכות בודדים. זוהי המערכת אשר יותר מכל אחת אחרת מבטיחה את הניצול היעיל ביותר של משאבים אנושיים".³ למרות תוכחה זו, ההתנגדות להשקפותיהם של לנין וטרוצקי הייתה מתרחבת ומתבססת בהתמדה. הכנס אימץ החלטה לטובת ניהול קיבוצי של הייצור.

פברואר

ועידות מפלגה אזוריות במוסקבה וחארקוב יוצאות נגד "ניהול בידי-איש-אחד". כך עשתה גם הסיעה הבולשביקית במועצה המרכזית הכל-רוסית של איגודים מקצועיים בישיבותיה בינואר ומרץ.⁴ טומסקי, מנהיג איגודים-מקצועיים ידוע וחבר בממכרא"מ הציג 'תזות' (על משימות האיגודים המקצועיים) אשר התקבלו למרות הביקורת המשתמעת מהם על השקפות לנין וטרוצקי.

התזות של טומסקי טענו כי "העקרון היסודי המכוון את פעולת הגופים השונים המנהיגים והעוסקים במינהלת הכלכלה נותר העקרון הנוכחי: ניהול קיבוצי. עיקרון זה יש ליישם למן נשיאות הוסנקה ועד להנהלת המפעלים. ניהול קיבוצי לבדו יכול להבטיח את השתתפות ההמונים שלא-במפלגה, דרך ערוץ האיגודים." העניין נראה עדיין, למרות זאת, כעניין של נוחות יותר מאשר עקרון בסיסי. "האיגודים המקצועיים", טען טומסקי, "הינם המוכשרים והמעוניינים שבאירגונים לעניין שחזור הייצור הארצי ותפקודו הנכון".⁵

אימוץ התזות של טומסקי בידי רוב משמעותי סימן את נקודת השיא של ההתנגדות, בתוך המפלגה, להשקפותיו של לנין. עם זאת, לא היה סביר שהחלטות-ועידה יישבו את המחלוקות. שני הצדדים הבינו זאת. איום רציני יותר להנהגת המפלגה בא ממאמצי דיסידנטים במפלגה שבתחום התעשייה לכוון מרכז עצמאי, ממנו ניתן יהיה לשלוט באירגוני המפלגה באיגודים המקצועיים. חיכוכים התפתחו בין המפלגה וסמכויות האיגודים המקצועיים לגבי הצבות של חברי מפלגה לפעילות איגוד-מקצועית. פרקציית המפלגה במועצה המרכזית הכל-רוסית של איגודים מקצועיים, בה היו ה-'שמאליים' דומיננטיים, "תבעה את הסמכות הישירה על חברי המפלגה באיגודים התעשייתיים השונים. מעט לפני הכנס התשיעי, פרקציית המפלגה בממכרא"מ העבירה החלטה שתאשר תביעה זו, בהפכה את כל פרקציות המפלגה באיגודים כפופות ישירות לפרקציית המפלגה בממכרא"מ, תחת היות כפופות לאירגוני המפלגה הגאוגרפיים. דבר זה היה יוצר ממש מפלגה בתוך המפלגה, גוף אוטונומי-למחצה הכולל חלק משמעותי ממספר החברים במפלגה... עצם קיומה של תת-מפלגה פנימית כזו מנוגד לעקרונות הריכוזיים, וזאת מבלי התייחס לשאיפות לשליטה בה של יריבים שמאלניים להנהגתו של לנין... היה זה בלתי-נמנע שדרישת אנשי-האיגודים לאוטונומיה במפלגה תידחה וכאשר הוגשה ההחלטה לאורגניזציה בדיוק כך קרה".⁶

לפרשה עתידות היו להתפתח השלכות מעניינות. בעמדם מול סכסוך דמוקרטיה לריכוזיות, ה-'ריכוזנים' הדמוקרטיים הוכיחו כי בנושא זה – כמו ברבים אחרים כל-כך – שיקולים ריכוזניים גברו. הם הציעו הצעת-החלטה, שהועברה בידי אירגון מוסקבה של המפלגה, לפיה "למשמעת מפלגתית עדיפות בכל מקרה על משמעת איגוד-מקצועית".⁷ מאידך, הלשכה הדרומית של ממכרא"מ העבירה החלטה על אוטונומיה לאנשי-האיגודים-המקצועיים של המפלגה הדומה לזו שנוסחה בידי אירגון-האב והיא הועברה בידי ועידת המפלגה האוקראינית הרביעית.

כנס כל-רוסי שני של עובדי תעשיית המזון (תחת השפעה סינדיקליסטית) מתכנס במוסקבה.

מבקר את המשטר הבולשביקי על חנוכת "שלטון בלתי-מוגבל ובלתי-מרוסן בפרולטריון ובאיכרות, ריכוזיות מבהילה המופעלת עד-כדי אבסורד... הרס הארץ וכל שהוא חי, ספונטי וחופשי". "ה-דיקטטורה של הפרולטריון, כפי שהיא מכונה, הינה במציאות דיקטטורה על הפרולטריון בידי המפלגה ואפילו בידי אישים יחידים".⁸

29 במרץ – 4 באפריל

כנס המפלגה התשיעי.

בשלב זה מלחמת-האזרחים כמעט ונוצחה [על-ידי רוסיה הבולשביקית]. האנשים היו כמהים לטעום, לבסוף, את פירות מהפכתם. אך הכנס היווה סימן לבאות, להתמשכותם והארכתם לתקופת שלום של כמה משיטות הקומוניזם המלחמתי (גיוס כפוי של כוח-אדם, הכוונה כפויה על עבודה, קיצוב חמור של מוצרי צריכה, תשלום משכורות לפי ביצועים, הפקעה של תוצרת חקלאית מן האיכרים – במקום מיסוי). הנושאים מעוררי המידה הרבה ביותר של מחלוקת אשר נידונו בכנס היו 'מיליטריזציית העבודה' ו-'ניהול בידי-איש-אחד' של התעשייה. את ההצעות שהונחו בפני הכנס ניתן לראות כמייצגות של השקפותיהם של טרוצקי ולנין לגבי תקופת הבניין-מחדש התעשייתי.

בשאלת הכוונת העבודה, השקפותיו של טרוצקי הושפעו השפעה רבה בידי ניסיונותיו כקומיסר המלחמה. בגדודים המחכים לפירוק ושחרור נעשה שימוש בהיקף רחב ביערנות ועבודות אחרות. לפי דויטשר, "היה זה אך צעד אחד מהעסקת כוחות מזויינים כגודדי עבודה אל אירגון העבודה האזרחית ביחידות צבאיות".⁹ "מעמד העובדים", הכריז טרוצקי בפני הכנס "אינו יכול שיוותר בנדודיו אנה-ואנה ברחבי רוסיה. עליהם להישלח לכאן ולשם, להתמנות, לקבל פקודות, בדיוק כמו חיילים". "כפיית עבודה תגיע לשיא עומקה והיקפה במהלך המעבר מקפיטליזם לסוציאליזם". "יש ליצור מעריקים-מעבודה גרודי עונשין או לכלוא אותם במחנות ריכוז". הוא קידם "משכורות תמריץ לעובדים יעילים", "חיקוי סוציאליסטי", ודיבר על ה-"צורך לאמץ את המהות המתקדמת של הטיילוריסם".¹⁰ ביחס לניהול תעשייתי עניינם העיקרי של לנין וטרוצקי היה 'יעילות כלכלית'. כמו הבורגנים (הן לפנייהם והן אחריהם) הם זיהו 'עיות' עם ניהול יחידים. הם הבינו, עם זאת, שמדיניות זו תהווה גלולה קשה לבליעת העובדים. היה עליהם לפסוע בזהירות.

"ניהול בידי-יחידים", הכריזה ההחלטה הרשמית בעדינות, "אינו מגביל בצורה כלשהיא את זכויות מעמד העובדים או 'זכויות' האיגודים, או פוגע בהן, משום שהמעמד יכול להפעיל את שלטונו בצורה זו או אחרת, כפי שהנוחות הטכנית מכתובה. זהו המעמד השליט בכלל (שוב מזוהה כאן עם המפלגה) אשר בכל מקרה "ממנה" אנשים לתפקידי ניהול ומינהל".¹¹ זהירותם הייתה מוצדקת. העובדים לא שכחו כיצד בכנס הראשון של איגודים מקצועיים (בינואר 1918) הוכרזה החלטה לפיה "זוהי משימת שליטת העובדים לשים קץ לאוטוקרטיה בתחום הכלכלי כפי שהושם לה קץ בתחום הפוליטי".¹²

דפוסים שונים של ניהול תעשייתי תוארו עד-מהרה.¹³ בהעלאתם, ספק אם לנין או טרוצקי הוכבדו בידי אני שיקולים דוקטריניים כמו אלו של קריצמן, התיאורטיקן של הקומוניזם ה-'שמאלי', אשר הגדיר ניהול קולקטיבי כ-"סימן המסויים, המובהק, של הפרולטריון... המבחין בינו לבין כל המעמדות החברתיים האחרים... הדמוקרטי שבעקרונות האירגוניים".¹⁴ במידה בה הייתה לו ראייה עקרונית כלשהיא בעניין, טרוצקי עתיד היה להכריז כי ניהול קיבוצי הינו "רעיון מנשביקי".

ככנס המפלגה התשיעי לנין וטרוצקי חוו את ההתנגדות העזה ביותר מצד ה-'ריכוזנים הדמוקרטיים' (אוסניסקי, סאפֶרֶנוֹב, פראובראז'נסקי). סמירנוב, מקדים בבירור את זמנו, התעניין מדוע, אם ניהול בידי-איש-אחד הינו רעיון טוב כל-כך, אין הוא מיושם גם בסובנרקום (מועצת קומיסרי-העם). לויטֶבֶיֶנוֹב, מנהיג עובדי-תעשיות-המתכת, אשר עתיד היה לשחק תפקיד חשוב בהתפתחות אופוזיצית העובדים מאוחר יותר אותה שנה, טען כי "רק האיגוד-מקצועי של כל ענף תעשייה יכול להיות הראש האחראי שלה. וראשה של התעשייה יכולה להיות רק הממכרא"מ – לא ייתכן כי יהיה אחרת".¹⁵ שְלֵיאֶפְיִיקוֹב קרא במפורש ל-"הפרדת כוחות" בין המפלגה, הסובייטים והאיגודים המקצועיים.¹⁶ אוסינסקי, בדברו בשם ה-'ריכוזנים הדמוקרטיים', תמך ברעיון של שליאפניקוב. הוא הבחין ב-"התנגשות בין מספר תרבויות" (התרבות ה-"סובייטית-צבאית", התרבות ה-"סובייטית-אזרחית" ותנועת האיגודים המקצועיים אשר "יצרה את מעגל התרבות שלה"). היה זה בלתי-יאה ליישם בכל התרבויות הללו שיטות מסוימות (כמו מיליטריזציה) אשר התאימו רק לאחת מהן.¹⁷ [אך גישתו של אוסינסקי] הייתה מקרה ברור של 'כורה בור בו יפול'.

גם בשאלת ה-'ניהול בידי-איש-אחד' הייתה לריכוזנים הדמוקרטיים עמדה שהחמיצה את העיקר. החלטה, שלאישורה בהצבעה הביאו הם קודם לכן בוועידת המפלגה של נפת מוסקבה, גימדה את העניין. "שאלת המערכת הקולגיאלי (ניהול קיבוצי) וסמכות יחידים אינה שאלה עקרונית כי אם שאלה מעשית. עליה להיות מוכרעת בכל מקרה לפי הנסיבות".¹⁸ בעוד שהם תופסים נכונה כי ניהול קולקטיבי אינו בעל מעלות הגלומות בו-כשלעצמו, הם כשלו בהכרה בהיות הבעייה האמיתית בעיית היחסים בין הנהלה (בידי-איש-אחד או קיבוצית) ואלו אותם ניהלה. הבעייה האמיתית הייתה ממי ה-'אחד' או ה-'קיבוצה' ישאבו את סמכותם.

לנין לא היה מוכן לויתורים כלשהם בעניין סמכות האיגודים המקצועיים. "המפלגה הקומוניסטית הרוסית [מק"ר – בולשביקים] אינה יכולה להסכים בשום מקרה להשתייכות ההנהגה הפוליטית בלבד למפלגה וההנהגה הכלכלית לאיגודים המקצועיים".¹⁹ קרטינסקי הוקיע את רעיונותיו של לוטובינב כ-"סחורה סינדיקליסטית מוברחת".²⁰ לפי המרצתו של לנין הכנס קרא לאיגודים "להסביר למעגלים הרחבים של מעמד העובדים כי בניין-מחדש כלכלי יכול שיושג רק במעבר להגבלה המירבית של מינהל קיבוצי ושל הכנסתו ההדרגתית לשימוש של ניהול בידי-איש-אחד ביחידות העוסקות ישירות בייצור".²¹ ניהול בידי-איש-אחד יועד להיישם לכל המוסדות, מתאגידים מדינתיים למפעלים בודדים. "העקרון הבחירתי חייב להתחלף עתה בידי עקרון הברירה [selection]".²² ניהול קיבוצי היה "אוטופי", "בלתי-מעשי" ו-"פוגעני".²³ הכנס קרא גם למאבק "נגד ההתנשאות היהירה של... גורמים דמוגיים... החושבים כי מעמד העובדים יכול לפתור את בעיותיו ללא להיאלץ לעשות שימוש במומחים בורגניים בעמדות האחריות ביותר". "לא יכול להיות כל מקום בשורות מפלגת הסוציאליזם המדעי לאותם גורמים דמוגיים העושים שימוש בדיעות-הקדומות בקרב החלקים המפגרים של העובדים".²⁴

הכנס התשיעי הכריז במפורש כי "אף קבוצת איגודים-מקצועיים לא תתערב ישירות בניהול תעשייתי" וכי "ועדים מפעליים צריכים להקדיש עצמם לשאלות משמעת העבודה, התעמולה והנינוך העובדים".²⁵ למניעת הישנות של נטיות 'עצמאית' בקרב מנהיגי האיגודים המקצועיים, הפרולטרים הידועים בוכארין וראדק הועברו למועצה המרכזית הכל-רוסית של איגודים מקצועיים, לייצוג הנהגת המפלגה ולפקוח עין על המתרחש בממכרא"מ.²⁶

כל זאת היה, כמובן, בסתירה ברורה לרוח ההחלטות שהתקבלו שנה קודם לכן, בכנס המפלגה השמיני, ובפרט ב-'נקודה 5' המפורסמת של החלק הכלכלי של מצע המפלגה מ-1919. זהו תיאור בהיר של מידת הפגיעות אליה מגיע מעמד העובדים להגיע, לאחר שאולץ לוותר על כוחו האמיתי, הכוח שהחזיק פעם בייצור, בתמורה לתחליף ערפילי – כוח פוליטי המיוצג בידי כוחה של המפלגה 'שלו'. אנשי הממשל עתידיים היו לדבוק בנמרצות למדיניות שקידם לנין. בשלהי שנת 1920, מתוך 2051 מיזמים חשופים עליהם ניתן היה להשיג נתונים, 1783 היו כבר תחת ניהול בידי-איש אחד.²⁷

כנס המפלגה התשיעי חזה גם בשינויים הקשורים למשטר הפנימי במפלגה. הכנס נפתח על רקע סערה של מחאות בעניין זה. ועדי מפלגה מקומיים (דמוקרטיים לפחות באופן צורני) היו בתהליך הכפפה ל-'מחלקות פוליטיות' מקומיות הנוצרות באופן בירוקרטי. "בכינונם של גופים כאלו, כלל הפעילות הפוליטית במפעל, בתעשייה, באירגון או בסביבה המקומית שתחת סמכות-שיפוטם הושמה תחת שליטה נוקשה מלעיל... חידוש זה... שמקורו בצבא... תוכנן להעביר תעמולה כלפי מטה, תחת העברת דעה כלפי מעלה".²⁸ ויתורים מילוליים ניתנו שוב – בתוך הפצרות חוזרות לאחדות. הן בכנס והן מאוחר יותר באותה שנה "הדיסידנטים טעו בהתרכזות בניסיונות לארגן-מחדש מוסדות פוליטיים עליונים, לטרוף-מחדש את צורות השליטה הפוליטית או להכניס דם חדש לתוך ההנהגה – בהשאירם את מקורות הכוח האמיתיים ללא השפעה משמעותית מצדם... אירגון, האמינו הם בתמימות, היה הנשק היעיל ביותר נגד בירוקרטיה".²⁹

לבסוף, הכנס התשיעי גם העניק לאורגניזציה (שהוקם שנה קודם לכן והורכב מ-5 חברים של הוועד המרכזי) את הזכות לבצע העברות והצבות של חברי מפלגה בלא התייעץ בפוליטבירו. כפי שקרה קודם לכן – וכפי שעתידי היה לקרות שוב ושוב בהמשך – שינויים נסיגתיים במדיניות תעשייתית הלכו יד-ביד עם שינויים נסיגתיים במבנה המפלגה הפנימי.

אפריל

טרוצקי מקבל את משרת קומיסר התחבורה בנוסף לתפקידו כקומיסר ההגנה. "הפוליטבירו הציע לגבותו גיבוי מוחלט בכל פעולה שייקח, חמורה ככל שתהיה".³⁰ אלו המפיצים את המיתוס על אופוזיציה לניניסטית לשיטותיו של טרוצקי בשלב זה, שימו-נא לב.

15-6 באפריל

כנס כל-רוסי שלישי של איגודים מקצועיים.

טרוצקי הכריז כי "מיליטריזציית העבודה... הינה... השיטה הבסיסית ההכרחית לאירגון כוחות העבודה שלנו"..." האם נכון כי עבודת כפייה הינה תמיד נמוכת-פיריון?... זוהי האומללה וחסרת-הערך שבדעות הקדומות הליברליות... אפילו אירגון הצמיחים... הוביל להגדלה בפיריון העבודה"... "עבודת כפוייה... הייתה, בזמנה, תופעה מתקדמת". "עבודה... חובה לארץ כולה, חובה על כל עובד, הינה בסיס הסוציאליזם". "אינן לראות את המשכורת... מזוית אבטחת הקיום האישי של הפרט העובד" אלא עליה "למדוד את מצפוניות ויעילות עבודתו של כל פרט עובד".³¹ טרוצקי הטעים כי כפייה, קיבוץ-בגדודים ומיליטריזציה של העבודה לא היו אמצעי חירום. למדינת העובדים במצב הנורמלי הייתה הזכות לכפות על כל אזרח למלא כל עבודה, בכל עת שתחפוץ.³² בשנות ה-30 עתידה פילוסופיית העבודה של טרוצקי להוות קו-מדגיש של מדיניות העבודה המעשית של סטאלין, כנקמה-בדיעבד.

* [הקורא חד-הזיכרון ודאי יבחין בהבדלים בין התמליל כאן לתרגומי את דו"ח על אירגון העבודה לטרוצקי. לכך שתי סיבות. ראשית, המקור הרוסי הוא שונה – כאן המקור הוא פרוטוקול של הכנס, ובתרגומי המקור הוא ספרו של טרוצקי טורויזם וקומוניזם]

בכנס זה התרברר לנין בפומבי בכך שתמך בניהול בידי-איש-אחד למן ההתחלה. הוא טען כי ב-1918 הוא "ציין את הנחיצות שבהכרה בסמכות הדיקטטורית של פרטים בודדים למטרת ביצוע הרעיון הסובייטי"³³ וטען כי באותו שלב "לא היו כל מחלוקות בקשר לשאלה (זו)". טענה אחרונה זו הינה בלתי-נכונה בבירור – אפילו אם ההתייחסות מוגבלת לשורות המפלגה. קבצי **קומוניסט** נמצאים שם להוכיח זאת!

יוני-יולי

עד לאמצע שנת 1920 היה אך מעט שינוי, אם בכלל, במציאות הקשה של חיי המעמד העובד הרוסי. שנים של מלחמה, מלחמת-אזרחים ומלחמות התערבות זרה, כשבצידן הרס, חבלה, בצורת, רעב ורמה התחלתית נמוכה של כוחות הייצור, הפכו שיפורים חמריים לקשי-השגה. אך אפילו החזון התעמסם עתה. ברוסיה ה-סובייטית של 1920 העובדים בתעשייה "הוכפפו שוב לסמכות ניהולית, משמעת עבודה, תמריצים בשכר, ניהול מדעי – לצורות המוכרות של אירגון תעשייתי קפיטליסטי עם אותם מנהלים בורגניים, המוסמכים רק בידי אחזקת המדינה בשטר-הבעלות על הרכוש"³⁴.

פרופסור 'לבן' שהגיע לאומסק בסתיו 1919 ממוסקבה דיווח כי "בראש רבים מן הצנטרים והגלאבקי יושבים מעסיקים לשעבר ופקידים אחראיים ומנהלי עסקים. המבקר בצנטרים, שלא הוכן לכך מראש, המכיר היכרות אישית עם העולם המסחרי והתעשייתי הקודם יפתע לראות את הבעלים הקודמים של מפעלי עור יושבים בגלאבחו, יצרנים גדולים באירגוני הטקסטיל המרכזיים, וכו'."³⁵

בהינתן אותן הנסיבות, אין זה מפתיע כלל כי האחדות המזוייפת שהושגה בכנס התשיעי מספר חודשים מוקדם יותר לא ארכה זמן רב. לאורך הקיץ והסתיו הבדלי דעה בנושאים כמו הבירוקרטיזציה בתוך המפלגה, היחסים בין האיגודים המקצועיים למדינה ואפילו אופיה המעמדי של המדינה עצמה עתידים היו ללוש צורה חדה ביותר. קבוצות אופוזיציה הופיעו כמעט בכל רמה. בשלהי השנה (לאחר תום מלחמת רוסיה-פולין) אי-שבעיות-רצון מודחקת התפרצה בגלוי. בסתיו עתידה הייתה סמכותו של לנין להתאגר באופן רציני יותר מאשר בכל זמן מאז התנועה הקומוניסטית ה-שמאלית של תחילת 1918.

יולי

פרסום חיבורו הקלאסי של טרוצקי **טרור וקומוניזם** (מעט לפני הכנס השני של האינטרנציונל הקומוניסטי). יצירה זו מציגה את השקפותיו של טרוצקי על אירגון 'סוציאליסטי' של העבודה בצורתן המוגמרת, הבהירה, והחד-משמעית ביותר. "אירגון העבודה הינו בעיקרו אירגונה של החברה החדשה: כל צורה היסטורית של החברה הינה ביסודה צורה של אירגון עבודה"³⁶.

"יצירתה של חברה סוציאליסטית משמעה אירגון העובדים על יסודות חדשים, הסתגלותם ליסודות אלו וחינוכם-מחדש בתחום העבודה, למען המטרה הבלתי-משנתנה של הגדלת פיריון העבודה."³⁷

"שכר, הן בצורת כסף ובצורת טובין, חייב להיות מותאם באופן ההדוק ביותר האפשרי לעבודת הפרט. תחת הקפיטליזם, מערכת שכר-היחידה ומתן הציונים, יישום שיטת טיילור וכיוצא באלו הינם מכוונים להגדיל את ניצול העובדים על-ידי סחיטה של ערך עודף מהם. תחת ייצור סוציאליסטי, שכר-חתיכה, בונוסים וכיוצא באלו מטרתם להגביר את נפח התוצר החברתי, ולפיכך להעלות את רמת-הקיום הכללית. אותם עובדים אשר עושים יותר למען האינטרס הכללי מאשר אחרים מקבלים את הזכות לכמות גדולה יותר של התוצר החברתי מאשר העצלים, חסרי-הזהירות, והפוגעים בסדר האירגוני."³⁸

"עצם העיקרון של שירות עבודה כפוי הינו עבור הקומוניסט מעבר לכל ספק. "זה שאינו עובד, גם לא יאכל הוא." ומשום שעל כולם לאכול, כולם מחוייבים לעבוד. שירות עבודת כפייה משורטט בקיום כלליים בחוקה שלנו ובתקנות העבודה שלנו. אך עד עתה נותר הוא תמיד בגדר עיקרון. יישומו תמיד היה בעל אופי מקרי, בלתי-עקבי, אפיזודי. רק עתה, כאשר לכל אורך הקו הגענו לשאלה של הולדתה הכלכלית של הארץ מחדש, עלו לפנינו בעיות שירות העבודה הכפוי לפנינו באופן המוחשי ביותר האפשרי. הפיתרון היחידי של הקשיים הכלכליים שהינו הינו נכון מנקודת-המבט הן של העיקרון והן של המעש הינו להתייחס לאוכלוסיית כל הארץ כמאגר של כוח-העבודה הנחוץ – מאגר כמעט בלתי-נדלה – ולקבוע סדר נוקשה בעבודת רישומו, גיוסו, והשימוש בו."³⁹

"הכנסתו לשימוש של שירות עבודה כפוי אינה יכולה לעלות על הדעת בלא היישום, במידה רבה או מועטה, של שיטות המיליטריזציה של העבודה."⁴⁰

"ללא שירות עבודה כללי, ללא הזכות לפקד ולתבוע יישום פקודות, האיגודים המקצועיים יהפכו לצורה חסרת ממשות, שכן המדינה הסוציאליסטית הצעירה זקוקה לאיגודים מקצועיים, לא לשם מאבק למען תנאי עבודה טובים יותר – זוהי משימתם של האיגודים החברתיים והמדינתיים ככלל – אלא לארגן את המעמד העובד למטרות הייצור"⁴¹

"תהא זו... טעות נוראה לבלבל את שאלת עליונות הפרולטריון בשאלת מוצעות-מנהלים של עובדים בראשי מפעלים. דיקטטורת הפרולטריון מבוטאת בביטול הרכוש הפרטי באמצעי הייצור, בעליונות מעל כל המכאניזם הסובייטי של הרצון הקולקטיבי של העובדים (הכינוי למפלגה הבולשביקית), וכלל לא בצורה בה מיזמים כלכליים יחידים מנהלים."⁴²

"לדעתי, אם מלחמת-האזרחים לא הייתה שודדת מגופינו הכלכליים את כל שהיה חזק ביותר, עצמאי ביותר, מחונן ביותר ביוזמה, הרי שללא ספק היינו מתחילים ללכת בנתיב הניהול בידי-איש-אחד בתחום המנהל הכלכלי מוקדם הרבה יותר, ובאופן כאוב הרבה פחות."⁴³

אוגוסט

בשל מלחמת-האזרחים – וגורמים אחרים המוזכרים לעיתים רחוקות יותר, כמו גישת עובדי הרכבות למשטר ה- 'חדש' – קוי-הרכבת הרוסיים כמעט חדלו מתפקד. לטרוצקי, קומיסר התחבורה, הוענקו כוחות חירום רחבים לנסות את התיאוריות שלו של 'מיליטריזציה העבודה'. הוא התחיל בהחלת משטר צבאי על אנשי-קוי-הרכבת וסגל סדנאות התיקונים. כאשר האיגוד המקצועי של אנשי-קוי-הרכבת הביע התנגדות, הוא סילק מייד את מנהיגי האירגון, ובתמיכה ובעידוד המלא של הנהגת המפלגה, "מינה אחרים שהיו מוכנים לשמוע למצוותו. הוא חזר על הליך זה באיגודים אחרים של עובדי תחבורה".⁴⁴

תחילת ספטמבר

הקמת צ'קטראן (גוף מינהלה מרכזי של קוי-רכבת). גוף זה, שהיה במידה רבה פרי-הגותו של טרוצקי, בא לכדי קיום כתוצאה מהיתוך כפוי של קומיסריון התחבורה, האיגודים המקצועיים של קוי-הרכבת וגופי המפלגה (המחלקת הפוליטיות) בשדה. כלל מערכות קוי-הרכבת ושינוע המים נפלו לתחום-היקפו של צקטראן. טרוצקי מונה לראשו. הוא משל בצקטראן באופן צבאי וביורוקרטי נוקשה. "הפוליטביורו גיבה עד הסוף, כפי שהבטיח".⁴⁵ קוי-הרכבות פעלו שוב. אך העלות לתדמית המפלגה הייתה מעבר לכל שיעור. אלו התוהים מדוע, בשלב מאוחר יותר, לא היה טרוצקי מסוגל לגייס תמיכה המונית למאבקו, בתוך המערכת, נגד הביורוקרטיה ה-סטליניסטית' ראוי שיהרהר בעובדות כאלו.

22-25 בספטמבר

ועידת המפלגה התשיעית.

זינובייב מסר את הדו"ח הרשמי בשם הועד המרכזי. סאפורונוב הציג דו"ח מיעוט בשם ה-ריכוזנים הדמוקרטיים' אשר יוצגו היטב. לוטובינוב דיבר בשם 'אופוזיציה העובדים' שאך זה-עתה נוצרה. הוא קרא לכינון מיידי של אמצעים רחבים של דמוקרטיה פרולטרית, דחייה מוחלטת של המערכת בה מינויים מלעיל בוצעו לעמדות אשר באופן רשמי מיועדות להתאייש דרך בחירות, וטיהור המפלגה מיסודות קרייריסטיים אשר היו עתה מצטרפים בהמוניהם. הוא ביקש גם מן הועד המרכזי להימנע מן ההתערבויות המתמידות והמוגזמות בחיי האיגודים המקצועיים והסובייטים.

ההנהגה נאלצה לסגת. זינובייב התחמק ממענה לתלונות העיקריות. החלטה הועברה המטעימה את הצורך ב- "שיוויון מלא בתוך המפלגה" והמוקיעה את "השליטה בחברי-השורה של ביורוקרטים בעלי-זכויות-יתר". ההחלטה הורתה לועד המרכזי להמשיך באמצעות "המלצות" תחת במינויים מלעיל ולהימנע מ-"העברות משמעותיות ממניעים פוליטיים".⁴⁶

למרות הויתורים המילוליים של ההנהגה, עם זאת, דוברם זינובייב הצליח בגרימה לועידת אוקטובר לקבל את כינון של ועדות שליטה מרכזיות ואזוריות. אלו עתידות היו לשחק תפקיד חשוב בהמשך הביורוקרטיזציה של המפלגה – כאשר נושאי-התפקידים המוקדמים (דז'רז'ינסקי, פראובראז'ינסקי ומוראנוב) יוחלפו בידי עושי-דברו של סטאלין.

אוקטובר

חתימה על הסכם שלום עם פולין.

2-6 בנובמבר

ועידה כל-רוסית חמישית של איגודים מקצועיים.

טרוצקי מציין כי ההקבלה בין איגודים וגופים מינהליים, שהייתה [לדבריו] הגורם לבילבול הרווח אותה עת, חייבת הייתה בחיסול. דבר זה יכול היה להיעשות רק בהמרת האיגודים המקצועיים (פּרֹפֶסְיוֹנְאָלְנִי) באיגודי ייצור (פּרֹדֻצְטִיבְנִי). אם הנהגת האיגודים התנגדה, היה עליהם להיות "מנוערים" כפי שקרה למנהיגי איגודי קוי-הרכבת קודם לכן. ה-ימילה המכונפת' (לנין) בוטאה!

14 בנובמבר

גנרל וראנגל מפנה את חצי-האי קרים. תום מלחמת-האזרחים.

נובמבר

ועידת נפת מוסקבה של המפלגה.

* [אין לי שמץ מושג למה כוונתו של ברינטון בביטוי זה, לכן תרגמתי כפשוטו]

נראה כי קבוצות אופוזיציה במפלגה גדלות במהירות. 'אופוזיציות העובדים' שנוצרה זמן לא רב קודם לכן, הריכוזנים הדמוקרטיים וקבוצת אינג'אטוב (סיעה מוסקבאית מקומית בברית הדוקה ל-'אופוזיציות העובדים' אשר עתידה הייתה להתאחד עימה מאוחר יותר) השיגה 124 צירים לועידה זו מול 154 לתומכי הועד המרכזי.⁴⁷

8-9 בנובמבר

ישיבת מליאת הועד המרכזי.

טרוצקי מגיש טיוטה ראשונית לתיזות' תחת הכותרת **האיגודים המקצועיים ותפקידם העתידי**, אשר פורסמה לאחר-מכן, ב-25 בדצמבר – בצורה שונה מעט – כחוברת. "חיוני לגשת מייד לאירגון-מחדש של האיגודים המקצועיים, הווה אומר לבחור את סגל ההנהגה" (תזה 5). מסוחרר מהצלחה, טרוצקי איים שוב "לנער" איגודים מקצועיים שונים כפי ש-"ניער את אלו של עובדי התחבורה".⁴⁸ מה שנחוץ היה "להחליף מסעירנים חסרי-אחריות (כך!) באנשי-איגודים הממוקדים בייצור".⁴⁹ התזות של טרוצקי הועמדו להצבעה ונפלו ברוב צר של 8 קולות נגד 7. לנין אז "ניתק עצמו באופן בוטה ושכנע את הועד המרכזי לעשות כן גם-הוא".⁵⁰ הצעת-החלטה חלופית שהציע לנין הועברה אז בהצבעה של 10 קולות מול 4. היא קראה ל-"רפורמה בצקטראן", קידמה "צורות בטוחות של מיליטריזציה העבודה"⁵¹ והכריזה כי "על המפלגה לחנך ולטפח... סוג חדש של איש-איגודים-מקצועיים, האיש המארגן, הפעלתן ועתיר-הדימיון, אשר ייגש לנושאים הכלכליים לא מזווית ההפצה והצריכה אלא מזווית הרחבת הייצור".⁵² השקפה זו הייתה בבירור ההשקפה הדומיננטית. ה-'טעות' של טרוצקי הייתה הולכתה אל המסקנה ההגיונית הנובעת ממנה. אך המפלגה נזקקה לשה לעולה. המליאה החליטה "לאסור על טרוצקי לדבר בפומבי על היחסים בין האיגודים המקצועיים והמדינה".⁵³

2 בדצמבר

טרוצקי, בנאום בפני המליאה המורחבת של צקטראן, הכריז כי "לשירות ציבורי כשיר למשימתו, המאורגן הירארכית, יש יתרונות משלו. רוסיה סובלת לא מעודף אלא מחסר בבירוקרטיה יעילה".⁵⁴ "מיליטריזציה האיגודים המקצועיים ומיליטריזציה התחבורה מצריכים מיליטריזציה פנימית, אידיאולוגית".⁵⁵ סטאלין עתיד היה לתאר את טרוצקי כ-"פטריון הבירוקרטים".⁵⁶ כאשר הועד המרכזי דחה אותו שוב, "טרוצקי הזכיר ברוגו ללנין וליתר החברים כיצד הפצירו בו בפרטיות... לפעול ללא-רחם ולהתעלם משיקולי דמוקרטיה. היה זה בלתי-נאמן מצידם... להעמיד-פנים בפומבי כי הגנו על העקרונות הדמוקרטי מפניו".⁵⁷

7 בדצמבר

במליאה של הועד המרכזי בוכארין הציג החלטה על "דמוקרטיה תעשייתית". תנאיה יעוררו את זעמו של לנין. הם היו "תעלול מילולי", "תכסיסנות", "מבלבלים", "דבר-שנינה". "תעשייה הינה הכרחית תמיד. דמוקרטיה אינה הכרחית תמיד. המונח 'דמוקרטיה תעשייתית' מעלה מספר רעיונות מוטעים לחלוטין".⁵⁸ "ניתן להבינו כפוסל דיקטטורה וניהול בידי-איש-אחד".⁵⁹ "ללא בונוסים לפי ביצועים ובתי-דין משמעתיים אלו הם רק דברים ריקים".⁶⁰

ההתנגדות החזקה ביותר לרעיונותיו של טרוצקי לגבי 'מיליטריזציה העבודה' באה מאותו חלק של המפלגה בעל השורשים העמוקים ביותר באיגודים המקצועיים. חלק מחברי המפלגה הללו היו לא רק הגורם השולט במועצת האיגודים המקצועיים עד עתה, אלא "היו גם הנהגים הישירים מדוקטרינת האחריות האוטונומית של האיגוד המקצועי".⁶¹ במילים אחרות, היו הם זה-מכבר, באופן חלקי, ביורוקרטים איגוד-מקצועיים. היו אלו גורמים אלו מהם עתידה הייתה 'אופוזיציות העובדים' להתפתח.

בשלב זה, עם זאת, המערכת הפוליטית-כלכלית המובילה הייתה כבר שונה למדי ממה שראינו בהיווצרותו ב-1918. בתוך מעט יותר משנתיים זכה מנגנון המפלגה בשליטה פוליטית בלתי-מעוררת במדינה (באמצעות הסובייטים שעברו ביורוקרטיזציה). היא זכתה גם בשליטה מוחלטת כמעט על המערכת הכלכלית (באמצעות נושאי תפקידים רשמיים באיגודים המקצועיים ומנהלי מפעלי תעשייה ממונים). הקבוצות השונות רכשו זה-מכבר את הכשרון ואת הניסיון הדרוש להפוך לקטגוריה חברתית בעלת תפקיד מסויים – לנהל את רוסיה. מיזוגם הייה בלתי-נמנע.

22-29 בדצמבר

כנס כל-רוסי שמיני של סובייטים נערך במוסקבה.

הכנס סיפק הזדמנות להעלאה בפומבי של נקודות-ההשקפה השונות על שאלת האיגודים המקצועיים אשר התפתחה בתוך המפלגה ועתה לא יכולה הייתה עוד להיות מוגבלת לשורותיה. מידת ההתנגדות שהתפתחה למדיניות המפלגה הרשמית יכולה להימדד בנאומו של זינובייב: "אנו נכוון יחסים קרובים יותר עם ההמונים העובדים. אנו מערוך ישיבות בקסרטינים, במחנות ובמפעלים. ההמונים העובדים... יבינו אז כי אין זו בדיחה כאשר אנו מכריזים שעידן חדש עומד להתחיל, כי ברגע בו נוכל לנשום שוב בחופשיות נעביר את ישיבותינו הפוליטיות לתוך המפעלים... אנו נשאלים למה כוונתנו ב-'דמוקרטיה של עובדים ואיכרים'. אני עונה: דבר לא יותר ולא פחות מאשר הייתה כוונתנו בכך ב-1917. עלינו לכוון-מחדש את עקרון הבחירה-בבחירות בדמוקרטיית העובדים והאיכרים... אם שללנו מעצמנו את הזכויות הדמוקרטיות הבסיסיות ביותר לעובדים ואיכרים, הגיעה העת לשים קץ למצב עניינים זה".⁶²

דאגתו של זינובייב לדמוקרטיה לא הייתה בעלת משקל רב, בהיותה נובעת משיקולים סיעתיים (היה זה חלק ממסע להשמיץ את טרוצקי). באותה עת הדוברים הפומביים אשר ביקשו לעורר צחוק בקהל יכולים היו לרוב להשיג זאת באמצעות ציטוטים שנבחרו-בקפידה של זינובייב בנושא הזכויות הדמוקרטיות.⁶⁵

30 בדצמבר

ישיבה משותפת של סיעות המפלגה לכנס השמיני של סובייטים, של חברי מפלגה בממכרא"מ ושל חברי מפלגה באירגונים שונים אחרים, נערכה בתיאטרון הבולשוי במוסקבה, לדיון ב-שאלת האיגודים המקצועיים. כל הדמויות המרכזיות נכחו במקום, להציג את טיעוניהם השונים. נקודות-ההשקפה השונות, כפי שהוצגו בישיבה (או תוארו בכלליות במאמרים שנכתבו אותה עת או בתוך מספר שבועות אחר-כך) ניתנים לסיכום כדלהלן:⁶⁴ (טרוצקי ובייחוד בוכארין תיקנו מאוחר יותר את הצעותיהם המקוריות כדי להוות גוש בכנס)

עבור לנין, האיגודים המקצועיים היו "מצבורים של כוח מדינתי". היה עליהם לספק בסיס חברתי רחב "לדיקטטורה הפרולטרית אותה מפעילה המפלגה", בסיס אשר היה דרוש נואשות לאור האופי האכזרי-באופן-דומיננטי של הארץ. האיגודים יועדו להיות ה-"חוליה" או ה-"תמסורת" בין המפלגה והמוני העובדים שלא-במפלגה. לא היתכן כי האיגודים יהיו אוטונומיים. הם לא יכולים היו לשחק תפקיד הן ביוזמה והן ביישום של מדיניות. היה עליהם להיות מושפעים השפעה חזקה בידי החשיבה המפלגתית ולקחת על עצמם את החינוך הפוליטי של ההמונים לפי תוואי הנקבע על-ידי המפלגה. בדרך זו יהפכו הן ל-"בתי-ספר לקומוניזם" עבור 7 מיליון חבריהם. המפלגה יועדה להיות המורה. "המפלגה הקומוניסטית הרוסית, בגופם של אירגוניה המרכזיים והאזוריים, מכוונת בלא-סייג כמקודם את כלל הצד האידיאולוגי של עבודת האיגודים המקצועיים".⁶⁵

לנין הטעים כי האיגודים לא יוכלו להיות מכשירים של המדינה. הנחתו של טרוצקי כי אין עוד צורך בהגנה של האיגודים על העובדים משום שהמדינה הייתה עתה מדינת עובדים הייתה מוטעית. "מדינתו היא כזו שכלל הפרולטריון האורגן חייב להגן על עצמו: אנו (כך) חייבים להשתמש באירגוני עובדים אלו להגנת העובדים ממדינתם ולהגנת מדינתנו בידי העובדים". (המילים המודגשות מושמטות פעמים רבות כאשר קטע מפורסם זה מצוטט.)

לשיטתו של לנין, לא ראוי היה לראות במיליטריזציה מאפיין קבוע של מדיניות עבודה סוציאליסטית. היה צורך להשתמש בשכנוע לצד כפייה. בעוד שהיה זה נורמלי (כך!) עבור המדינה למנות נושאי תפקידים רשמיים מלעיל (דרך ארוכה, ארוכה מאוד, נעברה מאז ההצהרות שתוארו עבור 20 מאי, 1917). יהיה זה בלתי-כדאי לו האיגודים המקצועיים לעשות את אותו הדבר. האיגודים יוכלו להגיש המלצות למשרות מינהליות-כלכליות וראוי שישתפו-פעולה בתכנון. עליהם לפקח, באמצעות מחלקות מתמחות, על עבודת המינהל הכלכלי.

קביעת גובה משכורות יועד להיות מועבר לממכרא"מ. בעניין המשכורות, נחוץ היה להיאבק בשוויוניות הקיצונית של 'אופוזיצית העובדים'. ראוי היה לתכנן מדיניות שכר כך ש-"תחדיר משמעת בעבודה ותגביר את פיריונה".⁶⁶ חברי המפלגה "פטפטו די לגבי עקרונות במכון סמולני. עתה, לאחר 3 שנים, היו להם צווים על כל ענייני בעיית הייצור".⁶⁷ "ההחלטות על מיליטריזצית העבודה וכיוצא באלה הן בלתי-ניתנות-לערעור ואין כל צורך שהוא למשוך את מילות הלעג שלי לגבי האיזכורים של דמוקרטיה בידי אלו אשר ערערו על החלטות אלה... אנו נרחיב את הדמוקרטיה באירגוני העובדים אך לא נעשה אותה לפטיש..."⁶⁸

טרוצקי חזר על אמונתו כי "התמרתם של האיגודים המקצועיים לכדי איגודי ייצור... מהווה את המשימה הגדולה ביותר של תקופתו". "על האיגודים להעריך קבועה את החברות בהם מזוית-המבט של הייצור ולהחזיק תמיד באיפיון מלא ומדויק של הערך הייצוני של כל עובד". הגופים המנהיגים של האיגודים המקצועיים ושל המינהל הכלכלי צריכים להחזיק בין שליש ומחצית מחבריהם במשותף כדי לשים קץ לעוינות ביניהם. לטכנאים ולמינהלנים בורגניים אשר הפכו לחברים מלאים באיגוד תהא הזכות להחזיק בעמדות ניהוליות, ללא פיקוח בידי קומיסרים. לאחר ששכר מינימום אמיתי יובטח לכל העובדים צריכה להיות 'תחרות סער' (אונְדֶרְנִיֶ'סְטֶבו) בין עובדים בייצור.

השקפותיו של בוכארין היו בתהליך התפתחות מהיר. מה שקידם עתה היה ניסיון לבנות גשר בין ההשקפות הרישמיות של המפלגה ואלו של 'אופוזיצית העובדים'. צריכה הייתה להתקיים "דמוקרטיית עובדים בייצור". ה-"ממשול" של האיגודים חייב היה ללכת יד ביד עם "האיגוד-מקצוע של המדינה". "הסיום ההגיוני וההיסטורי" (של תהליך זה) "לא תהיה בליעתם של האיגודים בידי המדינה הפרולטרית, אלא היעלמות שתי סוגי היישויות – של האיגודים כמו גם של המדינה – ויצירתו של סוג שלישי: החברה המאורגנת באופן קומוניסטי".⁶⁹

לנין עתיד היה להציג את עמדתו של בוכארין כ-"היפרדות מוחלטת מן הקומוניזם ומעבר לעמדה של סינדיקליזם".⁷⁰ "היא הורסת את הצורך במפלגה. אם האיגודים המקצועיים, אשר תשעה מכל עשרה מחבריהם הינם עובדים שלא-במפלגה, ממנים את מנהלי התעשייה, מהו הצורך במפלגה?"⁷¹ "כך 'בגרנו'", הוא מוסיף, "מחילוקי-דעות קטנים לסינדיקליזם, המהווה היפרדות מוחלטת מן הקומוניזם וקרע בלתי-נמנע במפלגה".⁷²

* לפי המספרים שסיפק זינובייב בכנס המפלגה העשירי, מספרי החברים באיגודים מקצועיים היו 1.5 מיליון ביולי 1917, 2.6 מיליון בינואר 1918, 3.5 מיליון ב-1919, 4.3 מיליון ב-1920 ו-7 מיליון ב-1921.

התקפות אחרות של לנין על השקפותיו של בוכארין ניתן למצוא במאמרו המפורסם המבקר את טרוצקי.⁷³ השקפות 'אופוזיציות העובדים' הוצגו לישיבה במוסקבה בידי שליפבה במוסקבה בידו שליאפניקוב, עובד בתעשיית המתכת (ויפותחו אחר-כך ביתר מילוא בידי קולונטאי ואחרים). במפורש או במרומז, השקפות אלו קבעו שליטה של האיגודים המקצועיים על המדינה. "אופוזיציות העובדים" התכוונה כמוכן ל-'נקודה 5' במצע 1919 והאשימה את הנהגת המפלגה בהפרת התחייבותיה כלפי האיגודים המקצועיים... הנהגתם של המפלגה ושל גופי הממשל צמצמה במהלך 2 השנים הקודמות באופן שיטתי את תחום עבודת האיגודים המקצועיים, וצמצמה כמעט לאפס את השפעת מעמד העובדים... המפלגה והסמכויות הכלכליות, אשר הוצפו בטכנאין בורגנים ויסודות בלתי-פרולטרניים אחרים הציגה כלפי-חוץ עוינות לאיגודים... התרופה הייתה ריכוז הניהול התעשייתי בידי האיגודים המקצועיים". על המעבר להתרחש מלרע מעלה. "ברמת המפעל, על הועדים המפעליים לזכות-מחדש בעמדתם השליטה הקודמת". (אנשי האיגודים המקצועיים הבולשביקים התמהמהו זמן רב לפני הגיעם לנקודת-השקפה זו!) האופוזיציה הציגה הגדלת ייצוג לאיגודים המקצועיים בגופי שליטה שונים. "אין למנות אף אדם לעמדה מינהלית-כלכלית כלשהי ללא הסכמת האיגודים המקצועיים"... נושאי תפקידים רשמיים שהומלצו בידי האיגודים המקצועיים יוותרו מחוייבים בדין-וחשבון על מעשיהם לאיגודים, אשר ראוי שתהי להם גם הזכות להחזירם מעמדותיהם בכל עת. המצע הסתכם בדרישה ש-'כנס כל-רוסי של יצרנים' יכונס לבחור הנהלה מרכזית לכלל הכלכלה הארצית. כנסים לאומיים של איגודים נפרדים יבחרו באופן דומה הנהלות לענפי הכלכלה השונים. על הנהלות מקומיות ואזוריות להיווצר בידי ועידות איגודים מקצועיים מקומיות, בעוד שהנהלת המפעל הבודד תשתייך לועדים המפעליים, אשר יועדו להיוותר חלק מאיגודן האיגודים המקצועיים... "בדרך זו", טען שליפניקוב, "נוצרת אחדות הרצון שהינה חיונית באיגודן הכלכלה, וכן אפשרות אמיתית להשפעה של יוזמת ההמון הרחב של עובדים על איגודן והתפתחות כלכלתנו".⁷⁴ 'אופוזיציות העובדים' הציגה לבסוף גם עריכת שינוי רדיקלי במדיניות השכר ברוח שיוויונית ביותר: שכר כספי יוחלף באופן הדרגתי בידי גמול לפי ביצועים. בתוך המפלגה, נפל בבירור על כתפי אופוזיציות העובדים לפעול לתחזוק האידיאלים המהפכניים של **המדינה ומהפכה**, ביחס למעורבות האוטונומית והדמוקרטית של ההמונים בתפקידי קבלת-ההחלטות הכלכליים.

¹ ס'פראניג'ה אונ'אקונ'ני, 1920; מס' 8, סעיף 49. כמו-כן כנס כל-רוסי שלישי של איגודים מקצועיים [ט'רטי וס'רוסיסקי ס'ינ'ד פ'רופ'סיונאל'ניח סויוזוב], 1920 (יוזכר מעתה כ**כנס איגודים מקצועיים שלישי**); א', פ'לנומי, עמ' 51-50. שם; עמ' 493.

² לנין, ו. א., נאום בפני הכנס השלישי של מועצות כלכליות, מתוך כתבים; כרך כ"ה, עמ' 17.

³ קאר, א. ה., שם; ב', 193.

⁴ טומסקי, משימות האיגודים המקצועיים [ז'אדאכי פ'רוסויוזוב], מתוך כנס המפלגה התשיעי; נספח 13, עמ' 534.

⁵ דניאלס, ר. ו., שם; עמ' 126.

⁶ תזות של הועדה הנפתית של מחוז מוסקבה של מק"ר, מתוך כנס המפלגה התשיעי; נספח 15, עמ' 542.

⁷ וק'סטו פ'רוג'נאמי: ר'בולוצ'יי I ו II וס'רוסיסקיח קונ'פ'רנ'צ'יי אנ'ארכו-סינ'דיקליס'טוב, ברלין 1922; עמ' 28.

⁸ דויטשר, א. איגודים מקצועיים סובייטיים; עמ' 36.

⁹ טרוצקי, ל. כתבים; כרך כ"ה, עמ' 126.

¹⁰ כנס המפלגה התשיעי; עמ' 128.

¹¹ כנס איגודים מקצועיים ראשון; עמ' 269-272.

¹² דויטשר, א., שם; עמ' 35.

¹³ קריצמן, ל. תקופת הגבורה של המהפכה הרוסית [ג'רויז'סקי פ'ריוד רוסיקוי ר'בולוצ'יי], מוסקבה ולנינגרד, 1926; עמ' 83.

¹⁴ כנס המפלגה התשיעי; עמ' 254-255.

¹⁵ שם; עמ' 532, הערה 32.

¹⁶ שם; עמ' 123-124.

¹⁷ שם; עמ' 571, הערה 75.

¹⁸ לאירגוני מק"ר (בולשביקים) בשאלת סדר-היום של כנס המפלגה; נספח 2, עמ' 474.

¹⁹ אמת, 12 מרץ 1920.

²⁰ בשאלת האיגודים המקצועיים ואירגונם [פו ופ'רוסו או פ'רופ'סיונאל'ניח סויוזוב ? יח אונ'גניזצ'יי], מתוך כנס המפלגה התשיעי; החלטות: א', 493.

²¹ האיגודים המקצועיים ומשימותיהם (התזות של לנין), שם; נספח 12, עמ' 532.

²² שם; עמ' 26, 28.

²³ שם.

²⁴ בכנס האחד-עשר ב-1922, לנין עתיד היה לומר "הכרחי כי כל הסמכות בועדות תרוכז בידי הנהלה... תחת נסיבות אלה כל התערבות ישירה בידי האיגודים המקצועיים בניהול מיזמים חייבת להיראות כמזיקה באופן ממשי ובלתי-מקובל" (החלטות, א', עמ' 607, 612).

²⁵ לנין, ו. א., כנס המפלגה התשיעי; עמ' 96.

* [לא ברור לי אם ברינטון מתבטא באופן סרקסטי במשפט זה אם לאו. הביטוי במקור כאן הינו rewards in kind]

- 27 קריצמן, שם; עמ' 83.
- 28 דניאלס, ר. ו., שם; עמ' 114.
- 29 שם; עמ' 115,117.
- 30 דויטשר, א., הנביא בחימושו; עמ' 498.
- 31 **כנס כל-רוסי שלישי של איגודים מקצועיים: דו"ח סטנוגרפי [טְרֵטִי וְסְרוֹסִיסקִי סִינְד פֶּרֶזְפִּיוֹנְאֶלְנִיח סוֹיוּזֹב סְטֶנֶגְרַאפִּיכְסְקִי אוֹצֵט]**, מוסקבה, 1920 (יוזכר מעתה כ**כנס איגודים מקצועיים שלישי**); עמ' 87-89.
- 32 דויטשר, א., שם; עמ' 500-507.
- 33 **איגודים מקצועיים ברוסיה הסובייטית**, מחלקת מחקר העבודה וועדת המידע ILP, המוזיאון הבריטי, נובמבר 1920 (סימן דפוס: 0824-bb-41).
- 34 דניאלס, ר. ו., שם; עמ' 107.
- 35 גִּינְס, ג. ק., **סיביר, סויוזניקי, קולצ'אק**, פקינה, 1921; ב', עמ' 429.
- 36 טרוצקי, ל., **טרוויזים וקומוניזם**, מהדורת אן ארבור, 1961; עמ' 133.
- 37 שם; עמ' 146.
- 38 שם; עמ' 149.
- 39 שם; עמ' 135.
- 40 שם; עמ' 137.
- 41 שם; עמ' 143.
- 42 שם; עמ' 162.
- 43 שם; עמ' 162-163.
- 44 דויטשר, א., הנביא בחימושו; עמ' 501-502.
- 45 שם; עמ' 502.
- 46 **חדשות** של הוועד המרכזי, 12 אוקטובר, 1920.
- 47 **כנס המפלגה התשיעי**; עמ' 829, הערה 2.
- 48 דויטשר, א., שם; עמ' 502-503.
- 49 דויטשר, א., **איגודים מקצועיים סובייטיים**; עמ' 41.
- 50 דויטשר, א., הנביא בחימושו; עמ' 502-503.
- 51 לנין, ו. א., **כתבים**, מוסקבה 1924-1926; כרך ט', עמ' 30.
- 52 זינובייב, ג., **כתבים**, מוסקבה 1924-1926; כרך ו', עמ' 599-600.
- 53 דויטשר, א., שם; עמ' 502-503. סנקציה זו עתידה הייתה להתבטל בידי הוועד המרכזי, בישיבתו ב-24 בדצמבר, אשר החליטה גם כי על העניין כולו להידון בגלוי עתה.
- 54 שם; עמ' 503.
- 55 טרוצקי, ל., **כתבים**; כרך 15, עמ' 422-423.
- 56 סטאלין, י., **כתבים**; כרך 6, עמ' 29.
- 57 דויטשר, א., שם; עמ' 503.
- 58 לנין, ו. א., **כתבים נבחרים**; כרך ט', עמ' 12.
- 59 שם; עמ' 53.
- 60 שם; עמ' 26.
- 61 דניאלס, ר. ו., שם; עמ' 125.
- 62 **כנס כל-רוסי שמיני של סובייטים: דו"ח סטנוגרפי [וּוֹסְמוֹי וְסְרוֹסִיסקִי סִינְד סוֹבְטוֹב: סְטֶנֶגְרַאפִּיכְסְקִי אוֹצֵט]**, מוסקבה, 1921; עמ' 324.
- 63 שפיר, ל., **מקור האוטוקרטיה הקומוניסטית**, פרייגר, ניו-יורק, 1965; עמ' 271.
- 64 סיכומים אלו מבוססים על הדו"חות המפורטים של דויטשר ב-**איגודים מקצועיים סובייטיים** (עמ' 52-42): "במהלך הדיון בטרם-הכנס מספר גדול של סיעות וקבוצות צצו, כל אחת בעלת השקפות משלה, 'תזה' משלה על האיגודים המקצועיים. ההבדלים בין כמה מקבוצות אלו היו אכן דקים ביותר, וכמעט כל הקבוצות התייחסו לעקרונות משותפים רבים כל-כך שלעיתים מהות הדיון נדמתה כמעט בלתי-ממשית". רק 3 הצעות-לסדר הוצגו לבסוף לכנס: זו של לנין ('מצע העשרה'), הצעת טרוצקי-בוכארין והצעות 'אופוזיציות העובדים'. דויטשר מציין כי "השוואה בין הצעות-לסדר אלו נוטה עד נקודה מסוימת לטשטש תחת הבהר את הנושא עימו ניסה הכנס להתמודד, משום שמסיבות טקטיות כותבי כל הצעה-לסדר כללו קטעים מן ההצעות-לסדר של יריביהם ובכך טשטשו את ההבדלים האמיתיים".
- 65 **על תפקיד ומשימות האיגודים המקצועיים [או רולי ? זְאָדְנַאכַא פֶּרֶזְפִּיוֹנְאֶלְנִיח]**, מתוך **כנס המפלגה התשיעי**; החלטות, א', עמ' 536-542.
- 66 דויטשר, א., **איגודים מקצועיים סובייטיים**; עמ' 51.
- 67 לנין, ו. א., **כתבים נבחרים**; כרך ט', עמ' 6.
- 68 שם; עמ' 76.

-
- ⁶⁹ בוכארין, על משימות ומבנה האיגודים המקצועיים [או זאדאכאח ? סְטְרוֹקְטוּרָה פְּרוֹפְּסוֹיִזוּב], מתוך כנס המפלגה התשיעי; נספח 16, עמ' 802.
- ⁷⁰ לנין, ו. א., כתבים נבחרים; כרך ט', עמ' 35.
- ⁷¹ שם; עמ' 36.
- ⁷² לנין, ו. א., המשבר במפלגה [קְרִיסִיס פֶּאָרְטִי].
- ⁷³ לנין, ו. א., שוב על האיגודים המקצועיים, המצב הנוכחי וטעויות החברים טרוצקי ובוכארין, מתוך כתבים נבחרים; כרך ט', עמ' 40-80.
- ⁷⁴ שליאפניקוב, אירגון הכלכלה ומשימות האיגודים המקצועיים [אוֹרְגְּנִיזַצְיָה נְאֻרְדְּנוֹגוֹ חוּזְנִיאִסְטְבָּה ? זְאֵדְאֶכְאֶח פְּרוֹפְּסוֹיִזוּב], נאום ב-30 בדצמבר 1920, מתוך כנס המפלגה התשיעי; נספח 2, עמ' 789-793.

ינואר

מסע 'רשמיי', כהכנה לכנס העשירי, מוחל בידי ועד פטרוגרד של המפלגה, שהיה לניניסטי מאוד ובידי זינובייב. עוד בטרם הכנס, צעדים מינהליים רבים ננקטו להבטיח את תבוסת האופוזיציה. חלק מאלו היו כה יוצאים-מגדר-הרגיל שועד המפלגה של מוסקבה קיבל בשלב מסויים החלטה המבקרת בפומבי את האירגון הפטרוגרדי "על אי ציות לכללי המחלוקת הראויים".¹

13 בינואר

ועד המפלגה של מוסקבה הוקיעה את "הנטייה של אירגון פטרוגרד לעשות עצמו למרכז מיוחד להכנת כנסי המפלגה".² הלניניסטים עשו שימוש באירגון פטרוגרד כבסיס להפעלת לחץ על יתר המפלגה. ועד מוסקבה הפציר בועד המרכזי "להבטיח את התפוצה השוויונית של חומרים ודוברים... כך שכל נקודות-ההשקפה ייוצגו".³ בכנס עתידות היו להתבצע הפרות בוטות של המלצה זו. קולונטאי הצהירה בכנס כי הפצת החוברת שלה נמנעה במכוון.⁴

14 בינואר

פרסום 'מצע העשרה' (אָרְטָם, קְאֵלִינִין, קְאֵמְנֵב, לֵנִין, לִזוּבֶסְקִי, פֶּטְרוֹבֶּסְקִי, רוֹזְוִיטְסְקִי, סְטְאֵלִין, טוּמְסְקִי וזינובייב). מסמך זה נתן צורה מוגמרת יותר לתיזות של לנין לכנס.

16 בינואר

אמת מפרסם את מצע בוכארין, המתואר על-ידי לנין כ-"שיא ההתפוררות האידיאולוגית".⁵

21 בינואר

במאמר **באמת** על המשבר במפלגה, לנין כותב:

"עתה עלינו להוסיף למצענו את הבאות: עלינו להיאבק בבילבול האידיאולוגי של אותם גורמי אופוזיציה בלתי-יציבים אשר מרחיקים לכת עד כדי דחיית כל 'מיליטריזציית הכלכלה', דחייה לא רק של 'שיטת המינוי' אשר הייתה השיטה המקובלת עד עתה, אלא את המינויים כולם. בניתוח אחרון פירוש הדבר דחייה של התפקיד המוביל של המפלגה ביחס להמונים שאינם-במפלגה. עלינו להיאבק בסטייה הסינדיקליסטית אשר תהרוג את המפלגה אם זו האחרונה לא תירפא מזו הראשונה".

זמן-מה לאחר מכן לנין עתיד היה לכתוב כי "הסטייה הסינדיקליסטית מובילה לנפילת דיקטטורת הפרולטריון".⁶ במילים אחרות כוח מעמדי ('דיקטטורת הפרולטריון') הוא בלתי-אפשרי אם ישנם מיליטנטים במפלגה הסבורים כי על מעמד העובדים להפעיל יותר כוח[ן-השפעה] בייצור ('הסטייה הסינדיקליסטית').⁷

24 בינואר

שיבת הפרקציה הקומוניסטית במהלך הכנס השני של איגוד הכורים. קיסלב, כורה, מעלה את טיעון 'אופוזיצית העובדים' הזוכה ל-62 קולות – למול 137 למצע הלניניסטי ו-8 לזה של טרוצקי.⁷

25 בינואר

אמת מפרסם את התזות על **האיגודים המקצועיים** של 'אופוזיצית העובדים'. אלכסנדרה קולונטאי מפרסת את **אופוזיצית העובדים**, חיבור המפתח את אותם רעיונות ברמה תיאורטית יותר.⁸

למרות גודל הסערה הפוליטית ששחררה 'אופוזיצית העובדים' ישנו אך מעט מידע אמין לגבי נטייה זו. מעט המידע שבנמצא מגיע בעיקר ממקורות לניניסטיים.⁹ ארסיות המתקפות נגד 'אופוזיצית העובדים' מרמזות על כך שנהנתה מתמיכה רחבה בקרב עובדי-השורה במפעלים וכי עובדה זו גרמה להנהגת המפלגה חרדה משמעותית. שליאפניקוב (קומיסר העבודה הראשון), לוטובינוב וּמְדֶבֶדֶב, מנהיגי עובדי-תעשיות-המתכת, היו הבולטים שבדוברי 'אופוזיצית העובדים'.

"באופן גיאוגרפי נראה כי התרכזה בחלקים הדרום-מזרחיים של רוסיה האירופית: אגן נהר הדוניץ, אזורי הנהרות דון וקובאן, ונפת סאמארה על הוולגה. בסאמארה 'אופוזיצית העובדים' הייתה למעשה שליטה באירגון המפלגתי ב-1921. לפני הניעור המפלגתי באוקראינה, בשלהי 1920, אנשי האופוזיציה זכו לרוב אוהד ברפובליקה ככלל. מוקדי כוח אחרים היו נפת מוסקבה, בה יכולה הייתה 'אופוזיצית העובדים' לזקוף לזכותה כרבע מקולות המפלגה, ובאיגוד עובדי-תעשיות-המתכת ככל רחבי הארץ".¹⁰ כאשר טומסקי עמד לזנוח את אנשי-האיגודים-המקצועיים ולהצטרף חזרה למחנה לנין בשלהי 1921, עתיד היה

* לנין מציג כאן בביור את שאלת 'כוח המפלגה' או 'כוח המעמד'. הוא בוחר באופן חד-משמעי באפשרות הראשונה – מצדיק זאת, בודאי, בהשוואה בין השניים. אך הוא מרחיק לכת עוד יותר. הוא אינו אך משווה את 'כוח העובדים' עם שלטון המפלגה. הוא משווה אותו עם קבלת רעיונות מנהיגי המפלגה!

הוא 'להסביר' את משיכת 'אופוזיצית העובדים' במונחי אידיאולוגיית התעשיינות [industrialism] והסינדיקליזם של עובדי-תעשיות-המתכת.¹¹ יש לזכור כי אותם עובדי-תעשיות-המתכת היוו את עמוד-השדרה של הועדים המפעליים ב-1917.

פברואר

במהלך הדיון שבטרם-הפנס הסיעה הלניניסטית ניצלה עד תום את ועדת השליטה שאך זה-עתה כוננה. הם הבטיחו את התפטרותם הן של פראוברז'ינסקי והן של דז'רז'ינסקי (שנקבעו להיות 'רכים' מדי ביחס ל-'אופוזיצית העובדים' ולטרופצקיסטים בהתאמה) והחלפתם ב-'אפראטצ'יקים [אנשי-מנגנון] כמו סולץ אשר החלו מיד לגעור בהנהגת המפלגה המפוצלת על חולשתה בהגבלת ה-'אולטרא-שמאל'. הלניניסטים העלו מסעות קולניים [נגד האופוזיציה] וניצלו שוב ושוב בדבריהם את מוטיב האחדות והסכנות הפנימיות העומדות בפני המהפכה. שוב ושוב מצאו הם מחסה בפולחן-האישי של לנין. כל הנטיות האחרות כונו 'נגד-מהפכנית באופן אובייקטיבי'. הם הצליחו להשתלט על מנגנון המפלגה, אפילו באזורים בעלי מסורת ארוכה של תמיכה ב-'אופוזיציה'.

חלק מ-'ניצחונות' אלו היו 'מוצלחים' כל-כך שישנו ספק רב בשאלה האם לא הושגו במרמה. ב-19 בינואר, למשל, מדווח כי כנס המפלגה בצי הבלטי העניק רוב של 90% ללניניסטים.¹² אך בתוך שבועיים-שלושה אופוזיציה חזקה עתידה הייתה להתפתח בצי ולהפיץ בתפוצה רחבה מנשרים הקוראים: "המחלקה הפוליטית של הצי הבלטי איבדה כל קשר לא רק עם ההמונים אלא גם עם העובדים הפעילים פוליטית גם-כן. היא הפכו לגוף ביורוקרטי ללא כל סמכות... היא השמידה כל יוזמה מקומית ודרדרה את כל העבודה הפוליטית לרמת תכתובת בלבדית".¹³ מחוץ למפלגה, דברים חמורים עוד יותר מאלו היו מושמעים.

17 במרץ

מרד קרונשטאדט.*

ארוע-מפתח זה, לו הייתה השפעה עמוקה על הכנסים שנפתחו כמה ימים מאוחר יותר, נותח בפרוטרוט במקומות אחרים.¹⁴

16-8 במרץ

כנס המפלגה העשירי.

כנס זה עתיד היה להיווכח כאחד הכינוסים הדרמטיים ביותר בכל תולדות הבולשביזם. אך במונח מסויים הטיעונים שהועלו והקרבות שנוהלו שם היו רק שיקוף מעוות של המשבר העמוק הרבה יותר בארץ ככלל. שבתות פרצו באזור פטרבורג לקראת סוף פברואר וקרונשטאדט אחזה בנשק. שניהם היו החלקים הגלויים-לעין של קרחון גדול הרבה יותר של אי-שביעות-רצון וניכור.

מתחילתו עד סופו, הכנס נשלט שליטה מלאה בידי המנגנון. אוירה של כמעט-היסטריה, כזו שלא נראתה בעבר בכינוסים בולשביקיים, שררה באירועי הכנס. היה זה עתה חיוני עבור הנהגת המפלגה לדכא את ה-'אופוזיציה', אשר אם ידעה זאת אם לאו – ואם רצתה כן אם לאו – הייתה הופכת עצמה לשופר של כל אותן שאיפות מתוסכלות. היה זה מעל לכל חיוני למחוק את התדמית של קרונשטאדט כתנועה שהגנה על עקרונות מהפכת אוקטובר נגד הקומוניסטים – רעיון ה-'מהפכה השלישית' – אשר היה בדיוק מה שאנשי קרונשטאדט הכריזו. "אנו נאבקים", הכריזו המורדים, "למען הכוח האמיתי של האנשים העובדים בעוד שטרופצקי צמא-הדם וזינובייב הגררן וחבורת חסידיהם נאבקים למען כוח המפלגה...".¹⁵ "קרונשטאדט העלתה לראשונה את נס התקוממות המהפכה השלישית של העמלים... האוטוקרטיה נפלה. האסיפה המכוננת נשלחה לשדות האורזים. עתה הקומיסריוקרטיה מתפוררת..."¹⁶

בכנס, טרופצקי כיתר את 'אופוזיצית העובדים'. "הם יצאו בסיסמאות מסוכנות. הם הפכו את העקרונות הדמוקרטיים לפטיש. הם הצביו את זכויות העובדים לבחור נציגים מעל למפלגה. כאילו למפלגה אין הזכות לבטא את הדיקטטורה שלה אפילו אם דיקטטורה זו מתנגשת עם מצבי-הרוח החולפים של דמוקרטיית העובדים!" טרופצקי דיבר על "זכות-הראשונים המהפכנית ההיסטורית של המפלגה". "המפלגה מחויבת לשמר את הדיקטטורה שלה... בהתעלם מהיסוסים זמניים אפילו במעמד העובדים... הדיקטטורה אינה מבססת עצמה בכל רגע נתון על העיקרון הרשמי של דמוקרטיית עובדים..."

ההתקפה על קרונשטאדט גופא – בה מעל 200 צירים לכנס השתתפו – לוותה ומערכה מילולית רחבת-היקף נגד 'אופוזיצית העובדים' ונטיות דומות. למרות שחברים מובילים ב-'אופוזיציה' עתידים היו להילחם באנשי קרונשטאדט (משום שעדיין החזיקו באשליות לגבי 'התפקיד ההיסטורי של המפלגה' ומשום שהיו עדיין לכודים בנאמנויות אירגוניות ישנות), לנין ומנהיגי המפלגה היו מודעים היטב לקירבה העמוקה שבין שתי התנועות. "שתייהן מתקיפות את מנהיגותו על חילול רוח המהפכה, על הקרבת העקרונות הדמוקרטיים והשיויוניים על מזבח הנוחות ועל נטייה לדאגה ביורוקרטית לכוח לשם-עצמו".¹⁷

* [על נושא זה ניתן למצוא מידע ב: [The Kronstadt Commune](#), [The Truth about Kronstadt](#) (חיבורה של אידה מט) וכן ב[חלק 5H של ה-Anarchist FAQ](#)]

ביחס לסוגיות ממשיות דרישותיהם חפפו גם-כן במספר תחומים. אנשי קרונשטאדט – ביניהם היו חברי מפלגה דיסידנטים רבים – הכריזו כי "הרפובליקה הסוציאליסטית הסובייטית תוכל להיות חזקה רק כאשר מינהלה היא בידי המעמדות העמלים, המיוצגים בידי איגודים מקצועיים מחודשים... הודות למדיניות המפלגה השלטת לאיגודים המקצועיים לא הייתה כל הזדמנות להיות אירגונים מעמדיים לגמרי".¹⁸ אפילו עד כדי פטישיזם האיגודים, השפה הייתה זהה.

הכנס נפתח בנאום ארסי של לנין הקורא לנאמנות למפלגה ומוקיע את 'אופוזיצית העובדים' כאיום על המהפכה. 'אופוזיצית העובדים' הייתה גדיל "זעיר-בורגני", "סינדיקליסטי", "אנארכיסטי" [בתוך המפלגה], אשר "נובע בחלקו מן הכניסה לשורות המפלגה של גורמים אשר עדיין לא אימצו לחלוטין את תפיסת-העולם הקומוניסטית".¹⁹ (למעשה 'אופוזיצית העובדים' הייתה ההפך הגמור. היא היוותה את תגובת הבסיס הפרולטרני של המפלגה לכניסת המוני גורמים אלו.) הטוענים הבסיסיים של ה-'אופוזיציה' לא זכו לטיפול בלתי-שטחי כלשהוא. והטוענים – להבדיל מן הגידופים – נגדם, הוצגו פעמים רבות באופן מבלבל. למשל, מחוץ להיותה: הן "נגד-מהפכנית ממש" והן "נגד-מהפכנית באופן אובייקטיבי", 'אופוזיצית העובדים' הייתה גם "יותר מדי מהפכנית". דרישותיהם היו "מתקדמות מדי" והממשלה הסובייטית הייתה חייבת להתמקד בהתגברות על פיגורם התרבותי של ההמונים.²⁰ לפי סמילגה, הדרישות הקיצוניות (של 'אופוזיצית העובדים') שיבשו את מאמצי המפלגה והעלו תקוות בקרב העובדים אשר לא יכולות היו אלא להתאכזב.²¹ אך חשובה מכך הייתה העובדה כי דרישות 'אופוזיצית העובדים' היו מהפכניות בדרך-לא-נכונה (אנארכו-סינדיקליסטית). זו הייתה שיא התועבה. "אם ניקחד", אמר לנין באופן פרטי, "חשוב שבעתים לשמר את הקו האידיאולוגי שלנו וללמד את ממשיתנו פרק. דבר זה אין לשכוח לעולם, אפילו בנסיבות של חוסר-תקווה".²²

חלפו-עברו להם ימי ירח-הדבש של 1917. חלפה-עברה הרטוריקה של **המדינה ומהפכה**. החוצה באו שלדי הקרע באינטרנציונל הראשון. הפשע הראשי של ה-'אופוזיציה' היה כי גורמים בתוכה (ובפרט בשוליה, כמו מיאסניקוב ובוגדאנוב) החלו להעלות כמה שאלות ביש-לא-נוחות באמת. באורח מגושם ועדיין גישושי כמה מהם החלו להעמיד בסימן שאלה את ראשיותה של המפלגה, אחרים את האופי המעמדי של המדינה הרוסית. כל עוד עסקו הביקורות ב-'עיוותים הביורוקרטיים' של מוסד זה או אחר – או אפילו של המפלגה עצמה – המפלגה יכולה הייתה להתמודד איתן (ולמעשה הפכה די מנוסה בעניין זה!) אך להעלות ספיקות לגבי עניינים בסיסיים ביותר כאלו היה בלתי-נסבל.

האיום היה רציני, אפילו אם באותו רגע היה רק מגולם ברמז במחשבת ה-'אופוזיציה'. התזות של איג'נאטוב הזהירו מן התוצאות הצפויות של "הכניסה ההמונית לשורות מפלגתנו של אנשים משכבות בורגניות וזעיר-בורגניות" המשולבת עם "האבידות הכבדות אותן ספג הפרולטריון במהלך מלחמת-האזרחים".²³ אך דבר הוביל לאחר. זמן קצר לאחר הכנס בוגדאנוב וקבוצת 'אמת העובדים' עתידים היו לטעון כי המהפכה הסתיימה ב-"תבוסה מוחלטת למעמד העובדים". הם עתידים היו להאשים בכך ש-"הביורוקרטיה, יחד עם אנשי הנפ" הפכו לבורגנות חדשה, התלויה בניצול העובדים וניצול-לרעה של מצב חוסר-האירגון שלהם. בהיות האיגודים המקצועיים בידי הביורוקרטיה, העובדים היו חסרי-ישע יותר מתמיד". "המפלגה הקומוניסטית... [שהינה], לאחר הפיכתה למפלגה השלטת, מפלגת מארגניהם ומנהיגיהם של מערכת המדינה ושל החיים הכלכליים מבוססי-הקפיטליזם... איבדה לנצח את הקשר ואת האחדות עם הפרולטריון".²⁴ סוג כזה של חשיבה סיכן את עצם הבסיס המשטר הבולשביקי והיה חייב להימחק ללא-רחם ממוחות האנשים העובדים.

"המרקסיזם מלמדנו", אמר לנין, "כי רק המפלגה הפוליטית של מעמד העובדים, הווה אומר המפלגה הקומוניסטית, הינה בעמדה לאחד, לחנך, לארגן... ולהכווין את כל צידי התנועה הפרולטרית ולפיכך את כל ההמונים העובדים. בלא כן, דיקטטורת הפרולטריון הינה חסרת-משמעות".²⁵ המרקסיזם, כמובן, לימד גם דברים אחרים. הוא הדגיש כי "שחרור מעמד העובדים הוא משימתו של מעמד העובדים עצמו"²⁶ וכי "אל לקומוניסטים ליצור מפלגה נפרדת, מנוגדת ליתר מפלגות מעמד העובדים".²⁷ מה שלנין הטיף עתה לא היה למעשה 'מרקסיזם' אלא הלניניזם הגס של **מה יש לעשות?** (אשר נכתב ב-1902), הלניניזם שקבע כי מעמד העובדים, בהיותו לפעול בעצמו, יוכל לפתח רק תודעת איגודים מקצועיים ויאלץ להיות מוזרק מודעות פוליטית מבחוץ, בידי אותם 'כלי המדע', האינטליגנציה הזעיר-בורגנית.²⁸ במוחות הבולשביקים, המפלגה גילמה את האינטרסים ההיסטוריים של המעמד, בין אם המעמד הבין זאת בין אם לאו – ובין רצה זאת המעמד בין אם לאו. בהינתן הנחות אלה, כל אתגר על ההגמוניה של המפלגה – בין בפעולה או אך במחשבה – היה כבחירת 'בגידה' במהפכה, אונס של ההיסטוריה.

'אחדות' הייתה המוטיב שהורגש בכל אירועי הכנס. בהינתן האיום מבחוץ וה-'איום' מבפנים, ההנהגה גילתה כי גרימה לקבלת אמצעים דראקוניים לא הייתה משימה קשה מדי. אלו עתידים היו להגביל עוד יותר את זכויות חברי המפלגה. זכויות סיעתיות בוטלו. "הכנס מורה על הפיזור המהיר של כל הקבוצות ללא יוצא-מן-הכלל אשר התחברו על בסיס מצע כזה או אחר... אי-ביצוע החלטה זו של הכנס יוביל לסילוק מיידי ובלתי-מותנה מן המפלגה".²⁸ החלטה סודית הכניקה לוועד המרכזי סמכויות משמעות בלתי-מוגבלות, ובכללן סילוק מן המפלגה ואפילו מן הוועד המרכזי עצמו (פעולה עברה יידרש רוב של שני שלישים).

* NEP – התוכנית הכלכלית החדשה; ראה/י בהמשך]

† אך אפילו הם היו חומר בעל ערך מפקפק. המהדורה הרוסית הראשונה של **מה יש לעשות?** נשאה כציטוט-השער שלה את הפתגם המפורסם של לאסאל [Lasalle]: "המפלגה מחזקת עצמה בטהרה עצמה".

צעדים אלו, נקודת מפנה אירגונית בתולדות הבולשביזם, נתמכו באופן גורף, אך לא בהיעדר חששות מסויימים. קארל ראדק הצהיר: "יש לי הרגשה כי מתגבש כלל אשר מותיר אותנו חסרי-ביטחון לגבי זהות האנשים כלפיהם יופעל. כאשר נבחר הוועד המרכזי, החברים מן הרוב חיברו רשימה אשר העניקה להם שליטה. כל חבר ידע כי הדבר נעשה בתחילת המחלוקת במפלגה. איננו יודעים... אילו סיבוכים יופיעו. החברים המציעים כלל זה חושבים עליו כחבר המופנית נגד חברים החושבים אחרת. למרות שאני מצביע בעד החלטה זו אני חש כי היא עלולה להיות מופנית אפילו כלפינו". בהטעימו את המצב המסוכן העומד בפני המפלגה והמדינה גם-יחד, ראדק סיכם "ניקוט-נא הוועד המרכזי ברגע הסכנה את הצעדים הנוקשים ביותר נגד הטובים שבחברים, אם ימצא זאת לנכון".²⁹ גישה זו, או אולי מנטאליות זו ("המפלגה אינה יכולה לטעות לגבי המעמד. הוועד המרכזי אינו יכול לטעות לגבי המפלגה") עתידה הייתה להוות את ההסבר לאירועים רבים בהמשך. עתידה הייתה היא להיווכח כחבל-תלייה תרתי-משמע סביב צווארם של אלפי מהפכנים כנים. היא מסייעת להבין הן את הכחשותיו הפומביות של סטאלין מ-1927 כי לנין הותיר אי-פעם צוואה פוליטית, ואת 'הודאות' ה-'משמר הישן' הבולשביקי במשפטי מוסקבה של 1936-1938. המפלגה, כמוסד, התמצקה. היא גילמה עתה את ניכורו של האדם מן הפוליטיקה המהפכנית.

ביחס לתזוזות פוליטיות אלה – או לחילופין לעלייתם לפני השטח של מה שהיו תמיד הגדילים הנמצאים בבסיס הבולשביזם – ה-'דיונים' בכנס גופן היו בעלי חשיבות נמוכה יותר. לפיכך נותרו הם לסקירה בסיום [רשומה זו].

בפעלו עדיין במסגרת האידיאולוגית של 'המפלגה', פֶּרְפֶּצְ'קוֹ, חבר ב-'אופוזיציה העובדים', זיהה את הביורוקרטיזם (במפלגה) כמקור הבקע בין סמכות הסובייטים והמערכת הסובייטית ככלל והמוני העובדים הרחבים.³⁰ מדבדב האשים את הוועד המרכזי ב-'סטייה בכיוון אי-האמון בכוחות היצרתיים של מעמד העובדים וויתורים לקסטות נושאי-התפקידים-הרשמיים הזעיר-בורגניים והבורגניים".³¹ לאיזון נטייה זו ושימור הרוח הפרולטרית במפלגה, 'אופוזיציה העובדים' הציעה כי "כל חבר מפלגה יידרש לחיות ולעבוד במשך 3 חודשים בכל שנה כפרולטר או איכר פשוט, העוסק בעבודת-כפיים".³² התזות של איגנאטוב קראו לכך שמינימום של שני שלישים מכל גוף יורכב מעובדים. הביקורת על ההנהגה הייתה המרה ביותר מזה שנים. אחד הצירים עורר סערה בכנותו את לנין "גדול ה-'צ'ינובניקים" (איש-הירארכיה בבירוקרטיה הצאריסטית).³³ ההנהגה שיחקה במשחקה הרגיל. החלטה ארוכה על האיגודים המקצועיים, שנוסחה בידי זינובייב, הועברה ברוב של 336 מול 50 (שתמכו בעמדתו של טרוצקי) ו-18 (תומכי עמדת 'אופוזיציה העובדים').³⁴ "זינובייב התאמץ ודאג במסמך זה לטעון להמשכיות מוחלטת עם דוקטרינת האיגודים המקצועיים... שהוצהרה בידי כנס האיגודים המקצועיים הראשון ובמצע המפלגה מ-1919. היה זה מכשיר מוכר להעלאת מסך עשן של אורתודוקסיה לכיסוי על שינוי נתיב".³⁵ המסמך אשר דיבר רבות על 'דמוקרטיה עובדים' המשיך להטעים במונחים שאינם משתמעים לשתי פנים כי המפלגה תכוון את כל עבודת האיגודים המקצועיים.

ביום לפני האחרון של הכנס, בסופה של ישיבה, ללא כל דיון קודם במפלגה ולאחר שמספר צירים עזבו כבר, לנין הציע את הצעותיו המפורסמות לגבי התכנית הכלכלית החדשה [NEP]. הוא הציע להחליף את ההחרמה הכפויה של תבואה, אחד המאפיינים השנואים ביותר של 'קומוניזם המלחמה', ב-'מס לפי תפוקה' ["Tax in kind"]. יגיע קץ לשליטת הממשל באספקת התבואה, וכתוצאה מכך, סחר חופשי בתבואה. לאחר הצעה רבת-חשיבות זו עקבו ארבע מתות-תגובה בנות 10 דקות הנוכחים האולם. הדוח הרשמי על הכנס העשירי מגיע ל-330 דף, מהם אך 20 מוקדשים ל-NEP.³⁶ עיקר עיסוקו של הקונגרס היה בבירור בעניינים אחרים!

ההידוק הפנימי המשיך עתה ביתר שאת. החלטה אושרה בהצבעה לפיה "המשימה המיידית ביותר של הוועד המרכזי הינה הגרימה באופן המחמיר ביותר לאחדות במבנה ועדי המפלגה". החברות בוועד המרכזי הוגדלה מ-19 ל-25 – מהם 5 יועדו להקדיש עצמם באופן בלעדי לעבודה פנים-מפלגתית (בייחוד עריכת ביקורים בועדי נפה והשתתפות בועידות מפלגה נפתיות).³⁷ הוועד המרכזי החדש כפה מייד שינוי רדיקלי בהרכב המזכירות. הטרוצקיסטים (קֶרְצִיִּיִּקְוִי, פראונברז'נסקי וסֶרְגֶּיִּיִּקְוִי) אשר הוחלט כי תמיכתם בקו הלניניסטי פושרת בלבד, נפלטו מן הוועד המרכזי לחלוטין. שינויים רדיקליים חוללו גם באורגניזציה ובמספר אירגוני מפלגה אזוריים.³⁸ בינוניות 'ממושעות' ו-'בטוחות' היו מותקנות בכל הרמות. "התזוזות האירגוניות של 1921 היו ניצחון מכריע עבור לנין, הלניניסטים והפילוסופיה הלניניסטית של חיי המפלגה".³⁹ המפלגה, לאחר שרצתה במטרה, רצתה עתה את האמצעים.

1 טרוצקי, ל. תשובה לחברים מפטרוגרד [אוטבט פֶּטְרוֹגְרַדְסְקִים טוֹבֶאֲרִישְׁצ'אם], מתוך כנס המפלגה העשירי; עמ' 827-826, הערה 1.
2 שם; נספח 6, עמ' 779.
3 שם.
4 קולונטאי, א., כנס המפלגה העשירי; עמ' 103.
5 לנין, ו. א., כתבים נבחרים; כרך 9; עמ' 35.
6 שם; עמ' 57.

* [במקור המקוון באנגלית נכתב 'טרוצקי', אך סביר שהכוונה לסטאלין וזוהי טעות דפוס]

- 7 שם; עמ' 79.
- 8 התמליל המלא הופיע כחוברת סולידריות מס' 7.
- 9 ראה/י למשל **אופוזיציות העובדים [ראבוצ'יאה אופוזיצ'יה]** מאת ק. שלאבין, מוסקבה, 1930.
- 10 דניאלס, ר. ו., שם; עמ' 127.
- 11 טומסקי, **כנס המפלגה העשירי**; עמ' 371-372.
- 12 **אמת**, 27 ינואר 1921.
- 13 מצוטט בחיבורו של א.ס. פושקוב, **מרידת קרונשטאדט 1921 [קרונשטאדטסקי מיאטז' ו' 1921 ג']**, לנינגרד, 1931; עמ' 52. חוברתה של אידה מט **קומונת קרונשטאדט** מספקת ראיה טובה של ה-ניכור' שרווח בפטרורג'ד אותה עת. [ראה/י גם הערת התחתית בעמוד 54]
- 14 מידע שמיש נמצא בחוברת סולידריות מס' 27 וב-**קרונשטאדט 1921** מאת ויקטור סרג'.
- 15 **חדשות הועד המהפכני הנפתית [איזבסט'יה ו'רמנוגו רבולוציונוגו קומיט'טה]**, 10 מרץ, 1921.
- 16 שם; 12 מרץ, 1921.
- 17 דניאלס, ר. ו., שם; עמ' 145-146.
- 18 **חדשות הועד המהפכני הנפתית**; 9 מרץ, 1921.
- 19 **על הסטייה הסינדיקליסטית והאנארכיסטית במפלגתנו [או סינדיקליסטסקום ? אנארכיסטסקום אוקלונה ו' נאשני פארטי]**, מתוך **כנס המפלגה העשירי**; החלטות, א', עמ' 530.
- 20 שם; עמ' 382-383.
- 21 שם; עמ' 258.
- 22 טרוצקי, **מכתבים לידיד בברה"מ**, 1930 (T 3279 בארכיב טרוצקי).
- 23 **תזות איגנטוב** מתוך **כנס המפלגה העשירי**.
- 24 קראב, נ., **על קבוצת 'אמת העובדים' [או ג'רופה 'ראבוצ'יאה פ'ראבד'ה]**, מתוך **בולשביק**, 15 יולי, 1924; עמ' 31 [ברינטון משתמש כאן בקיצור ff שאינו מוכר לי]
- 25 **כנס המפלגה העשירי**; החלטות, א', 531.
- 26 מרקס, ק. ואנגלס, פ., **מצע המפלגה הקומוניסטית**, מתוך **כתבים נבחרים**, מוסקבה (FLPH), 1958; כרך א', עמ' 28.
- 27 שם; עמ' 46.
- 28 [חסר במקור]
- 29 ראדק, שם; עמ' 540.
- 30 שם; עמ' 93.
- 31 שם; עמ' 140.
- 32 **החלטות על אירגון המפלגה שהוצעו בידי 'אופוזיציות העובדים'**, שם; עמ' 663.
- 33 יארוסלאבסקי, שם; בדווחו על הצהרותיו של י. ק. מ'לונוב.
- 34 שם; עמ' 828, הערה 1.
- 35 דניאלס, ר. ו., שם; עמ' 156.
- 36 שפירו, ל., שם; עמ' 308.
- 37 **כנס המפלגה העשירי**; החלטות, עמ' 522-526.
- 38 דניאלס, ר. ו., שם; עמ' 151-152.
- 39 שם; עמ' 152.

אחרית-דבר

מאי 1921

כנס כל-רוסי של עובדי-תעשיות-המתכת.

איגוד זה הוכח כעמוד-השידרה של אירועי 1905. הבולשביקים זכו בו כבר ב-1913. הוא העניק את החיות לועדים המפעליים וסיפק פלוגות רבות של משמרות אדומים. הוא היה מושפע עתה עמוקות מרעיונות 'אופוזיצית העובדים'. מנהיגו, מדבדב, היה חבר פעיל ב-'אופוזיציה'. אחיזתו באיגוד חייבת הייתה להישבר.

בכנס עובדי-תעשיות-המתכת הועד המרכזי של המפלגה מסר לפרקציית המפלגה באיגוד רשימה של מועמדים מומלצים להנהגת האיגוד (כך!). צירי עובדי-תעשיות-המתכת דחו בהצבעה רשימה זו, כפי שעשתה פרקציית המפלגה באיגוד (ברוב של 120 מול 40 קולות). כל צורה אפשרית של לחץ הופעלה עליהם. על האופוזיציה היה להימנע. הועד המרכזי של המפלגה התעלם מכל אחד מן הקולות ומינה ועדת עובדי-תעשיות-מתכת משלו.¹ הקץ ל-'צירים נבחרים ובני-פסילה' – נבחרים בידי חברי-השורה של האיגוד ונפסלים בידי הנהגת המפלגה.

17-25 במאי

כנס כל-רוסי רביעי של איגודים מקצועיים.

על כנס זה היה לדון בתפקיד האיגודים המקצועיים במגזר החדש, שבבעלות פרטית, שנקבע ב-NEP. בידי טומסקי, כנשיא ממכרא"מ, הפקיד הועד המרכזי של המפלגה את הכנת ה-'תזות' המתאימות ואת הדאגה לקבלתן ראשית בידי פרקציית המפלגה ושנית בידי הכנס ככלל. הכל התנהל באופן חלק, עד שברוב של 1500 קולות מול 30 קיבל הכנס גם הצעה תמימה-למראה של ריאזאנוב מטעם פרקציית המפלגה, אשר עתידה הייתה לעורר שערוריה רבת. החלק העיקרי של ההצעה הצהיר: "האישים המנהיגים של תנועת האיגודים המקצועיים חייבים להיבחר תחת הדרכתה הכללית של המפלגה, אך על המפלגה להתאמץ מאמץ מיוחד לאפשר שיטות רגילות של דמוקרטיה פרולטרית, בייחוד באיגודים המקצועיים, בו בחירת המנהיגים צריכה להיות לאנשי-האיגודים-המקצועיים עצמם".²

הועד המרכזי רתח מזעם. הוא ירד על הכנס כמו טון לַבְּנִים. מטומסקי, שלא תמך אפילו בהצעה אישית ייחודית זו, נשללה ההאמנה כנציג הועד המרכזי לכנס באופן מיידי. הוא הוחלף בתפקיד זה בידי אנשי-איגודי-מקצועיים ידועים כלנין, סטאלין ובוכארין – שמשיתם הייתה להגביל את הפרקצייה פורקת-העול. ריאזאנוב נמנע מלעסוק בעבודת-איגוד-מקצועי אי-פעם בעתיד.

ועדה מיוחדת, שבראשה עמד סטאלין, הוקמה "לחקור את התנהגותו של טומסקי". בהישלם חקירתה, היא החליטה לנזוף בו בחומרה על "הרשלנות הפושעת" שלו (באפשרו לכנס לבטא את רצונותיו). טומסקי שוחרר מכל תפקידו בממכרא"מ. לגבי פרקציית המפלגה, היא 'שוכנעה' להפוך את ההחלטתה מיום האתמול. אין רישומים לגבי הקורות את אותם מאות אחרים אשר תמכו בהחלטה. אך למי היה אכפת? ב-1917 הוכרז כי "על כל טְבָּה ללמוד כיצד למשול במדינה". עד 1921, המדינה הפכה בבירור חזקה מספיק למשול בכל טבח!

¹ חדשות הועד המרכזי, מס' 32, 1921; עמ' 34. ראה גם שפירו, שם; עמ' 323.

² ריאזאנוב, כנס המפלגה האחד-עשר; עמ' 277-278. כמו-כן שפירו, שם; עמ' 324-325.

מסקנות

המאורעות המתוארים בחוברת זו מראים כי לגבי המדיניות התעשייתית ישנו קשר מובהק ובלתי-מעורער בין מה שהתרחש תחת לנין וטרוצקי לבין המנהגים המאוחרים של הסטאליניזם. אנו יודעים כי רבים בשמאל המהפכני ימצאו הצהרה זו קשה לעיכול. אנו משוכנעים, עם זאת, שכל קריאה הוגנת של העובדות אינה יכולה אלא להוביל למסקנה זו. ככל שנחשף מידע לגבי תקופה זו, כך נעשה קשה יותר להגדיר – או אפילו לראות – את ה-‘יתרוס’ המבדילה לכאורה מה שהתרחש בזמנו של לנין ממה שקרה מאוחר יותר. ידע אמיתי של העובדות הופך קבלה – כפי שמקבל דויטש – של כלל מהלך האירועים כ-‘בלתי-נמנע מבחינה היסטורית’ ו-‘קבוע באופן אובייקטיבי’. אידיאולוגיה ומעש בולשביקיים היו עצמם גורמים חשובים ולעיתים מכריעים במשוואה, בכל שלב קריטי בתקופה קריטית זו. עתה, כאשר זמינות יותר עובדות, אין סיבה שמיסטיפיקציה-עצמית בנושאים אלו תמשיך להיות אפשרית. אם אי-מי אשר קרא דפים אלו יוותר ‘מבולבל’, יהיה זה בשל רצונו להייותר במצב זה – או (בתור מוטבים-לעתידי של חברה הדומה לזו הרוסית) משום שזהו האינטרס שלו להייותר כך.

העובדה היא שרבים כל-כך אשר השקיעו את חייהם בתנועה הסוציאליסטית יודעים כה מעט על תקופה זו אינה מפתיעה מאוד. בפרץ ההתחלתי של התלהבות מן ‘המהפכה הסוציאליסטית המנצחת’ של 1917 היה זה כמעט בלתי-נמנע שנקודת-השקפתם של המנצחים תגיע לבדה לאוזני השמועים. במשך שנים רבות נראה היה כאילו החלופה היחידה היא קנינותיה הצבועות של הסוציאל-דמוקרטיה או נהמת מהפכת-הנגד. קול האופוזיציה המהפכנית-חירותנית אכן ובאמת הוחנק.

"Vae Victis", אמר ברנוס הגאלי ב-390 לפנה"ס כאשר השליך את חרבו הכבדה על המאזניים ששקלו את הכופר להסרת המצור מעל רומי. "אבוי למובסים" אכן היה משפטה הנחרץ של ההיסטוריה לאורך הדורות. זוהי הסיבה שמעט כל-כך נשמע לגבי אותם מהפכנים שלא המתינו עד 1923 אלא כבר ב-1918 ראו את הכיוון בו הייתה החברה הרוסית נעה והכריזו על התנגדותם, פעמים רבות במחיר חייהם. הם, וזכרונם, עתידים היו להימחות בפרץ הביורוקרטי הגדול של העשורים הבאים, שכונה בלשון נקייה ‘בניין הסוציאליזם’.

רק בשנים האחרונות [סוף שנות ה-1960, שנת 1970], כאשר פירות המהפכה ה-‘מנצחת’ החלו להיקטף (בהונגריה, בצ'כוסלובקיה ובמקומות אחרים), החלו ספיקות לצוץ בהיקף רחב ושאלות אמיתיות נשאלו לבסוף. רק עתה החלה עבודה רצינית להיות מוקדשת לאופי האמיתי של הרקב (הגישה הבולשביקית ליחסי הייצור) ותשומת-לב להיות מופנית לאזהרות הנבואיות של ה-‘מובסים’. כמות עצומה של חומר רב-ערך הנוגע לשנים מעצבות אלה נחוץ עדיין להחזיר לתנועה המהפכנית, אליה הוא שייך בזכות.

חמישים שנה לאחר המהפכה הרוסית אנו יכולים לראות במיקוד חד יותר חלק מן הבעיות שהיו נדונות באופן סוער כל-כך בין 1917 ו-1921. המהפכנים החירותניים של 1917 הרחיקו לכת ככל שיכולים היו. אך היום אנו יכולים לדבר מניסיון אמת. הונגריה 1956 וצרפת 1968 שפכו אור על בעיות החברות הקפיטליסטיות-הביורוקרטיות המדורניות והראו את אופי ההפכים המהפכניים שהן מולידות, הן בהקשר מזרחי והן במערבי. התפל והמקרי הוסטו הצידה. השאלות המכריעות של זמננו מנוסחות עתה בהדרגה יותר כשליטתו של האדם על סביבתו ועל המוסדות שהוא יוצר להתמודד עם המשימות העומדות מולו. האם יישאר האדם בשליטה ביצירו או האם ישלטו בו? בשאלות אלה מוטבעות גם השאלות היסודיות יותר של ה-‘תודעה הכוזבת’ של האדם-עצמו, של הדה-מיסטיפיקציה שעליו לעבור ביחס ל-‘מורכבויות’ הניהול, של שחזור בטחוננו-העצמי, של יכולתו להבטיח שליטה על סמכות מואצלת, ושל תפיסתו-מחדש של כל מה שהקפיטליזם לקח ממנו. מובלעת בכך הינה גם השאלה כיצד לשחרר את הפוטנציאל היצירתי העצום שבכל אחד מאיתנו ולרותמו למטרות שאנו עצמנו בחרנו.

במאבק למען מטרות אלה הבולשביזם ייתפס לבסוף כמה שהיה חריגה מפלצתית, האדרת האחרונה שעדתה האידיאולוגיה הבורגנית בעת החתירה תחת שורשיה. דגש הבולשביזם על אי-יכולת ההמונים להשיג מודעות סוציאליסטית באמצעות ניסיונם בחיים תחת הקפיטליזם, מרשמו ‘מפלגת חלוץ’ הבנוייה באופן הירארכי ושל ‘ריכוזיות לשם מאבק בכוח המדינה הריכוזי של הבורגנות’, ההכרזה על ‘זכות-הראשונים ההיסטורית’ של אלו שקיבלו חזון מסויים של החברה (ושל עתידה) והזכות אותה הוא קובעה להכתיב חזון זה לאחרים – באיומי נשק אם צריך – כל אלו יוכרו כמהותם האמיתית: הניסיונות האחרונים של החברה הבורגנית לבסס-מחדש את חלוקתה הקבועה למנהיגים ומונהגים, ולתחזק יחסים חברתיים סמכותניים בכל פני החיים האנושיים.

כדי להיות בעלת-משמעות, תהא חייבת המהפכה להיות חירותנית באופן עמוק. היא תבוסס על הטמעה אמיתית של כלל הניסיון הרוסי. היא תסרב להחליף מערך שליטים אחד באחר, קבוצה אחת של מנצלים באחרת, אוסף אחד של כוהנים באחר, סמכותנות אחת באחרת, או אורתודוכסיה מגבילה אחת באחרת. היא תהיה חייבת לשרש את כל פתרונות-השווא הללו, שאינם אלא כמספר הזה ביטויים שיוריים של ניכורו המתמשך של האדם. הבנה אמיתית של הבולשביזם תהיה חייבת להוות מרכיב חיוני בכל מהפכה המכוונת לעבור מעבר לכל צורות הניכור והמיסטיפיקציה-העצמית. בעוד החברה הישנה מתפוררת, הן הבורגנות והן הביורוקרטיה יהיו חייבות להיקבר תחת הריסותיה. השורשים האמיתיים מהם הן צומחות יהיו חייבים להיות מובנים. במשימה עצומה זו המהפכה העתידה לבוא תמצא את כוחה ואתה השראתה בניסיון האמת של מיליונים, הן במזרח ובמערב. אם תיעזר היא בכך אפילו באופן שולי בידי ספרון זה, הרי שמאמצינו נשאו פרי.